

A SIKER LÁNC SZEMEI

2. kiadás

A kiadvány megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatta
„A külföldi állampolgár gyermekek, tanulók iskolai nevelése-oktatása meg-
szervezése interkulturális pilotprogram megvalósítása”
című projekt keretében

Szerkesztő:
Varga Sándorné – Farkas Katalin

Lektor:
Mihály Ildikó

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2009

Felelős kiadó: Farkas Katalin

Tartalom

Előszó	5
Rendhagyó előszó – a lektortól.	7
I. Hogyan is kezdődött?	9
Anyám megálmodta, hogy a lánya tanítónő lesz...	9
A pedagógus keze vezet a csodák világába...	11
II. Útban a pedagóguspálya felé	15
Kislányom, ide fogsz iskolába járni...	15
A bennlakás...	17
Ünnep az intézetben...	20
A tanítási órák légköre...	24
Először éreztem meg a tudomány nagyszerűségét, csodálatos szépségét...	26
Minden gyereknek van kulcsa...	27
Embert neveltek belőlünk!	28
Jött a képesítő!	30
III. Kézhez kaptam a diplomám	33
IV. Pályám igazi örömei.	39
Szeretettel a pedagógus is csak cserébe kaphat...	39
Tanítványok között...	42

Vadócba rózsát oltani	50
Együtt a családdal...	57
Tanórán kívül...	61
Egy pedagógus addig marad pedagógus, amíg megújulásra képes... . .	63
És jönnek az utcán a volt tanítványok...	67
V. Összegzés: gazdagnak, boldognak érzem magam...	71
VI. Útravaló: „Szeressék a gyerekeket!”	77
Irodalom	83
A válogatáshoz felhasznált vallomások.	85
Zárszó	87

Előszó

Több mint negyedszázaddal ezelőtt Szegeden, az akkori Juhász Gyula Tanárképző Főiskola munkatársai levélben megkeresték azokat a pedagógusokat, akik a közelmúltban jubileumi kitüntetések – ezüst-, arany-, gyémánt- és vasdiplo-mákat – kaptak, arra kérve őket, írják meg életük, pályájuk alakulásának legemlékezetesebb, legtanulságosabb emlékeit. A válaszként kapott 55 visszaemlékezés – 44 nő és 11 férfi történetének – tematikus megszerkesztéséből született meg 1992-ben az eredeti kötet, „A siker láncszemei” címmel, a főiskola kiadásában. És most ismét megjelentetjük ezt, a pedagógusok vallomásaiból összeállított kis könyvet. Vajon miért?

Nem csupán azért, mert az azóta eltelt esztendőket mit sem koptattak a múlt század végi visszatekintésekből kisugárzó lelkesedés meghitt fényeiben. Nem csak azért, mert ezek a – túlnyomórészt a 20. század második felében tevékenykedő – kollégák megannyi szakmai és emberi tapasztalata a ma pedagógusainak is hasznosítható például szolgálhat. Azt sem állítanánk, hogy azért, mert ezek az – egy egész életpályával hitelesített – *ars poeticák* egyszersmind a magyar történelem és neveléstörténet szubjektív, de igencsak pontos lenyomatainak is tekinthetők. Azt a lehetőséget sem kívánnánk kihasználni, amit a leírtak egyébként meggyőző erővel bizonyítanak, vagyis hogy a pedagógusok élete és munkája régen sem volt könnyű; fizetésük, munkafeltételeik korábban sem voltak jobbak, mint a maiaké, ők mégis mintha jobban szerették volna hivatásukat, örömet tudtak találni benne.

Azért nyúlunk vissza e kötet újbóli kiadásával a régmúlt idők tanítóinak-tanárainak példájához, hogy megmutassuk: azokban a nehéz, gyakran kifejezetten

válságos időkben az iskola nem vált az erőszak szinonimájává, a félelem színterévé, a durvaság melegágyává, aminek ma oly sokan és sokszor hiszik, hanem meg tudott maradni a béke, a megnyugvás, a bizalom szigetének, ahol gyerek is, felnőtt is szeretetben, megbecsülésben tölthette el napjait. Mindez pedig azért lehetett így, mert a könyvben megszólaló pedagógusok szerették a gyerekeket, szerették a munkájukat, szerették az iskolát, becsülték és támogatták egymás munkáját. A tanítványok is szerették őket, bíztak bennük, hálásak voltak nekik, akárcsak a szüleik, hisz nemcsak tanul(hat)tak tőlük, hanem példaképet, ma úgy mondanánk: modellt is kaptak általuk. Nem biztos, hogy azokban a régi iskolákban megfelelő volt a fűtés, de ezek a tanítók megértésükkel, szeretetükkel valósággal átmelegítették az érkező gyerekek szívét, lelkét. Ez, persze, korántsem jelentette azt, hogy ne követeltek volna tőlük következetesen. Dehogynem! Csak úgy tették ezt, hogy tanítványaik mindezt nem kényszernek, hanem a tanulás természetes velejárójának; az óhatatlanul előforduló nehézségeket pedig nem kudarcnak, hanem a kapott segítségben bízva a későbbi siker örömének ígéreteként élték meg. S ez az, ami mintha hiányozna a ma iskolájából; s ez a hiány teszi olyan kiszolgáltatottá a gyerekeket, amilyennek sokan érzik magukat, és emiatt hiszi magát sok pedagógus annyira eszköztelennek, hogy valósággal fél bemenni az iskolába, a tanórára, a tanítványai közé.

Remélem, ezek a vallomások hitet adnak a mai pedagógusoknak abban, hogy érdemes végigjárni ezen a nem könnyű pályán, és reményt arra, hogy erőfeszítéseik meghozzák az elvárt eredményeket!

Farkas Katalin

Rendhagyó előszó – a lektortól

Az Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet megbízásából kezdtem neki a „Válogatás pedagógusok vallomásaiból” alcímmel több mint két évtizede megjelent kötet újabb megjelentetését előkészítő szerkesztési munkálatainak. Magam sem hittem volna, hogy a munka családi és személyes emlékek valóságos áradatát hívja belőlem elő. Pedig így történt.

A vallomások írói között ugyanis felfedeztem olyan tanítónőt, aki a nagyapám által több mint negyedszázadon át vezetett szarvasi evangélikus tanítóképzőben szerezte képesítését. S bár nem tudom pontosan, hogy a beszámoló írója mikor is tanult Szarvason, s mely években lakott a – számomra kisgyerekként megismert – Mária néni által igazgatott kollégiumban, az időkeret arra enged következtetni, hogy ezek az évek beleestek nagyapám szarvasi működésének esztendeibe. Ha pedig ez így van, azt is feltételezhetem, hogy a levélíró együtt járt, egy időben tanult a képzőben az édesanyámmal, aki szintén a szarvasi *alma mater*ben szerezte meg tanítói képesítését. (Tőle már nem tudom megkérdezni, így volt-e; vajon a vallomás küldője emlékezne-e még rá?) S bár sok évbe telt, míg édesanyám a képesítő megszerzése után álláshoz jutott – a visszaemlékezők is szóltak a 30-as évek súlyos elhelyezkedési nehézségeiről –, mikor végre megkapta a helyettesítő tanítói megbízatást, ő is éveken keresztül Békés megyei kisebb-nagyobb településeken tanított, akárcsak többen is az itt olvasható beszámolók szerzői közül.

Nagyon örültem, hogy a visszaemlékező ilyen szeretettel emlegette a szarvasi tanítóképzőben töltött éveket, és büszkén beszélt az ott kapott szakmai municióról is. Valami ilyesmire gondoltam én is, amikor hallgattam édes-

anyám és a képzőben szerzett – s életük végéig egymáshoz hűséges – barátnői egymás közti beszélgetéseit az ott tanultakról és az ott tanítókról.

Nagyapám maga is – az igazgatói tisztség betöltése mellett – folyamatosan tanított, elsősorban természettudományi ismereteket és lélektant. Naplójából tudom, hogy – mivel két idegen nyelven olvasott – Szarvasra kerülve is tovább járatta és olvasta az egyetemen megszokott német és angol nyelvű tudományos folyóiratokat, hogy ismereteit folyamatosan frissítse, karbantartsa. Személyes elbeszéléseiből pedig azokra a történetekre is emlékszem, amelyekből megtudtam, miként oldotta meg – megfelelő szertári-laboratóriumi feltételek híján – az általa nélkülözhetetlen szaktárgyi szemléltetés kérdéseit. Néha unokáinak is bemutatott egy-egy kísérletet; visszaemlékszem, micsoda varázslatot teremtett maga körül a kémcsövekben fortyogó folyadékokkal, az alattuk égő láng villódzó fényeivel... A saját maga által összeállított, felcímkezett közetgyűjteménye ma is családjunk birtokában van. Lélektankönyvének kézírata – bár kiadásra soha nem került – minden bizonnyal szerepet játszott a pályaválasztásomban.

A munka végeztével megköszönöm tehát „*A siker láncszemei*” kötet szerzőinek, valamint az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet vezetőinek, hogy megismerhettem ezeket a pedagógiatörténeti jelentőségű dokumentumokat. Büszke vagyok rá, hogy a siker láncszemei közül az egyikhez az én családom is hozzákapcsolható.

Mihály Ildikó

I. Hogyan is kezdődött?

Anyám megálmodta, hogy a lánya tanítónő lesz...

„A valós okok feltárásai, amelyek önvallomásra készítetnek, valamikor régen, nagyon régen egy falusi kis házban kezdődtek, ahol anyám megálmodta, hogy a lánya tanítónő lesz, nem varrónő, nem írnok, nem könyvelő, hanem TANÍTÓNŐ! Szarvason végzi el az iskolát, mert Tótkomlóshoz Szarvas közel van, s az egyházi iskola olcsóbb, ott szalonnával, lisztrel és tojással is lehetett fizetni. Természetesen csak később értettem meg szüleim törekvéseit, áldozatvállalását. A tanító, különösen az egyházi tanító akkor még nagyon megbecsült embernek látszott széles e hazában, de egy község életében ez még nyilvánvalóbb volt.” (1)

„Édesanyámék nyolcan voltak testvérek, s két pedagógus volt. Apám először tanyai, majd Szeged városi tanító, s később az akkori csongrádi iskola igazgatója. Sok fiatal pedagógus nőtt fel a keze alatt, akik még ma is élnek, s csak szeretettel s elismeréssel emlegetik... Én már 4 éves gyermekként nap mint nap bent ültem a padban, lestem minden szavát. Nem tanultam én előre, nem tanítottak, csak ami rám ragadt: *az a mérhetetlen nyugalom, türelem, a gyerekek iránti szeretet*. Ezt az anyatejjel szívтам magamba? Nem tudom, de mióta visszaemlékszem, csak tanító *akartam* lenni! Sikerült.” (2)

„Szüleim szegény munkás emberek voltak. Édesapám Európát, Amerikát megjárta, több nyelven beszélt. *Ő volt a családban az akarat, édesanyám a szív*. Anyám igazán jó lélek volt, erre egy egyszerű példa: egyszer ellopták éléskamránkból a másnapra szánt csekély élelmünket (tej, kenyér stb.). Anyám az első

düh után megsiratta a tolvajt, és sírva azt mondogatta, hogy mennyire szegény lehetett az az ember, aki lopni kényszerült ilyen magunkfajtától.

Hogy hogyan lettem tanár? Nagy szerencsével... A polgári iskola negyedik évfolyamára jártunk, amikor egyszer összeírták, hogy ki mint tervezi jövőjét. Én eddig – bármily furcsa is ma – soha nem gondolkodtam a feltett kérdésen. Válaszolni azonban mindenkinek kellett. Mivel az előttem ülő azt mondta, hogy tanítóképzőbe megy, hirtelen én is a képzőt »választottam«. Aztán a fiú mesélni kezdett nekem arról, hogy mit is jelent tanítónak lenni, hol van ilyen iskola, hogy lehet oda bejutni. Nos, ettől kezdve fordult a figyelmem a tanítóság felé. Szüleim tudta nélkül kértem és kaptam felvételt a pécsi tanítóképzőbe és internátusába is, I. fokú, 17 000 koronás kedvezményes helyre. Napokig hordtam zsebemben a felvételi értesítést, mert annyi és olyanfajta »hoozon magával...« felszerelési tárgy volt benne felsorolva, amennyi és amilyen a mi házunknál sosem volt. Félttem, hogy apám agyonüt. Ha meglátja, mibe keveredtem.

Egyik nap azonban, amikor édesapám nagy komolyan bejelentette, hogy milyen szép pályát választott számomra, s hogy szeptembertől kereskedőinas leszek, akkor – egy életem egy halálom – előhúztam a felvételi értesítést, s vártam az első pofont. De csoda történt. Apám szó nélkül kétszer is elolvasta a levelet, aztán valami soha nem látott szelídségű tekintettel végignézett rajtam tetőtől talpig. Vaskemény apám elérzékenyült. Nem kérdezett, nem faggatott. Végre megszólalt: »Hát ha így szeretnéd fiam, legyen! De véisd jól az eszedbe, hogy 17 000 koronám még van, de több nincs.«

Őszre minden rendeződött, Pécsre kerültem. De ez a »több nincs« meghatározója lett egész diákeletemnek. Akár tetszett, akár nem, mindig jelesnek kellett lennem. Nem voltam ostoba, de számomra minden tárgy, minden lecke bármiáron megmászkodó sziklát jelentett, s igazán csak egy tantárggyal voltam kibékülve, a matematikával, mert azt már az iskolában megtanultam. A tudomány szépségét a »de több nincs« hosszú esztendőig eltakarta előlem.” (3)

„Alföldi falu, paraszti környezet volt sorsom bölcsője. Áldott emlékü szüleim tíz gyermeket indítottak el az élet útján. Ez az út valamennyi testvérem számára küzdelmes, nehéz út volt. Különösen az volt ez az én számomra. Régi emléke van annak a háznak, amelyben nevelkedtem, azoknak az osztálytársaknak, akikkel együtt kóboroltuk be a falut és környékét. Emléke van annak a derék-hajlító munkának, amelynek becsületére szüleim tanítottak meg, azoknak a dü-

lőutaknak, amelyeket mezítlábosan oly sokat bejártam. Emlékeimben együtt van a múlt és a jelen, sors, győzelem és kudarc. Emlékeim között *őrzöm első tanítóm képét, akitől indítást kaptam a pedagóguspályára*. Tőle tanultam meg a *szülőföld szeretetét*, az első tanítóim értették meg velem, hogy egy szülőfalu elképzelhetetlen történelme, fogyó népszokásai s felelevenítésre váró hagyományai nélkül...” (4)

A pedagógus keze vezet a csodák világába...

„Vagyontalan, árva gyermekként nőttem fel, a szülők hat gyermeke közül második voltam. Kicsi korom sajtó fájdalma, hogy nem volt nagyanyám, nagyapám. *A sokgyermekes család a közösségi élet jó kialakítója*. Az óvoda ismeretlen fogalom volt számunkra, de édesanyám jó nevelő volt. Édesapám, mikor már nyiladozott az értelmünk, mindig ismételte: »szegény embernek egyebe nincs, csak a becsülete«.

Gyermekkori emlékeim közül a következő tanítványaimnak is többször elmondtam: első osztályos voltam, egy lélek se a közelben, a padon egy színes lap, nagyon vágytam rá, többször elindultam feléje, de hála istennek, bírtam a kísértéssel. Öt és fél évesen kerültem iskolába... A hatosztályos elemi iskolának egyetlen tanítója volt – apró növésű törékeny teremtes. Sokszor csodáltam, figyeltem, érlelődött bennem a pedagógusi gondolat: *tétova gyerek, valaki, valahonnan elindul, feléje nyúl a pedagógus keze, vezeti a csodák világába – látni, gondolkodni tanítja*. Ma is szeretném hirdetni: csodákat látó emberek! Lásátok meg az egyszerű kis szürke embereket, a pedagógusokat! Nekik részük van a világ minden csodájában. Talán már ott kezdett munkálkodni bennem a vágy – nevelni, tanítani! »*Vadócba rózsát oltani, hogy szebb legyen a Föld*«¹ – és három és fél évtized pedagógiai munka rögzös, napsugaras, gyermekkacajos, könnyekkel áztatott útjain hitvallásommá lett:

*Nagy munkájuknak mi az ára?
Nem a hála és nem a rendjel.*

1 Mécs László verse. (A szerk.)

*De talán felnő közöttük
Egy-két kiváló talpig ember.
Hű a joghoz, hű a néphez,
Hű a jóhoz és a széphez.
Értük érdemes volt, mégis,
Talán köztük lesz ő is, ő is.” (5)*

„Mindig nagy szerepet játszik életünkben: szeressük azt, amivel foglalkozunk; szeressük hivatásunkat. Ezt a *hivatástudatot akaratlanul is megláttam már kicsi koromban, áldott jó tanítóm munkájában.* A valóságban természetesen nem egyetlen tényező, hanem a feltételek összefüggő láncolata sodort a pedagóguspálya felé.

A negyedik osztály elvégzése után előbb említett tanítóm íratott be mezítlábas-ként az akkori nyolcosztályos gimnáziumba. Itt alsós koromban nehéz körülmények között éltem: »sorkosztra« jártam, és elnyűtt, telefirkált tankönyvekből tanultam, melyeket ingyen kaptam – használatra – az iskolától. A gimnázium felső tagozatában azonban már »gazdaságilag« önállósítani tudtam magam, mert gondos osztályfőnököm tanítványokat szerzett részemre a jómódú szülők alsó tagozatos, gyenge képességű gyermekei közül. Ezért az instruktori munkáért minden hónapban jelentős összeget kaptam. Közben pedig megszerettem a tanítást. Szinte öntudatlanul foglalkoztatott Comenius töprengése: *hogyan lehetne mindenkit mindenre megtanítani.* A gimnáziumban nyolc esztendeig kiváló tanárok oktattak és neveltek, *példájukkal szinte tudatosan irányítottak a pedagógushivatás felé.*” (6)

„Már kicsi koromban tanítónő szerettem volna lenni. Az elemi iskola harmadk osztályában fogalmazást írtunk *Mi szeretnék lenni?* címmel. A néhány mondatos dolgozatom kb. így szólt: »Ha megnövök, tanítónő szeretnék lenni. Nagyon szeretem a kicsi gyerekeket. Elvinném őket az erdőbe kirándulni, virágot szedni. Mondanék nekik szép meséket, amiket most magam is szívesen hallgatok.« A dolgozatomért igen megdicsért a tanító néni. Ezután még inkább ragaszkodtam az elhatározásomhoz. Gimnazistakoromban vállaltam kisebb diákokat korrepetálni. *Tanáraim felismerték a tanításra való alkalmasságomat* és elláttak tanítványokkal. Nagyon élveztem a munkám eredményét. Örültem, ha sikerült őket átsegítenem a vizsgákon és megkedveltetni velük a tanulást. Némelyik később egész jó előmenetelt tanúsított.” (7)

„Először azt szeretném elmondani, miért lettem tanító (1942–1975-ig). Édesanyám már egészen kicsi koromban sokat mesélt az ő tanítónőjéről. Szerinte nála okosabb, igazságosabb, emberségesebb lény nem élt a Földön. 1903-tól 1909-ig járt hozzá, de még a 30-as évek elején is *olyan példákat hallottam, hogy egészen természetes volt számomra ennek a pályának a választása.*

Az én elsős, idős tanítóm is segített ebben. Találkozásunkkor szemének sugara összekapcsolódott a mienkkel, ezek a pillanatok áramütésként hatottak rám. Ez végigkísért tanulmányaim és pályám folyamán.” (8)

„Hogyan is kezdődött? Az óvodában már a jó énekesek közé tartoztam. Ez természetesen így volt továbbra is, sajnos, egyelőre minden különösebb képzés nélkül. Az 1940-es években nem volt könnyű dolga a magamfajta falusi gyerekeknek, ha zenét akart tanulni, még akkor sem, ha adottságban, vagy nevezük tehetségnek, több volt, mint a nagy átlag.

Az óvó néni mindig példaképem volt, mert szépen énekelt, s még a hegedűt is meg tudta szólaltatni. Teltek az évek, és a polgári iskola énekkarában kisebb szólókat is énekelgettem. *A templom* – ahová akkoriban minden diáknak kötelező volt járnia – *csodálatosan hatott rám,* az egyházi énekek szebbnél szebb melódiavilága, a megszólaló orgona. Ezekből az énekekből otthon szívesen énekelgettem. A negyedik polgári végzése közben – ami magánúton történt – *felfigyelt rám az egyik tanárom.* Közölte édesapámmal, hogy igen szépen énekelek, indult nem régen egy »énekiskola« Békés-tarhoson, el kellene menni felvételre. Így történt, elénekeltem a »Tavaszi szél« c. népdalt olyan szépen, hogy fel is vettek. 1947-től ott tanultam, miközben 1952-ben tanári diplomát szereztem.” (9)

II. Útban a pedagóguspálya felé

Kislányom, ide fogsz iskolába járni...

„1925. szeptember első napjaiban álltunk meg édesapámmal először az akkor hatalmasnak tűnő, sárga emeletes épület előtt: *Kislányom, ide fogsz iskolába járni*. A kisportán léptünk be. Egy nővér eligazított bennünket, végigmentünk egy hosszú folyosón, egy ajtón bebocsátott édesanyám. Tisztelendő G. jött elém. Nekem szokatlan szerzetesi ruhája ellenére úgy tűnt: nagyon szép, fekete szemöldökű, vidám, fiatal valaki áll előttem. Be kellett mutatkoynom. Mikor megtudta Klára mivoltomat, nevetve csapta össze a kezét: Ó, te vagy a hetedik Klára az osztályomban. Ettől kezdve *nagyon otthonosan éreztem magam az iskolában*. Még arra is emlékszem, hogy sokszor kaptunk jutalmat a jó feleletért, magam is őriztem sok éven át egy agyagból készült álló nyuszt, előtte cukrosdobozzal. Nagyon büszke voltam rá. *Ha valami nem ment, sohasem dorgált, hanem biztatott: tudod te ezt, tudod te ezt!* – mondogatta...

A második osztálytól negyedikig összevont tanyai iskolába jártam az áldott emlékü Vince bácsihoz. Elsőtől a harmadikig mint magántanuló vizsgáztam az év végén, s csak 4. polgáriban tértem vissza a Constantinumba. A kisportán tisztelendő M. ismerősként fogadott, meglepődtem, hogy annyi év után a neven szólított.

De visszatérek a felvételire: be sem kell hunynom a szememet, előttem tükrözik édesanyám melegtől átforrósodott arca, feje bekötve fehér kartonkendővel (ahogy én sohasem láttam őt), jött valami állatvásárról, várt a kis fogadóban, ahova tisztelendő B. hívására érkezett. Gondolom, azért jött az állatvásár-

ról egyenesen ide, mert nem akart megtenni Félegyházára még egy külön utat. (Lovas kocsiival 27 km-t jelentett ez.) Sohasem feledem azt az aggodó, fojtogató együttérzést vele, amint körülfogtam. Tisztelendő B. nem váratott magára. A beszélgetés lényege: – Kedves Tápai néni, Klárinak tovább kell tanulnia. Anyám arcán végigcsordultak a könnyek: mi is szeretnénk. – Hát mi az akadálya? Azt hiszem, vázolta anyagi helyzetünket. Akkor már tudta ő is, én is, hogy a képzőbe vagy csak a városban szüleiknél lakó gyermekeket, vagy kollégistákat (akkor bentlakónak hívtuk őket) vesznek fel. A havi ellátás 80 pengő volt, megfelelt nagyjából a tanító havi keresetének. Erről nekem, az ötödik gyermeknek még álmodnom sem lehetett. Ekkor tisztelendő B. felajánlotta előbb az 50 pengős, majd a félárú kedvezményt, mire anyám csak könnyekkel, csendes fejrázással felelhetett. Végül tisztelendő B. fel s alá járkált a szobában, ismét anyámhoz fordult: – Erre már Tápai néni lehetetlen nemet mondania, fizessen havi 25 pengőt! Mire már én is sírva fakadtam, átöleltem anyámat, gondolatban tisztelendő B.-t is. Anyám köszönésfélét suttogott, s az igazgatónő, mint egy győztes hadvezér, kivonult a szobából. Különben mindig ilyen határozott léptekkel járt, hordta az önbizalmat, öntudatot, készséget minden jószág-hoz, s az igaz emberszeretetet.” (10)

„1911. augusztus 22-én láttam meg a napvilágot... Szüleim gazdálkodók voltak, és ez eleve elrendelést jelentett. A család hetedik gyermeke voltam... Elég gyenge szervezetű még akkor, többen azt jóstolták, hogy nem is maradok meg. Szegény Vass nagymamámm ilyenkor azt hajtogatta, hogy »nem hal ez meg«. Neki lett igaza.

Drága jó szüleim korán elhaltak. Édesanyám mindössze 42 éves volt. Ekkor vasutas sógorom vett magához és nevelt fel. Elvégeztem Sarkadon az elemi iskola 5. osztályát, és beíratott ugyanitt a polgári iskolába. Ennek elvégzése után úgy döntöttek a nevelőszülők, hogy mivel egy családtag sem tanult tovább, ebből a legkisebből mégis csinálni kellene valami tanult embert. (Így kezdődött a beiskolázás.) Az akkori polgári iskola igazgatója javasolt is a budai tanítóképzőbe, de onnan visszajött a kérvény, hogy próbálkozzunk a kiskunfélegyházi, majd a nyíregyházi tanítóképzőben, hátha ott még van hely. Így kerültem a nyíregyházi állami tanítóképzőbe 1926. szeptember 1-jén. Elképzelhető, mit jelentett nekem akkor a nevelői háztól való elszakadás. Sógorbácsim (nevelőszülőm) vitt el. Az intézet udvarán az egyik sarokban nagy mennyiségű nyári

szalma volt lerakva. Ebből kellett nekünk, diákoknak újra megtömní a szalmazsákokat. Az iskola hivatalsegédje adott is hozzá seprűnyelet, hogy jó sarkosra tömjük, mert ha nem lesz kemény, később sok bajunk lesz az ágyazással. Mondanom sem kell, hogy azt a munkát sírva végeztem el. Folyt a könnyem a keserűségtől. Sógorbácsim addig elment a papírboltba és a könyvesboltba felszerelést vásárolni. Visszatérve, elbúcsúztunk, otthagyt engem. Én csak sírtam, sírtam! Kis vigasztalást találtam abban, hogy két sarkadi fiú már ekkor, ebben a képzőben harmadéves volt, és ők bátorítottak, hogy meg lehet ezt szokni, majd meglátom. No, ez így is lett.” (11)

A bennlakás...

„1935–1940-ig, 5 éven át voltam a kiskunfélegyházi Constantinum Római Katolikus Tanítóképző tanulója... 1940-ben 26-an képesítőtünk... A 26 közül 3 jelölt nő volt, 13 bentlakó, és 10 külső, vagyis félegyházi lakos. *A bentlakás, mint nevelési tényező, számtalan előnnyel járt.* Az iskolában tanítók és a nap többi részében velünk foglalkozók *azonos nevelési elveket vallottak és valósítottak meg.* Amit a tanórákon hallottunk, azt erősítették meg minden lépésünkben... *43 év távlatából visszagondolva, ezeket az azonos elveket, követelményeket, ezek következetes betartását és pontos betartatását találom az egyik legmaradandóbb nevelői hatásnak, nevelési módszernek.* Ez a nevelés szigorúan valláserkölcsi alapokon nyugodott. Követelményrendszere, feladatai állandók voltak, nem változtak a kívánt normák évenként. *A módszereket változtatták a növendékek személyiségének, az adott körülményeknek megfelelően.* A vallásos életvitelhez szorosan hozzátartozott a *munkára nevelés.* Ezt a megfogalmazást nem a Constantinumban hallottam, csak később pedagógiai pályámon ismertem meg ezt a kifejezést, oly sokszor hallott és megvalósításra kívánt elvként. Minket, a Constantinum növendékeit úgy neveltek, úgy szoktatnak, hogy *egy életre megtanultuk, hogy a munkát el kell végezni.* Legyen az a munka szellemi vagy fizikai, könnyű vagy nehéz, el kell végezni, nem magyarázatokat és kibúvókat keresni. *Az egész környezetünk ezt sugallta.* Mindenütt pontos munkát láttunk magunk körül. Nemcsak tanáraink hatottak így ránk, hanem az ellátásunkról, környezetünk tisztaságáról gondoskodók, a mosóház-

ban és a kertben dolgozók is. Nekünk, növendékeknek az *egész napi beosztásunk, munkarendünk a ránk váró feladatok maradéktalan, pontos elvégzésére volt hivatva.*

Próbálom emlékezetembe idézni a napi programokat: Korán reggel – úgy emlékszem, háromnegyed hatkor – kopogtatott a nővér a hálónk ajtaján, gyors mosdás, öltözés után a kápolnába mentünk reggeli misére, aztán reggelizés, és egy fél óra maradt a lecke átismétlésére is. A tanítás kezdetére mentünk át a másik épületben levő tanítóképzőbe. A korán kelés hasznát megismertem és megőriztem egész életemben. Három kisgyermek és a tanítás mellett végeztem el a főiskolát, tanulásra csak a kora reggeli órákban volt lehetőségem. Visszatérve a napi beosztásunkra, a nagyszünetben az ebédlőben fogyasztottuk el az uzsonnát. A tanítás befejezése után ebédelés, aztán indultunk sétára, ami általában fél- vagy háromnegyed óra volt. Legtöbbször – végig a városon – kimentünk az állomásig. A felfrissülés után a szigorú tanulás ideje volt a délután. Ezt az időt tanulószobában töltöttük, mindvégig nevelői felügyelettel. Aki nem tudott valamit, addig segítették az osztálytársak, tanárok, amíg meg nem tanulta. Uzsonna után is tanultunk, vacsoráig. Aki készen volt a leckével, olvashatott, varrhatott, csak hangoskodással nem lehetett zavarni a tanulókat. Sok időt elvett a zongoragyakorlás. Megtanultuk az időnket jól beosztani. Én jó tanuló voltam – elsősorban a humán tárgyakat szerettem –, hamar elkészültem a tanulással, és nagyon sokat tudtam olvasni. A könyvtárban a kötelező klasszikus irodalmon kívül az akkor megjelent modern könyvek gazdag választéka is rendelkezésünkre állt. Vacsora után szabadon, megkötöttség nélkül töltöttük az időnket. Negyed-ötöd éves korunkban a tanításokra készülve a szemléltetőanyagokat készítettük, letanítottuk egymásnak a tanításunkat a tornaterem színpadán, kedvünkre szavaltuk egymásnak kedvenc költőink verseit. Adyért rajongtunk – mint minden tizenéves –, az *Új versek* kötetének legtöbb versét kívülről tudtam, nagyjából még ma is tudom. Az esti áhítat után mosdás, fekvés, 10 órakor villanyoltás. Úgy általában így telt el egy nap, legalábbis emlékeimben így él. Többet tanultunk sokkal, több idő is volt rá, mint a mai kollégiumokban. *A közszellem is az volt, hogy szégyellte magát, aki nem tanult, nem volt ,sikk’ a nem tanulás, a lógás.* Természetesen nem egyforma intenzitással és eredménnyel tanultunk minden tárgyat, de az általános érdeklődés és igyekezet megvolt bennünk...

Aki azt hallja, hogy 5 évig zárdába jártam, azt képzelem, hogy valami szomorúságban, a mindennapi élet örömeiről való lemondásban teltek itt az évek. Pedig ezeket az éveket a vidámság jellemezte elsősorban. Számomra emlékeztetéseket az internátusi évek. A nagy, négyzet alakú épület régi szárnyában kaptak helyet a hálók, mosdók, tanulószobák, az ebédlő. A hálókban 8–10-en, a nagyobbakban 15–20-an aludtak rendszerint egy évfolyamról, a kisebbeknél 1–2 felsőbb évfolyamú felügyeletével. A hálók mellett voltak a mosdók. Este volt melegvíz, akkor tartottunk nagymosdást. Szombaton délután mostunk haját, amiben a nővérek is segítettek. Nekünk semmit sem kellett mosni – nem is volt rá lehetőség –; minden hétvégén az ágyunkra rárakva találtuk a szükséges tiszta fehérneműt, blúzt, köpenyt. A hálószobákban az ágyakat és éjjeliszekrényeket különböző népi kézimunkákkal díszített terítők takarták, ugyanilyenek voltak a függönyök is. A »rátétes« hálóban voltunk ötödéves korunkban. A hálóban, tanulószobákban cserépkályhák voltak, meleg, tisztaság és rend fogadott mindenütt bennünket. Csak a folyosókat nem lehetett fűteni, ezért mindenkinek meleg kendőt vagy szövetet kellett felvenni, ha kimentünk a termekből, ha gyakorolni mentünk, vagy sorakoztunk ebédhez, vacsorához. A tanulószobák, – ahogy mi hívtuk: »kislakó«, »nagy lakó« – a nyugodt tanulás feltételét biztosították. Megadott helyünk volt, zárható fiókos asztallal, azon kívül mindenkinek volt egy »fach«-ja (falipolcrész), ahol a füzetünket, könyveinket tartottuk. A tanulási idő alatt szigorú csendnek kellett lenni. Az ebédlő igen nagy terem volt, a konyhától üvegfal zárta el. Kilencen ültünk egy asztalnál, e közül egy volt a hetes, aki erre a célra tartott csipkés fehér kötényt kötött maga elé, és 9 személyre tányért rakott, kenyeret, vizet készített, azután a tálakat a tálalótól elhozta. Mindent tálakon kaptunk, magunk szedtünk. A felszolgáló hetes szedett utoljára. Az ebédlőben is meghatározott helyünk volt. Az asztal fiókjában tartottuk az evőeszközeinket, szalvétánkat és törülőruhánkat. Az étel jóízű, bőséges volt, de lehetett kérni »repetát« is. A vacsora legtöbbször levestel kezdődött, azután kaptunk még más meleg ételt. Hideg vacsorát csak vasárnap adtak. Kedvenc vacsoránk volt a kakaó friss kaláccsal. (A sült kalács finom illatát már délután az udvaron éreztük.) Nagyon szerettük még a »smarnit« is, amit befőttel kaptunk. Uzsonnára gyümölcsöt, lekvárt, mézet kaptunk legtöbbször. Lehetett csomagot küldeni, de semmi szükség nem volt rá, mert az ellátás nem szorult kiegészítésre. Ha csomagot kaptunk – névnapra, születésnapra –, az

leginkább süteményt, narancsot, édességet tartalmazott, amit szétkínálgattunk egy-kettőre. Ebédnél, amíg a levest ettük, az ötödévesek a szentek legendáiból olvastak fel. Én nagyon szerettem hallgatni. Ha illetlenül zörögünk, akkor tovább tartott az olvasás. Aki elégtelen osztályzatot kapott délelőtt, annak állva kellett maradnia, amikor a többi leült ebédhez. Nagyon ritkán fordult ilyen elő. Amikor valakinek névnapja vagy születésnapja következett, az osztálytársak virággal feldíszítették a helyét, úgy köszöntötték. Közülük hármónknak volt május 20-án a születésnapunk, még most is emlékszem a spireákkal feldíszített asztalra.”

Ünnep az intézetben...

„Aki Félegyházán a Constantinumban volt bennlakó, annak egészen biztosan az emlékezetében él december 8-a, a »Közös névnap«. Ez a nap teljesen különbözött a többitől, ünnep volt, mindenki névnapja. Reggel nem kopogtatással, hanem énekkel ébresztettek fel bennünket a nővérek. Ünneplőruhát vettünk, fehér kötényt kötöttünk. Az ebédlő már reggel ünnepien megterítve várt bennünket. Habos kakaó, friss kalács, sütemények, bonbonok, mindenkinek kis tányérra elkészítve. Ez a nap a játék, vígasság napja volt, velünk játszottak a nevelőink is. Ebédnél az ünnepélyességet fokozta, hogy a nagy tekintélyű tisztelendő főnöknő is bejött az ebédlőbe, és szép kis beszéddel megköszöntött bennünket, és ehhez az ünnepélyes aktushoz kaptunk egy kis pohár bort is. A különlegesen finom és nem mindennapi módon tálalt ebéd elfogyasztása után tovább folyt a játék, táncoltunk a tornateremben, énekeltünk kedvűnkre, minden szabad volt. (Mivel *velünk együtt töltötték a napot nevelőink is*, szabadság, rendbontás nem volt ezen a napon sem.) Délután a konyhásnővérek ruháskosarakban hoztak be almát, narancsot... Emlékezetes nap volt, vártuk minden évben, és azóta is felidéződnek ezek a feledhetetlen hangulatú december 8-ák.

A Constantinum vezetői nagyon sokat adtak arra, hogy a *növendékek megjelenése, öltözködése szép, esztétikus* legyen. Szigorúan egyforma egyenruhában jártunk. Sokfajta ruhánk volt, az évszakoknak és az alkalmaknak megfelelően öltözködtünk, de mindenki egyformában. Iskolába sötétkék rakott szoknyát, sötétkék-fehér csíkos matrózblúzt viseltünk, télen piros kazánposztó blúzt

hordtunk hétköznapi. Iskolában fekete köpeny volt kötelező viselet, széles kék színű kihajtóval. Ünnepi alkalmakkor sötétkék matrózbólúzt hordtunk fehér gallérral, kézelővel. Volt fehér matrózbólúznunk is. Ötödéves korunkban magunk kézimunkáztuk ki a gyöngyszürke selyemblúznunkat sötétkék sárközi mintával. Ebben képesítőtűnk. Volt olyan ünnepi ruhánk, amelyiket drapp színű magyaros rátét díszített, nagy szűrgallérral, ami elől csíkban folytatódott. Ugyanebben a mintában volt nyári blúznunk is, fehér, sötétkék rátéttel. A harisnya, cipő mindig fekete volt, a szoknya hossza a földtől 30cm, kicsinek-nagynak egyaránt. A fejünkön Bocskai-sapkát hordtunk, majd volt sötétkék felhajtott szélű kalapunk, elől az intézet jelvényével. Ünnepélyes alkalmakkor fehér kesztyű kellett. Téli-, tavaszikabátunk is sötétkék volt. Ha kivonultunk, bizony szép látványt nyújtott a sok egyforma öltözetű fiatal lány. A hajunkat magunk csavargattuk esténként, ügyes fodrász lett mindenkiből. Ha nem volt rendben a hajunk, szóltak érte nevelőink.

Ünnepnek számítottak a kirándulások is. Minden évben ősszel, amíg még jó idők voltak, a zárda lovas kocsijával vittek ki bennünket a környező szép tájakra – ma természetvédelmi területek –, Bugacra, Töserdőbe, a Péteri-tóhoz. Mindnyájan piros pettyes kötényt és kendőt kötöttünk, úgy ültünk a kocsikra. A bugaci pusztán hatalmas árvalányhajcsokrot szedtünk, a Péteri-tónál barangoltunk a nádas járható útjain, ladikba ültünk, bogarakat, növényeket gyűjtöttünk, napoztunk, szaladgáltunk, vagy csak néztük a Holt-Tisza festői képeit. Jól éreztük magunkat, sok fényképen örökítettük meg ezt a napot. Este megint kocsikra ültünk, és a sok jó hangú lány dalától visszhangzott a határ. Szombat, vasárnap rövidebb időre a város szélén levő kis szőlőbe sétáltunk ki, ez a szőlő a zárda tulajdona volt. Kisétáltunk többször a város szélére, arra a részre, ahol egymást érték még akkor a szélmalomok. Felkerestük a határban a templomromot, azt a fél egyházat, amelyről a város a nevét kapta. Elsétáltunk a Daru utcába, Móra Ferenc szülőházához.” (12)

„Iskolánk *csodálatosan szép zenei képességéről* szeretnék beszámolni. A Constantinum tanítóképzőjének énekkara elismerést vívott ki mindig az Alföld, pontosabban a Kiskunság középiskoláinak énekkarai között. Első tanárnőm Z. M. T. nővér volt, akire mindig a legteljesebb tisztelettel és szeretettel gondolunk. Utolsó évesek voltunk, amikor őt elhelyezték tőlünk, és helyére az igen képzett G. M. O. nővér került. Természetes, hogy mi az előbbi négyéves munkáját éreztük

jobbna. Magam már úgy kerültem a képzőbe, hogy három éve tanultam előtte zongorázni. Így az úgynevezett haladók csoportjába kerültem, velünk külön, képzettségi fokunknak megfelelően foglalkozott tanárnőnk. Így gyakran este volt a zeneórám, mivel én bentlakó növendék voltam. Sokszor és sokat elbeszélgettünk, bár nem volt túl közlékeny természetű, de terveit, álmait, az iskola ének-zene tanításával kapcsolatban el-elmondogatta.

Ezek legtöbbször valóra is váltak. Ebben a munkában és a valóra váltásban nagy szerep jutott testnevelés-tanárnőmnek, M. M. néninek. Ő nem volt nővér, tanuló, majd tanárnő lett a Constantinumban. A zenei és énekkari álmokat ő váltotta át *csodálatosan szép mozgássá, és táncokba foglalta* ezeket.

Még elejébe annyit, hogy a látványos, ünnepélyes pillanatokra természetesen hivatalos volt Kiskunfélegyháza közönsége is. Az énekkarunk, alkalomtól függően, 120, 60 vagy 40 tagú volt. Én abban a megtisztelő s egyben nem éppen könnyű helyzetben voltam, hogy mind a háromnak tagja lehettem. Természetesen amikor és ahol szükség volt rá, zenei tudásom is felhasználásra került, hat- és négykezesek, zongoraszólók vagy kísérek alkalmával. Egyik csodálatos élményem volt az 1936-os „Éneklő Ifjúság” hangversenyünk Budapesten, a Zeneakadémián.

Már a hangversenyt megelőzően is, felejthetetlen élmények voltak azok az órák, mikor az *iskolánknál megjelentek Bárdos Lajos, Kerényi György* és nem utolsósorban *Kodály Zoltán tanár urak*. Kodály Zoltán már az előző években is járt a Constantinumban. A centenáriumi év alkalmából közre került képei közt van olyan, amelyen éppen a mi iskolánk növendékei által készített faliszőnyeg látszik a dolgozósobájá falán. Ő, a zenepedagógus és társai jól tudták, hogy eszményüket: *»legyen a zene mindenkié«* közöttünk, elsősorban a jövő nevelői között kell elterjeszteni. Ők teljesíthetik ki a gondolatot a kis falvak és tanyák aprócska iskoláiban, mikor kis tanítványaik szívét és főleg fülét nyitogatják népünk csodás dallamkincsei felé.

Ezen az 1936. április 16-án többek között Kodály Hidasjátékát, másképpen Lengyel László című, valójában népi gyermekjátékot énekelte az énekkarunk. Polgári iskolásaink pedig közben M. néni betanításával csodálatos szép mozulatjátékkal játszották azt el. A siker felejthetetlenül szép volt. A közönség ütemes tapsa és a szerző követelése közben szerényen, már akkor is fehéredő fejét néma mosollyal meghajtva *jelent meg közöttünk Kodály tanár úr*. Hogyan

lehetne ezt a felemelő pillanatot elfelejteni! Az ilyen percek *életre szóló emléket adnak*. Máig is büszke vagyok arra, hogy részese lehettem annak az óriási nagy énekkarnak, amely ezen a hangversenyen részt vevő öt iskola énekeseiből állt, és egyszeri összpróba után mi mutathattuk be ösbemutatóként Berzsenyi Dániel *Magyarokhoz* című versének zenés kánonját. Először Bárdos tanár úr, majd a hatalmas siker után Kodály Zoltán vezényletével. *'Forr a világ bús tengere, ó magyar'* zeng fülemben ma is a csodálatos dallam és szöveg. Bizony, könnyek nélkül nem tudok ezekre a forró pillanatokra emlékezni, mint ahogy 16 évesen, boldog ifjúságunk tudatában, könnyező kacagással tapsoltuk hazánk e végtelenül zseniális zenetudósát. A kép, mely akkor készült rólunk, ma is legkedvesebb emlékeink között van. A kritikára, ami a másnapi sajtóban jelent meg, máig emlékszem. Kb. így hangzott: a Constantinum lánynevelő tanítóintézet képzőjének énekkarát Z. M. T. nővér szerzetesi szerénységgel, alig látható kézmozdulatokkal vezényelte, de az általa irányított énekkar annyira érezte tanárnőjének minden elképzelését és követte azt, hogy csodás pianóival, és nem harsány, de mégis erőteljes fortéival a közönség teljes elismerését elnyerte. Íme, közel 50 év után is tudom ezt a szöveget, megtanultam, hogy örökké az enyém maradjon.

A Zeneakadémia tanárai azután is sokszor látogattak iskolánkba. Az ő tanácsukra alakult meg a furulyakórusunk is, hiszen Kodály tanár úr mondta, a furulya mindenképpen alkalmas a népi éneklés megszerettetésére. Először, mert maga is népi hangszer, másodsor, mert azt a nevelő zsebben is magával tudja vinni a legapróbb tanyasi iskolákba is. Hangja tiszta és alkalmas arra, hogy a kisgyermekek hallását messzemenőleg fejlessze. Mennyire igaz volt, ugyanis a harmincas és negyvenes években hány iskola rendelkezett zongorával? De a furulya kéznél volt.

A következő években Bartók-hangversenyeken vettünk részt Kecskeméten, a Katona József Színházban. Hogy az akkor nálunk még nem éppen kedvelt dallamokkal is sikerünk volt, annak talán nem kis eredménye, hogy egy általam már – sajnos – elfelejtett nevű szegedi zeneszerző a hangverseny után a mi énekkarunknak ajánlotta egyik kedves szerzeményét, Móra Ferenc Altatóját. 1938 újból nagy esemény volt számunkra. Ebben az évben a világ katolikus híveinek nagy találkozóhelye volt szép fővárosunk. Itt tartották az eucharisztikus kongresszust. Énekkarunkat szép feladatok várták ekkor is. Hogy az 1936-os Kodály Hidasjátékkal valóban sikerünk volt, bizonyítja az, hogy meg-

hívtak bennünket a nyitóünnepségre ennek az előadásával, ahol is Pacelli bíborost, pápai legátust, későbbi pápát köszöntöttük a mai Múcsarnokban rendezett ünnepség keretében. Majd a következő napokban a belga bíboros által mondott misén az Esztergomi misét énekeltük. Az ifjúsági találkozón a millenniumi emlékműnél részt vevő sokezres diáksereg közös énekét énekkarunk vezette, a mögöttük helyet foglaló zenekarral, mikrofonon keresztül. Az esemény egyik csúcspontja volt a Dunán végigvonuló hajós körmenet, mi az Országház előtti rakparton énekeltük a többi szép énekkel együtt a kongresszusi himnuszot: »Győzelemről énekeljen a napkelet és napnyugat«.

Milyen lelkesek tudtunk akkor lenni, de később is! Talán a sok közül még megemlítem, hogy mi vittük színre T. nővér és M. néni segítségével és nagy akarással Kodály *Székely fonójának* részleteit is. Az egészre, természetesen, nem kerülhetett sor, hiszen nem voltunk azért operaénekesek. A »kári-kittyom« mesét, a Görög Ilona balladát, a gazdasszony dalát, az »El kéne indulni« című dalt, s egyéb részleteket a félegyházi közönség nagy érdeklődéssel fogadta.

Volt olyan évünk, amikor a dal történetét játszottuk és énekeltük el. Kezdve a görög istenszobrok előtti énektől és tánctól a trubadúrok dalain keresztül Grieg Solveig daláig. Más évben, a pontos időt már nem tudom leírni, a magyar dal történetét vittük közönség elé. Kezdve a búzát őrölő pórlány dalával, melyet Gellért püspök végighallgatva így szólt kísérőjéhez, Valterhoz: »Hallod, ez a magyarok szimfóniája«. Befejeztük az előadást Kodály Pünkösdlőjével, melyet eredeti kalocsai öltözetben adtak elő táncosaink. Tánc és zene a Liszt-rapszódiaira, ének-zene, csodálatos mozgás az Erzsébet-oratórium bemutatásakor.

Szerettük ezt csinálni. Boldogok voltunk, és kedvvel dolgoztunk még akkor is, amikor ötödévesként garmadával volt tanulnivalónk, s tele voltunk a képesítés gondjaival. *A zene, dal, ének pihenés volt számunkra. Sokat-sokat daloltunk szívből, vidáman.*” (13)

A tanítási órák légköre...

„A tanítási órák légköre megmaradt bennem az évtizedek távlatában is. Tanáraink nyugodtak, kiegyensúlyozottak voltak, nem kiabáltak velünk, durva vagy sértő szó soha nem hangzott el. *Nagy türelemmel és érezhető szeretettel*

foglalkoztak velünk. Én minden tanáromat szerettem, azokat is, akiknek a tárgya nem állt hozzám közel, és nem szívesen, csak kötelességből tanultam (számтан, fizika). Magyar, történelem, német, földrajz volt a kedvenc tárgyam, de a pedagógiai tárgyakat is szívesen és érdeklődéssel tanultam. *Mint diák csak azt éreztem, hogy érdekesek az órák, szépen magyaráz a tanár.* Mint pedagógus tudom, hogy ezek a jól pergő, üresjárat nélküli, pontos időbeosztású órák precíz felkészülés eredményei voltak. A tanárok sohasem késtek, a »lyukas-óra« ismeretlen fogalom volt. *A tanórán becsengetéstől kicsengetésig komoly szellemi erőfeszítést igénylő munka folyt.* Úgy emlékszem vissza kedvenc tantárgyaim óráira, hogy milyen szép volt a magyarázat, és hogy megdolgoztatott bennünket tanárunk. *Rengeteg verset tanultam meg az időben könyv nélkül.* Nem volt kötelező, de sok dicséret járt érte. *A dicséret, elismerés, jutalmazás többet szerepelt az órákon, mint a büntetés.* Nem is tudok visszaemlékezni megszégyenítő büntetésekre, pedig én nem tartoztam a legjobb magaviseletűek közé. *A magánbeszélgetések módszerével,* a csendes folyosókon sétálva fel-alá, meggyőző érvekkel próbálta osztályfőnökünk jobb belátásra bírni a 'bűnözőt'. Általában *sokat beszélgettek velünk tanáraink,* különösen negyed-, ötödéves korunkban, amikor már 'nagylány'-problémák is előtérbe kerültek. Ötödéves korunkban osztályunkban hárman jegygyűrűs menyasszonyok voltunk. Nem volt tiltva a vőlegénnyel folytatott levelezés, telefonálás, a névnapomra kapott rózsacsokor az osztálytermünk asztalára került. *Nevelőink, tanáraink érdeklődtek egyéni, családi problémáink iránt,* észrevették rajtunk a hangulatváltozást, észrevették a rossz közérzetet, segítettek. Sokkal *közelebb éltünk tanárainkhoz, sokkal nagyobb bizalommal viseltettünk irántuk, mint azt később, mint tanár, tapasztaltam.* Talán azért, mert volt idejük nevelőinknek velünk foglalkozni, nem nézték az órát együgyű – bár nekünk akkor nagyon fontos – sérelmeink, bajaink elbeszélésében. *Végighallgatták mindig, mindenféle problémánkat.* Mi, fiatal lányok úgy éreztük, hogy a Constantinum értünk van, a mi jobbításunkon, okosabbá tételünkön fáradoznak tanáraink, nevelőink, nyugodt életkörülményünkért az intézet dolgozói.” (14)

„Tisztelendő A. az első években test- és élettant, természetrajzot tanított, felsőbb osztályokban kémiát. A mai szemléletemmel is látom, milyen modernül, precízen, érthetően, talán jobb megjelöléssel: *félreérthetetlenül ismertetett meg bennünket az emberi test titkaival, mutatott rá az élet természetes dolgai-*

ra. Megtanultuk tőle nemcsak testünk felépítését, működését, mi mire való, de azt is, miért nem szabad visszaélnünk testünk, életünk törvényeivel. Állítom, a mai »felvilágosító« munka nyomába sem léphet annak, amit tőle tanultunk, bár ma sokszor orvosok tartják az általános iskolában is, mert a pedagógusok nehezen vagy sehogy sem vállalják.

Szeretnék még szólni irodalomtanárainkról. Az alsóbb osztályokban L. I. (ő világi tanár volt) tanított meg az *irodalom szeretetére, az olvasás éhségére*, mely még ma sem telt be. *Szárnyalni engedte mesélőkészségemet, biztatott a tömör, rövid mondatos kifejezésmódra*. Későbbi tanárom: M. M. F. *tudatosította a magyar nyelv szépségét, gazdagságát*. Kívánta a csiszolgatást, a kimondott szó, leírt gondolat újrafontolását. S rengeteget tudott a könyvekről. Az emberi életek alakulásáról, küzdelmeiről mindig volt mondanivalója az irodalmi órákon. Sok-sok jó könyvet tudott ajánlani.” (15)

Először éreztem meg a tudomány nagyszerűségét, csodálatos szépségét...

„Másodéves főiskolás voltam, amikor *először éreztem meg a tudomány nagyszerűségét, csodálatos szépségét*. Haár Alfréd professzor úrnak egy algebrai tétel két-órás bizonyításához kötődik az élményem. A matematikusok tudják, hogy az algebra alaptételének igazolása nem rövid, és nem a legkönnyebb. Professzorom leírhatatlan biztonsággal, bámulatos eleganciával, szinte költői stílusban, amelyből nem hiányzik egy szó sem, de nincs benne felesleges sem, az egész hallgatóságot elbűvölte. A játszi könnyedséggel teli előadást lehetetlen volt nem érteni. Az előadás hatásosságát még tetőzte a nyilvánvaló percre tervezettsége. Ugyanis az előadás a tétel táblára írásával kezdődött, ami alá fokozatosan, rendben gyűltek a bizonyítás részanyagai. A nagy, két hengeren gördülő bőrtábla folyamatosan fordult tovább-tovább, egyik fele a felírt tétellel együtt már eltűnt, majd a bizonyítás sebessége szerint állandóan fordult, fordult. Szinte varázslatos volt a jelenség, amikor az óra végét jelző csengő megszólalt, abban a pillanatban ért véget a bizonyítás: a $q.e.d^2$ -vel. A prof. meghajolt. Kiment. Valahogy egy nagy szimfónia előadása-

2 *Qoud erat demonstrandum*, azaz „ami bizonyítandó volt”. (A szerk.)

sára emlékeztetett engem az egész, annak befejezésekor van néhány pillanatig olyan döbrent csend. *Egy világ nyílt meg előttem: szédítő szépségű a tudomány, és csodálatos az alkotója, az ember.*

Nagy élmények forrásai lettek azok a matematikatanáraink, akiknek az egész világon ismert tételeit saját előadásaikban hallgathattam: *Reisz Frigyes* (Reisz–Fischer-féle tétel), *Szőkefalvy-Nagy Gyula* (Szőkefalvy–Fehér Lipót-féle tétel), *Kalmár László*. *Szőkefalvy-Nagy Gyula számomra nemcsak nagy tudós, hanem igaz humanista is, aki emberségből felejthetetlen példát tárt elém, elénk.*” (16)

Minden gyerekeknek van kulcsa...

„G. M. P. a neveléstudomány, a pedagógia körébe eső tantárgyak tanára volt. Lélektan, logika az ő előadásában felejthetetlen maradt. Annál is inkább, mert *gyakorlati megfigyeléseket is végeztünk, azokról feljegyzéseket készítettünk.* Mindenkinek volt a gyakorlóiskolából egy kijelölt gyereke, akin a kísérleteket végezte (rossz kifejezés, de jobb nem jut eszembe). Későbbi munkám során számtalanszor a tőle hallottakon, a szerzett tapasztalatokon keresztül értettem meg tanítványaimat. A neveléstörténelem-órákon szélesítette látókörünket, *kiemelte régi híres nevelők ekkor is használható elveit.* Nem akarom itt és most az akkori oktatási-nevelési elveket összehasonlítani a mai iskolákban használtakkal. Tudom, a haladás törvényszerű mindkét síkon, de vissza kell gondolnom a tisztelendő P.-től hallottakra: *ne tegyünk félre mindent, ami régi.* A jót korszerűsítve kell használni. Vannak elvek, amiket hiába akar mással helyettesíteni a nevelő. S én láttam gyakorlatban, nevelőtársaim körében sokszor a tehetetlenség kínját. Tisztelendő P.-től tanultam, hogy *minden gyerekeknek van kulcsa, csak meg kell találni.* A lelkükhöz kell közel férközni: *tudás, szeretet, tapintat* kell hozzá. Ezek elsajátítására is oktatótam. Rengeteget profitáltam a szakma területén a hospitálásokból. Már a III. évfolyamtól rendszeresen, besorozva jártunk óralátogatásokra a gyakorlóiskolába. Jegyzeteket készítettünk, majd IV. évtől voltak gyakorlótanításaink is. Tanítási tervezeteinket szeretettel elemezte, javíttatta Gy. M. L. gyakorlóiskolai tanár. Az V. évfolyamban elég sokszor került sor tanításra. Egymás munkáját is elemeztük, egy-egy tanításra

az egész osztály felkészült. Tanárunk valamennyi elemzést, felkészülést átnézte, és jeggyel értékelte.” (17)

„Visszatérve az iskolai munkára, úgy gondolom, hogy *a tanítói pályára törté-
nő felkészítés igen alapos volt*. Már másod-harmad éves korunkban hospitáltunk a gyakorlóiskolában. Szünetekben a gyerekekkel játszottunk. Negyed-ötöd éves korunkban sokat tanítottunk önállóan, és ezeket a tanításokat eleinte nagyon részletesen előkészítette a pedagógia tanára, és az osztálytanítótól is kaptunk segítséget. Így felkészítve kudarc nemigen ért bennünket, nem félve léptünk a gyakorlóiskolába, hanem örömmel, hogy taníthatunk. Emlékszem, hogy az első tanításom a *p* betű tanítása volt. Fújtuk a szappanbuborékot a gyerekekkel, és hallgattuk, hogyan pattan szét ... *p* hanggal. Aztán megállítottuk a szalmaszálon a buborékot *p* formában. Pedagógiatanárunk, G. M. P. mondta egyszer nekem a tanítási felkészülésemet segítve, hogy legyen a téma mindig jelen az eszemben, vigyem magammal, és majd gazdagodni fog újabb gondolatokkal. Életemben többféle szakdolgozatot kellett írnom, könnyebbeket, nehezebbeket. Eszemben volt G. M. P. szava, nem egyszerre lett az kész, hanem az előzetes anyaggyűjtés, élménygyűjtés szintéziseként, ahogy azt tanultam hajdanán. Igen kedveltük a rajztanárnőnket. Lényének finomsága, igen kedves arca, szép tartása emlékezetes marad. Ötödéves korunkban segítségével elkészítettük a népiskola 6 osztályára szóló rajztanmenetünket. Amikor tanítani kezdtem, az osztályom díszé lett a szép kivitelű, mutató és jól használható tanmenet. Az iskolát látogató tanfelügyelő, mikor meglátta a falon, azt mondta, úgy-e Félegyházán végzett, mert onnan engedik ki a növendékeket ilyen jó rajztanmenettel.” (18)

Emberről neveltek belőlünk!

„Én kollégiumba kerültem, vagy ahogy akkor nevezték, internátusba... A képző előzőleg volt hadikórház, később fogolygyűjtő, a rendbehozatalra pénz nem volt, a diákok takarították ki egy részét, az alapvető élelmiszereket vinni kellett, fűtés hol volt, hol nem volt. Magunk szedtük ki az öreg nyárfákat, hogy némi fűtés legyen, és a konyha tudjon főzni. De örültünk, hogy bent leülhetünk, hogy odajárhattunk. S meg is becsültük a képzőt, mert határozott célunk volt egy kis darab kenyérhez a lehetőséget megszerezni.

Az 5. évfolyam fegyelmi helyzete nem volt kifogás nélküli. Az előző kétévi szabadabb mozgást nagyon megszokták az osztálytársak. Éppen ezért kaptuk osztályfőnököül dr. Nagy Sándort, aki később az OPI igazgatója lett. *Nagy tudású, határozott nevelő volt.* Az ő keze alatt tanultam meg tanítani, ismertem meg az általános iskolai tantárgyak szak módszertanát. Elvárta a felkészülést, de elismerte a körülmények fogyatékoságát, s ezért emberséges volt. Első tanításon észrevette a hallgató pedagógiai rátermettségét. Szerencsére engem az utóbbiak közé sorolt, s nem is volt problémám.” (19)

„Ha a gyulai tanítóképzőre gondolok, ahol végeztem, két arcot idéz fel leginkább emlékezetem. Dr. Varga Ferenc igazgatót, ki a tanítóképzőt 1946-ban megszervezte, és védőszárnyai alá vette a környékbeli tanulni vágyó munkás- és parasztfiatalokat a háború utáni rendkívül nehéz napokban... Sokat köszönhetek neki, aki egyébként is mélyen humánus és demokratikus érzelmű ember volt, ahogy *erőt, hitet táplált belénk.* Ennek az iskolának az ő vezetése alatt *felejtethetlen légköre, atmoszférája volt.* Jól felkészült tanári karától sokat tanulhattunk, *korszerű ismereteket, hivatást, szeretetet és emberséget.*” (20)

„A legtöbb segítséget a budapesti II. ker. tanítóképző intézet *»szelleme«* adta. Jó közösségi emberré formáltak minket, akik *önzetlenek a társaikkal szemben, akik segítőkészek, akik szeretik tanítványaikat, becsülik azok szüleit,* sikerélményhez juttatják tanítványaikat. S a költő szavát idézve: *»Ember lenni mindig, minden körülményben«.*” (21)

„1939-ben végeztem a győri állami tanítóképzőben. *Igazi jó iskola volt: hivatásszeretetre, felelősségre nevelő.* Hogyan is csinálták? Nem tudom pontosan leírni, elmondani könnyebb lenne. Megtanított *önismeretre* – ami a legnehezebb és legfontosabb egy tanár, de mindenki számára. *Önbecsülésre és mások megbecsülésére neveltek.* Tégy másokért, ne fulladj a kis panaszaidba, bajodba, mindjárt könnyebb lesz az életed, és akkor elkezdhetsz másokat alakítani, formálni...” (22)

„A másik *döntő tényező iskolám, a tanítóképző volt, melynek tanárai példamutató, hivatásszerető pedagógusok voltak.* Ez lett belőlünk is... A *kitartást* sok-sok gyakorlással plántálták belénk. Elmaradhatatlanok voltak a közéleti szereplések, önképzőköri, kulturális műsorok, melyek a szülőkhöz, a felnőtt társadalomhoz hoztak közelebb. Rendszeres színház- és hangverseny-látogatók voltunk – önkéntesen. Énekkarunk is nagy összetartó erőt jelentett, sokat

szerepeltünk, egy alkalommal Kodály Zoltán tanár úr is vezényelt bennünket, melyre a mai napig büszke vagyok.” (23)

„*A legdöntőbbnek magát a jó iskolatípust, a tanítóképzők számára összeállított jó tantervi követelményeket, oktatási-nevelési célkitűzéseket és módszereket tartom.* A tizenéves fiatal még formálható. Ebben az iskolatípusban formáltak-gyúrtak bennünket pedagógussá. Öt éven keresztül szinte mindegyik tantárgy keretében tudatosan készítettek fel a pályára. Elsősorban természetesen a különböző pedagógiai tárgyak, a 3. osztálytól 3 éven keresztül folyó hospitálások és tanítási gyakorlatok során. De fontos volt az igényes, szabályos betűalakítás, a rajzkészség, a kézügyesség fejlesztése, a szép beszéd, az értelmes szövegmondás, a zene, a gyermekdalok és játékok, a tornagyakorlatok tanítása stb. A sokoldalú képzést bizonyítja, hogy a tanítói oklevelemen összesen 25 érdemjegy van, ebből 10 a képesítővizsga tárgyaiból. Igaz, nem felemás tudósokat akartak képezni belőlünk, de *a pedagógusszakmát megtanították.*” (24)

„1947-től tanultam Békéstarhoson, miközben 1952-ben tanári diplomát szereztem. Kemény évek voltak, sok-sok nélkülözéssel, igen komoly, következetesen szigorú, makarenkói szellemben vezetett kollégiumi élettel. De megérte, *embert neveltek belőlünk!* Megtanultam igazán *szeretni és értékelni a zenét, a pedagógust és a gyerekeket.* Nem véletlenül írtam ebben a sorrendben, mert mind a pedagógus, mind a gyerekek szeretete elválaszthatatlan volt a zenétől. Éjjel-nappal, tanévben és szünetben énekeltünk, muzsikáltunk sokat. Közben láttuk és hallottuk hazánkban és külföldön (1951, Berlin, VIT) sok kórus szereplését. És egy életre szóló élményt, rengeteg tapasztalatot szereztünk (fellépés, fegyelem stb.). Megismerkedtünk számtalan magyar és külföldi zeneszerzővel, előadóművésszel, kórusvezetőkkel: Kodály Zoltán, Ádám Jenő, Zathureczky Ede, Kadosa Pál, Novikov és még hosszan sorolhatnám. A velük való találkozás, a részükre adott kórusműsor ismét egy életre szóló lendületet adott. Igazgatóm, aki a kórus karnagya volt, szolfézs-, népzene-, zongoratanárain, mindmáig *példaképeim* maradtak.” (25)

Jött a képesítő!

„Az 5 év elfutott felettünk, gyarapodtunk testben, lélekben, jött a képesítő. Rengeteg tanulás. Én egy padlásfeljáróban tanyáztam, esténként konzultáltunk

a lányokkal, ki hány tétellel kész, hogyan dolgozza ki. Jó és nehéz tételek, sikerek és kudarcok jutnak az eszembe. Elsőéves koromtól jó magyarosnak számítottam magam, s azt hiszem, tanáraink és osztálytársaim is ezt hitték rólam. Nagyon nagy csalódás volt, már nem emlékszem, mi okból, hogy csak *jó* érdemjegyet sikerült berajzoltatni az oklevelembre. A képesítő után azonban mindannyian boldogok voltunk. A tanévet egy kirándulással zártuk le, melyen részt vettek a vizsgálobizottság tagjai is. Itt mondta nekem Keleti Gyula, a kormányképviselő, aki emlékezett a pedagógiai írásbeli dolgozatomra (a népműveléssel volt kapcsolatos): »Vallja be, csak kitalálta a személyeket és történeteket, ilyen emberek ma nem élnek Magyarországon.« Pedig én öreg tanyai ismerőseimet (ma is jól emlékszem rájuk), Sz. és L. bácsit mutattam be, akiken kissé könnyezni és mosolyogni lehetett, s meséltem el viselt dolgaikat. Hiába bizonygattam valódiságukat, éreztem, hogy nem hisz nekem. Ebből vontam le azt a tanulságot, hogy fent nem mindent tudnak a lentiek életéről. Még annyit az alma materrel emlékezésből: távozásunk után minden év decemberében felkeresett minket a *Levél a Constantinumból*. Egy néhány lapos, kéziratnak tekintendő tájékoztató volt az elmúlt év kulturális eseményeiről, a tanárok változásáról, a kongregáció tevékenységéről, a férjhez ment növendékek új címéről. Élő kapcsolatunk maradt tehát az intézetünkkel, egészen addig, míg meg nem történt az államosítás. Az osztály élő tagjai ma is összetartanak. Ritkán, de jönnek-mennek a levelek. Sajnos, fogyunk.” (26)

III. Kézhez kaptam a diplomám

„*Gyermekkori álmom vált valóra* 1948-ban, amikor kézhez kaptam a diplomámat. *Nálam boldogabb ember nem volt* a világon ezen a napon. Büszke és elégedett voltam, mert szép eredménnyel végeztem. Esküvel megfogadtam akkor, hogy erről a pályáról le nem mondok soha, és minden erőmmel azon leszek, hogy ezt a szép hivatást teljes odaadással szolgáljam. Telve ambícióval kezdtem a tanítást még ebben az évben egy kis településen, Irázipusztán (mai nevén Kőrösújfalu). Egész nap az iskolában voltam, tanítottam, oktattam, neveltem. Büszke voltam év végén, hogy kis elsőseim tankönyv nélkül is megtanultak olvasni, kitépett régi könyvek lapjai segítségével. Íráshoz egyetlen segítőtársunk a palatábla volt.” (27)

„Alig vártam, hogy okleveles tanító legyek, hogy katedrára léphessek, hogy legyen egy osztálynyi gyermekem. *Móra hőseit képzeltem a padokban ülni*, akik jók, akik tisztelik és szeretik a tanító nénit. Sokszor megálmodtam jövőtelüket kiscsizmákban, süveggel a fejükön, a kislányok pedig nagykendőbe bebugyolálva, fázósan toporognak az iskola kapuja előtt, mígnem bebocsátást nyernek általam. Akkor még nem sejtettem, hogy milyen nehéz 50-60 gyermek elé állni, s egyáltalán: csendet, rendet tartani. De sok időmbe telt, míg a differenciált (ma így nevezzük) feladatkiadást megtanultam, s a kiscsoportos foglalkozást biztonsággal vezettem! Néhány éven át nap mint nap hosszú vázlatot írtam, még azt is leírtam, hogy »Álljatok fel! Üljetek le!« – ahogyan a képzőben tanultam annak idején. Milyen nehezen jutottam el ahhoz a felismeréshez, hogy a nevelés mindenható, hogy a *tanító és gyermek szeretetteljes kapcsolata az, amely eredményesebbé teszi az oktatást.*” (28)

„1942-ben kezdődött a pedagógusi pályám története. Mivel az ismert történelmi esemény akkor gyors elhelyezkedést biztosított nekem is, még választási lehetőséget is kaptam: város vagy falu. A falu mellett döntöttem. Még hozzá olyan 52 házból álló falu mellett, ahol már több éve tanítóhiány miatt zárva volt az iskola.

Leírhatatlan örömmel fogadott a kis zalai falucska, annak 35 iskoláskorú tanulója. A pályakezdés nehézségein gyorsan átesve *lelkes hivatásszeretettel kezdtem el szép pályámat.* A falu népe bizalmába fogadott, és azt mondhatom, szinte a tenyerén hordott. Nagyon hálás volt, értékelte választásomat, amiért nem a várost, hanem az ő kis falujukat választottam. Értelmiségi egyedül én voltam a faluban, ezért minden ügyes-bajos dologgal hozzám fordultak. Soha olyan szépnek nem láttam a pedagógushivatást, mint ott! Sajnos, a háború beleszólt az én életembe is. Alig néhány hónapos tanítóskodás után katonai szolgálatra kellett bevonulnom. Szívfájdító volt látnom a tanítványaimat, a szülők lesújtó hangulatát, keserűségét... Nem feledem ma sem búcsúintegetésüket, könnyes szemüket, visszaváró szavukat. Olyan volt ez a látvány, mintha megkorbácsolt test vérző sebeit szemléltem volna!... A háború befejezése után, amikor 1945. március 31-én a falum már felszabadult, ismét folytattam tanítói munkámat. Szavakkal nem lehet azt visszaadni, ahogyan a falum népe fogadta szerencsés visszaérkezésemet.” (29)

„Nagy volt az öröm, mikor a katonaévem letöltése után Budapesten kaptam állandó helyettesi állást. Hát még, mikor *első órám* megtartására bevonultam »mogyorófejű« fiaim közé! Ez az esemény nagyon fontos pillanat egy pedagógus nevelővé válásának folyamatában. Harminc kíváncsi gyerekszem figyeli, »vajon milyen lesz az új tancsi« Ha az első benyomása jól hat a gyerekekre, az előrevetíti kapcsolatait a gyerekekkel. Nem baj, ha az egész órát ismerkedéssel, kölcsönös tanár-diák problémák tisztázására szánjuk! A világért se üljön a tanár katedráján mint egy jéghegy, kimutatván kezében levő hatalmát tanítványai felett... *Érezzék a baráti, szereteten alapuló kötelességérzésből áradó közös célkitűzést, tudja meg a gyerek, hogyha problémája, nehézsége van az órán hallottakból, jöjjön nyugodtan a szünetben, szívesen segítünk rajta.*” (30)

„Élénken emlékszem az *első tanítási órámra*, 25 szempár kérdő tekintetére, várakozására. Az izgalomra, hogy azt kapják tőlem, amit várnak. Kimondhatatlan érzés volt, amikor tudtam, hogy megteremtettem a kapcsolatot, és úgy

játszom velük, mint a zongora billentyűin. Rájöttem arra, hogy *minden tanítási óra alkotás*, formázás, hogy a pedagógus is alkotóművész.” (31)

„Mivel 5 év alatt elég sokat tanítottunk, amikor állásba kerültem, semmi félelem, idegesség nem volt bennem, sem a tanítással, sem a gyermekek fegyelmezésével kapcsolatban. Természetesnek tartottam, hogy 60 gyermek jár az osztályomba (legelőször 3. osztályt tanítottam). Tettem a dolgom, ahogy tanultam. Valóságos kis tanítási tervezetekkel mentem minden reggel iskolába, és eszembe sem jutott, hogy elhanyagoljam a felkészülést, mert úgy tanultam meg, hogy *eredményesen tanítani csak alapos felkészüléssel lehet, és ennek hiányában felbomlik a rend az osztályban.*” (32)

„Állást akkor nehezen lehetett kapni. De én egy percig sem voltam iskola nélkül. A friss, meleg diplomámmal elmentem a »Karali« iskolába – ma Hámán Kató –, és ott olyan megértő, remek felkészültségű pedagógusközösségre találtam, akik mellém álltak. A nagy létszámú testületből időnként valaki mindig hiányzott. Helyettesítettem. Megtanultam a pontos, precíz felkészülés minden módját. Igényes volt az igazgató, de segítőkész. Nagyon jó indítást kaptam... Hamarosan osztályt kaptam, mert a férfi tanerőket katonának vitték. Még most is tartom a kapcsolatot az első tanítványaim közül néhányal.

A városban kinevezésre nem számíthattam. Elmentem a Szeged-Felsőközpont – ma Balástya – külsőgajgonyai iskolájába, egymagamra 124 gyerek közé. Délelőtt az 1–4. osztály, délután az 5–6. osztály járt. Hát *az valami csodálatos volt! Az a nyüzsgés reggelenként! A sok csillogó, ártatlan tanyai gyermekszem, ahogy figyeltek, itták az ember szavát!* Nem tudom, hogyan, de ott nem volt fegyelmezési probléma. Már háború volt. Szinte minden családból hiányzott valaki. Naponta beszámoltak a gyerekek, ki ment el, ki van otthon. A gonddal teli gyermekek szívét meg kellett vigasztalni. Az iskolában a hangulatnak mindig derűsnek kellett lenni. A tanító néninek mosolyognia kellett, még ha az ő férje is a fronton volt. Olyanok voltunk ott, mint egy nagy család. A háború azonban oda is elért. 1 órán belül ki kellett üríteni az iskolát. Akkor éreztem, hogy nem csupán a gyerekek, a szülők is szeretnek. Minden ingóságomat szétvitték, és a háború után sértetlenül mindent visszakaptam. Mert a nagy világgégés után *visszamentem a tanyára, az én népem közé.*” (33)

„Még kimondani is sok – 54 év, amit ezen a pályán eltöltöttem... Pályán maradni, most ez a jelszó, valamikor az én indulásomkor az volt: pályára állni, ál-

lášhoz jutni! A diplomások ezrei vártak arra a pillanatra, hogy kapjanak állást. Nem azt kérdezték, hogy mennyi a fizetés, lakás van-e, hanem annyit: HOL VAN MUNKAHELY.

Én úgy kerültem állásba, hogy a megboldogult nővérem Kígyós-pusztán a 2. sz. iskolánál 114 gyermeket tanított egyedül. A »nagy hatalmú« egyháztanács hozzájárult ahhoz, hogy mint kisegítő tanító az egyik csoportot – 1–4. osztályt – tanítsam. Három évig ingyen végeztem a munkát annak reményében, hogy majd a megszervezendő állásra engem választanak meg. Erre ugyan hiába vártam, az állásszervezés elmaradt hosszú ideig. A negyedik évtől kezdve 20 pengő fizetést kaptam, de csak arra az időre, amíg a tanítás folyt. Ez a tanyán október 1-jétől május végéig tartott.»«

Közben próbálkoztam, hogy állami kinevezést kapjak. Akkori szokás szerint az országgyűlési képviselőjelölt választás előtt fűt-fát ígért, csak bejusson a parlamentbe. Hát úgy gondoltam – meg a többi állástalan tanító is –, hogy megkérjük: járjon közbe az állami kinevezésnél. A választás utáni időben egyszer hozta a posta a »pecsétetes levelet«, a feladó a képviselő. Izgatott kézzel bontottam fel. A szöveg teli ígéretéssel: »Kedves Erzsike! Az unokahúgom helyett hamarosan kineveztetem.« Boldog voltam, reménnyel eltelve, hogy nemsokára rendes álláshoz jutok. Nem árultam el a levél tartalmát a többi »Erzsikének«, ugyanis a sors iróniája az volt, hogy öten voltunk erre a névre hallgatók az állástalanok között. Amikor már az évnek csaknem vége lett, türelmem elfogyott, és kifakadtam a többi állástalan előtt, s elmondtam a képviselőtől kapott levél tartalmát. Megdöbbenésemre hahotába törtek ki. – Hát a mi levelünk tartalma is ugyanaz! – Összehasonlítottuk a litografált levelet, amelynek csak a címét kellett megváltoztatni, de már a megszólítás is egyezett.

Kérdené a mai fiatal, hogy ugyan miért dolgozott ingyen? Miért kilincsel? Miért nem helyezkedett el máshol, más munkakörben? Mert: *olyan... iskolában képeztek szakemberré, ahol a tananyag mellett a gyermekszeretetet is megtanították, belénk oltották.* Mert: *presztízse volt a tanítói pályának, különösen olyan területen, ahol »lámpás« lehetett a felnőttek körében is – ma úgy mondják: népnevelő.* Mert: *elhivatottságot éreztem mindezekre.*” (34)

„Gondolom, Te is boldogan vetted át diplomádat annak idején. Hát én is. De ne hidd, hogy ez már állást is jelentett. Az, sajnos, még messze volt. Akkor még nem kínálták fel a munkahelyeket az intézetekben. Akkor a tanítókat még pályá-

zat alapján választották. A helyzetet még rontotta az egyház és Keresztury közötti huzavona az iskolák államosításával kapcsolatban. Az állam még nem nevezett ki tanítókat, az egyházak már nem írtak ki pályázatot. Maradtak a községek. Nekik így is, úgy is tanítóról kellett gondoskodni, ha van államosítás, ha nincs. Ezt tette a kondorosi iskolaszék is akkor. Heten pályáztunk egy tanyai tanítói állásra. Öt leány és két férfi. Mivel a felső tagozaton volt üres álláshely, csak férfit választottak. A két férfi közül engem, 1948. január 3-án.

Amikor megpályáztam, azt sem tudtam, hol van az iskola. Csak amikor megválasztottak, néztem meg, s nem ért csalódás. A mai 44-es mellett volt, a régi Apponyi-birtok sarkán. Neve is az volt, Apponyi-földi. Már régen lebontották. Csak egy új lakás és a kert maradványa jelzi, hogy régen más is volt itt. Szép nagy iskola volt. Nagy melléképületekkel, akkor még ritka mosókonyhával, nagy kerttel. Az ott lakó Garasné Illa Erzsébet tanítónő már kissé idősebb volt, fiaként fogadott. Férje, Kálmán bácsi méhészt volt, és pedánsul rendben tartotta az iskolát és környékét. Gyönyörű lugast, nagy gyümölcsöst nevelt a kertben, akkor ez példaként hatott a tanyán élő lakosokra. A sűrű tanyasorból 135 tanuló járt az iskola egyetlen tantermébe, megosztva, délelőtt, délután. Nekem a 4–8. osztály jutott 78 tanulóval. Nem volt túl egyszerű megszervezni a tanulásukat. Délelőtt 8-tól 12-ig, délután 12-től 4 óráig tanítottunk, félórás óra-beosztással és sok önálló foglalkozással.” (35)

„Első munkahelyem Mórahalom. A Szegedi Pedagógiai Főiskola 1951-ben gyakorlóként az egész utolsó évre kiadott bennünket iskolákhoz. Nagy tanárhány volt. Életem felejthetetlen négy évét töltöttem ebben a határ menti kis faluban. Első igazgatóm, Rudisch Ferencné melegszívű, megértő, anyaként gondoskodó ember volt. Ma is érdeklődéssel és némi megindultsággal olvasom szépen megfogalmazott kis cikkeit a Pedagógusok Lapjában vagy a Dél-Magyarország hasábjain. *Hihetetlen empátiával segített a beilleszkedés és a kisebbségi érzés torokszorító légkörét feloldani.* Persze, ezt akkor én nem tudtam így megfogalmazni magamnak, de azt hiszem, ő sem. Csupán az *emberséggel párosult pedagógiai érzék munkált benne.* Ma annyit beszélünk a fiatalok beilleszkedési problémáiról, akkor ez még ismeretlen fogalom volt. Most, utólag, mégis úgy érzem, hogy az én első munkahelyi környezetem dobpergés nélkül, tapintatosan nagyon sokat tett értem ilyen vonatkozásban is. Csak egy momentum a sok közül: egyedül voltam fiatal. Kortársaim 40 éven felüliek, sokan kö-

zel a nyugdíjhoz, tele élettapasztalattal. Szorongtam. Biztosan észrevették rajtam. Alig tanítottunk néhány hetet, október közepén megkértek, bejönnének egy órámra, én mégiscsak főiskolát végeztem, immáron új szellemben, lássák, hogyan is kell ezt ezután »csinálni«. Hogy mennyi volt ebben az őszinte igazság, és mennyi a mély vízbe dobott, riadt kis fiatal önbizalmának visszaadása, ezt a mai napig sem tudom, nem is akarom eldönteni. Maradjon szép, jóleső emlék. Tyihonov Almafa című versét tanítottam a 8. osztályban. Szép óra volt. Első olyan óra, ahol a tanítványokon kívül még 24 szempár figyelt minden szavamra, mozdulatomra. Óra utáni értékelésükkel *szárnyakat adtak nekem, akkor lettem igazán pedagógus*, akkor örültem először, hogy ezt a pályát választottam. Ez 34 éve történt, az emlék nem halványul, sőt!...” (36)

„1931-ben sógorom... a pitvarosi vasútállomásra kapott kinevezést. Vele jöttem én is. Nagy reményekkel, *friss diplomával a kezemben, »lámpás« akartam lenni*. Pitvaroson azonban nem volt üres tanítói állás. Végigjártam a szomszédos községeket. Nagymajláth (jelenleg Nagyér) volt az, ahol reformátusok laktak, egyházi iskola volt, és tanítót kerestek. Meglátogattam a reformátos lelkészt, aki azt mondotta, hogy »gyere, drága gyermekem, szükségünk van rád, de fizetni nem tudunk az egyház erőtlensége miatt« A gazdasági világválság poklában sült az ország, 2500 állástalan pedagógussal. A lézengésnél bármi jobb volt. Esztendőig (3 év) szó szerint a »nemzet napszámosaként« dolgoztam, ingyen, mindössze a vonatköltséget tudták számomra adni...

Idetartozik még az a tény is, hogy az egyházi iskolában 1931. december hó1-jén kezdtem el pályafutásomat. Egy héten belül kijött hozzám F. Z. m. kir. tanfelügyelő. Kérte tőlem a munkatervemet és más – tanításhoz szükséges – dokumentumokat. Nem tudtam bemutatni. Elrendelte, hogy egy héten belül készüljön el és mutassam be. Ez megtörtént, de ettől eltekintve három évig nem volt fizetés. Ilyen volt ebben az időben a fiatal pedagógusok sorsa. 1931 nyarán 10 db oklevélmásolatot írtam le. Közjegyzővel hitelesítettem. Ezeket küldtem a meghirdetett álláshelyekre. A válasz az volt, hogy nekünk is van helyben egy állásra 3-5 jelöltünk. A meghirdetett álláshelyekre vagy gyalog, vagy kerékpárral mentünk el.” (37)

IV. Pályám igazi örömei

Szeretetet a pedagógus is csak cserébe kaphat...

„A pedagóguspálya össze sem hasonlítható más mesterséggel. Mindig felelősnek éreztem magamat, hogy gyermekeim tudása és műveltségi szintje korunknak megfelelően maximális legyen. Szinte anyjuk voltam, *mind egyformán szerettem*. Jókat, pajkosakat egyaránt. Ha reggel beléptem az iskola kapuján, kívül hagytam minden családi, egyéni gondomat, bajomat, csak velük törődtem, az ő kis problémáikkal foglalkoztam. *Minden napnak megvolt a maga kis öröme*. Egy-egy jó felelet, kedvesség, a szeretet valamilyen formában való megnyilvánulása.

Magam alakítottam a légkört magam körül. Egy osztállyal foglalkozni családias kapcsolatot jelent. Ezer és ezer gond, de ugyanakkor megannyi öröm is. Jólesett bizalmuk, őszinte megnyilatkozásuk... Az iskola nemcsak munkahely, hanem második otthon is. Pedig az út elég göröngyös volt. De minden nehézségen, csalódásokon *átsegített a becsületes munka, az állhatatosság, a kötelesség érzése és a hivatás szeretete, ami az emberré neveléshez a mesterségbeli tudáson kívül nélkülözhetetlen.*” (38)

„Mindig boldogság érzése töltött el, amikor láttam tanév közben tanítványaim szeretetét, ragaszkodását. *A gyerekek megérik a szeretetet*, amely a nevelőből feléjük árad, tapasztalják igazságszeretetét, mellyel a nevelő nem tesz közöttük különbséget sem társadalmi, családi helyzetük, sem külső megjelenésük, sem testi vagy szellemi adottságaik nyújtotta előnyeik avagy hátrányaik miatt.

Együtt tudtam örülni tanítványaim sikereinek, s tudtam, hogy ez közös

munkánk eredménye. *A jól végzett munka s az elért eredmények közös felismerése és elismerése voltak mindig pályám igazi örömei.*” (39)

„*Én szerettem a tanítványaimat, és akartam, hogy ők is szeressenek!* Nem népszerűségről. Tudtam, hogy csak ilyen légkörben megy jól a munka. A jól végzett munka pedig örömet fakaszt. Sokat voltam tanítványaimmal iskolán kívül is. Ez nem volt áldozat számomra. Kirándultunk. Télen korcsolyáztunk. Ők tanítottak biciklizni – nem sok eredménnyel. Igaz, akkor még fiatalabb voltam! Nagy előny fiatal pedagógusnak lenni. Akkor kell megtanulni a kapcsolatteremtést. *Közös színházlátogatások, klubdelutánok, mind megannyi lehetőség megismerésre, nevelésre, példamutatásra.* Ma különösen fontos a *viselkedési formákra nevelés...* Ez sok áldozatot követel a pedagógustól. Az egyik osztályommal gyermeknapon kirándultam, és egy doboz nyalókával leptem meg őket. Évek múlva is emlegették, ha találkoztam velük. Vagy Mikuláskor egy tálca szaloncukorral mentem matematikaórára. Sok-sok ötlet szolgálhatja a meleg tanár-tanítvány kötődést, csak élni kell vele. Megbeszéltem velük, hogyan kell ünnepelni, ajándékozni. Igényelték, és hálásak voltak érte. És *szereték a szaktárgyaimat.*” (40)

„Első perctől kezdve arra törekedtem, meglegyen a lelki kapcsolat tanulóimmal. *Érezlek, szeretem őket, a javukat akarom, amikor követelek.* Tudtam, felelősséggel tartozom a tanulóknak és szülőknek egyaránt. A magam megnyugtatóra is munkám legjavát akartam adni. Soha *nem követeltem a gyerek képességeit felülmúló teljesítményt, de iparkodtam a maximum elérésére.* Hallottam olyan véleményt is, hogy elbabusgattam őket, de mert legtöbbször 1–2. osztályban tanítottam, ezt fontosnak tartottam, így reméltem az iskola megszerettetését, mely után már jön a tanulás megkedvelése is. Ment ez simán a normális körülmények között élő gyerekeknél. Annál több baj volt és van ma is a mostoha sorsúakkal. Most, 10 évvel a nyugdíjbavonulásom után is összeszorul a szívem, ha rájuk gondolok, kiknek feltehetően, részeges szülők elrontják a gyermekkori éveiket.

Itt a nevelőnek igen fontos feladata van. A gyönyörű idézet lebegett szemem előtt:

»Ha látsz közöttük rútat, rongyosat,
Gyermeki arcot, búbánatosat,

*Ismerd fel benne a korán szenvedőt,
Simogasd meg és csókold meg őt!»³*

Régen a szegénység tette őket *korán szenvedővé*. Ma az italozás vagy a munka hajszolása. Milyen jó, ha az iskola az ilyen tanulóknak oázist jelent, és egy-egy megértő nevelő társa is tud lenni a kis búbánatosnak!” (41)

„Egy évig tanyai tanítóként, majd pedig egyhuzamban 34 évig Szeghalmon dolgoztam. Innen mentem nyugdíjba. Mint sokan mások, én is végigjártam a ranglistát. Örömmel vállaltam minden munkát, mindig azt, amire éppen szükség volt. Hogy milyen beosztásban, az talán mindegy. Egy azonban közös benne, hogy *szerettem hivatásomat, szűkebb pátriámat, Szeghalmot, hogy szerettem a pedagóguspályát, a gyerekeket, hogy mindig hittem benne*. Én immár azt is tudom, hogy miben hittem. Hittem az emberekben, a gyerekek nevelésében, a tanulmányi eredmény állandó javításában, a tehetségek gondozásában... Sok a szép emlék, sok szép élményben volt részem. Mindig munkámnak, a gyerekeknek éltem. Nagyon szerettem a gyerekeket. Mindig tudtam, hogy *szeretettel a pedagógus is csak cserébe kaphat*. Egy biztos: aki nem szereti a gyerekeket, az ne e pályán keresse boldogulását, mert annak a pedagóguspálya kínszenvedés lehet.” (42)

„*Szeretem a gyerekeket*, s úgy érzem, jó kapcsolatteremtő képességgel rendelkezem, mely munkánk szempontjából elengedhetetlen. Hamar megtanultam, hogy a *nevelés eredményeinek záloga a pedagógus...* Ha a gyermekek jó közösségből indulnak, megértő tanárok, osztálytársak köréből, könnyebben beilleszkednek a társadalomba. Az itt kialakult biztonságuk segíti őket, hogy új körülmények között is helyt tudjanak állni.” (43)

„Egy élet alatt sok minden előfordul. Dicséret, elmarasztalás, jogtalan bánás. Csalódások felfogásokban, emberekben, kartársakban és felettesekben. *Csak a gyerekekben soha! Őket meg lehet ismerni, érteni, szeretni*. Ők mindig úgy köszöntek vissza, ahogy én nekik. Úgy értem ezt, hogy függetlenül helyzettől, külső hatástól, *azt és annyit kaptam, amennyit adtam*.” (44)

„Munkám során mind jobban megismertem a kicsi gyerek lelkivilágát, érzelmi, értelmi fejlődésének már irányítója, formálója lettem. Az örömszerzés

3 Gárdonyi Géza verse. (A szerk.)

és az ismeretlen feltárásnak forrását tőlem várták. *A nevelő személye iránt érzett vonzalom, ragaszkodás motiválja a gyermekeket az órák alatti munkában, az iskolai feladatok elvégzésével járó megterhelés szíves vállalásában, végső soron az örömteli munkavégzésben.* Így alakult ki az a derűs, kellemes légkör, mely felejthetetlenné teszi gyerek és nevelő számára egyaránt az együtt töltött napokat. A gyerek érzi, hogy itt *kölcsönös a bizalom*, tudja, hogy *nevelője mindig segítőtársa* a nehézségek elhárításában. Így marad meg a nevelő személye sokáig a gyerek emlékeiben.” (45)

„A pedagógus sorsa egy darab magyar »élet« – írja Móricz Zsigmond egyik regényében. Úgy érzem, a nagy író nem jár messze az igazságtól, amikor ezt a megállapítást kimondja... Életem, munkásságom, tevékenységem ezer szállal kötődik a »móriczi« darab magyar életéhez – a pedagógiához. Ha végigtekintem pedagógiai életemet, akkor – mint egy prizmán keresztül – látom a csaknem fél évszázad politikai eseményeit, történéseit és ennek az időszaknak minden pedagógiai változását, rezdülését. Talán a közbülső örömek, nehézségek, kudarcok érelték meg bennem azt az elhatározást, hogy évtizedek folyamán még több, még szilárdabb, még elmélyültebb tudást nyújthassak a felnövekvő nemzedéknek. *Az elkötelezettség, a hivatásszeretet, a gyermekszeretet munkált bennem*, valahányszor a rám sugárzó tekintetek előtt igyekeztem még szélesebbre tárnai a tudás ablakait.” (46)

Tanítványok között...

„Sajnos, akkor nehéz volt ezen a pályán elhelyezkedni. Ezért, csakhogy taníthassak, hajlandó voltam hospitálni és egész csekély honorálásért helyettesíteni. Minden alkalmat megragadtam a gyerekekkel való foglalkozásra. Abban az időben (1936–37) a mai szlovák Komáromban nem működött magyar iskola. Magam mögé gyűjtöttem az iskolába járó magyar gyerekeket, és megtanítottam őket magyarul írni-olvasni. 1938-ban kinevezést kaptam Kárpátaljára. Ott is szívesen dolgoztam. Még orosz nyelvű osztályt is vállaltam. Sikerült őket saját örömeimre és felettes hatóságom teljes megelégedésére év végéig megtanítani szépen magyarul beszélni, írni-olvasni. Mikor hazajöttem, Komáromban kaptam állást. Tanítottam nagyobb gyerekeket is, de legjobban az I. osztályosokat szerettem. Éveken keresztül vezettem I–II. osztályt. Mindenhol örül-

tem az elért eredményeknek, de odaadó munkám igazi gyümölcsét a kicsiknél tudtam legjobban lemérni. Nagyon szerettem őket, ők is ragaszkodtak hozzám. Együtt örültünk velük, év végén pedig a szülőkkel is, mikor gyermekeink az évváró vizsgán számot adtak tudásukról. A szülőkkel feldíszítettük az osztályt, és a virágokkal, a tanulók rajzaival, kézimunkáival csinosított teremben boldogan hallgatták kicsinyeiket. Szeptemberben bizakodva hozták el őket, és reménységük teljesült: év végén folyékonyan olvastak, szépen írtak, jól számoltak. Sikerélmény volt mindnyájunk számára.” (47)

„Kedves, barátságos, szorgalmas és jólelkű nép lakta a tanyavilágot. Olyanok, akik mindig felnéztek gyermekeik tanítójára. Segítették is. Nem volt olyan család, ahova vagy meg ne hívtak volna disznótorra, vagy ne küldtek volna kóstolót. Még akkor a tanító tekintély, tabu volt. Nemcsak a szülők, hanem a községi vezetők előtt is. Ezt tapasztaltam akkor is, amikor régi szokás szerint a tanév befejezését jelző iskolai vizsgára az iskolaszék (akkor még a községi jegyző vezetésével) kijött, és a legnagyobb elismeréssel szóltak a tanulók tudásáról, magatartásáról.

Tanítottunk mi 1–4. vagy 5–8. osztályt, később 1–3., 2–4. stb. összevonásokat, Mjelnikov-módszerrel. Ez bizonyos mértékben nem volt ismeretlen azok előtt, akik már tanítottak összevont osztályokat, de attól bizonyos vonatkozásban eltért. Az addigi csendes foglalkozásokat felváltotta a hetekre előre megtervezett önálló foglalkozások rendszere. Heti tervet készítettünk, minden hétre előre. Abban meghatároztuk, hogy az egyes osztályok és tantárgyak keretében mit szánunk begyakorlásra, mit előkészítő foglalkozásnak, és melyek lesznek azok az anyagrészek, amelyeket a gyerekeknek önállóan kell feldolgozni. Még jelenleg is így dolgoznak az összevont osztályokban. Amennyire hátrányos volt, hogy nem mindig a tanító foglalkozott a gyerekekkel, talán annyira *előnyös volt az önállóságra nevelésben*. Igaz, a tanítónak oda kellett figyelni mind a két vagy négy osztályra, a foglalkozásokat előkészíteni, ellenőrizni, értékelni stb. Először ehhez semmi segédanyagot nem kapott a nevelő. Maga tervezte meg a tanterv és tanmenet alapján. Később elég jól használható segédkönyvet adtak ki, amely lényeges könnyítést jelentett. Sőt, a segédkönyvek szerkesztésébe bennünket is bevontak.” (48)

„Összevont négy osztály tanításával, tanyai iskolában kezdtem el pedagógiai működésemet. Nagyon szerettem ezt a formát. Sok előnyét fedeztem fel. Ter-

mészetenem nem akarom azt mondani, hogy eredményesebb a szóló osztályoknál. Az önálló foglalkozás, feladatmegoldás, ami a mai iskolájában is fontos mozzanat, ott teljes mivoltában virágzott. Csak az időbeosztásra kellett nagyon ügyelni. Néhány perc az önálló foglalkozások előkészítésére, táblára rögzíteni a segítő, emlékeztető rajzot, a közvetlen óra teljes értékű megszervezése, majd az önálló munkák ellenőrzése. Ha akadt kevés üresjárata valamelyik csoportnak, az sem veszett kárba, önkéntelenül ismételt az alsóbb osztállyal, vagy ismereteket szerzett a nagyobbakkal. Minket még a Drozdyn neveltek, vagyis a kérdve kifejtő módszer volt elfogadott. De a neveléstantanárunk belénk véste: *ne vessünk el minden régít, meríthetünk korszerűt előző idők jó nevelőitől is.* Hogy többféle módszer is ugyanahhoz a célhoz vezethet, azonos nehézségi fokon, arra a baba etetését hozta fel példának. Voltak idők, mikor csak nyers tejet ivott a csecsemő, s szépen fejlődött. Később csak forralt tej jöhetett számításba, attól is hízott a baba. Magam is kipróbáltam ugyanazt az anyagot más-más módszerrel megtanítani a gyerekeknek...

Matematika- (a mi időnkben számtan-) órákon, de egyéb tantárgyaknál is, az első öt perc, néha több is, következetesen az előző órákból kiemelt ismétlés volt, amihez kapcsolhattuk az új anyagot. De egy-egy témán belül volt elég gyakorlóóránk is. Oldottunk meg feladatokat szóban táblánál, önállóan írásban. Szöveges feladatoknál tisztáztuk: mit ismerünk, mit kell keresnünk. Már kicsi elsősöknél is csak az első időben tettem fel a kérdést, később mindig nekik kellett a kiszámíthatóra rákérdezni. Szövegeztünk számfeladatokat, de szöveges példákat is írtam fel számfeladatképpen. Adtam hiányos szöveget. Miért nem tudjuk kiszámítani? Helyesbítések! Felesleges adatot is közöltem. Miért nincs rá szükség? A számfeladatokat a lehetőség minden formájában variáltuk, sokszor versenyszerűen is...

Minden tantárgyra egyaránt érvényes, hogy *a nevelő ismerje tanítványai gondolkodási szintjét, s ennek megfelelően vesse fel a problémákat.* Ezért elengedhetetlen az alapos felkészülés. Azt tapasztaltam: a tanító munkája nem meghatározható munkaidő. Olvasás-, nyelvtan-, írásórákra is megterveztem, milyen értelemfejlesztő feladatot fogunk megoldani. Adtam lehetőséget összehasonlításra, különbségek számbavételére. Nem hagytam el a szövegelemzéseket, hiszen ezzel beszéd- és fogalmazási készségüket növeltem. Erre lehetőleg más jellegű órákon is sort kerítettem. A számtan- vagy a nyelvi órák felada-

tait is időszerű, környezethez simuló témákból merítettem. A helyesírás megtanítása mindig sok problémát hordoz, sok munkát követel. Meg vagyok győződve, hogy a ma alkalmazott szóképolvasásnál a szótagoló olvasás jobban támogatta a helyesírás kialakulását. Tudom, több gyerek kerül iskolába, aki már olvasni tud, mint évekkel ezelőtt, de a helyesírás miatt őket is szótagolásra fognám egy ideig, vagy időnként.

Itt mondom még el: *a mai tankönyvek szövegei igen nehezek*. Sok idegen szót, ismeretlen fogalmat tartalmaznak. Hiába jönnek nagyobb fogalom-, szóismerettel a kicsik a tv jóvoltából, mégis: a kis fejekben a könyvükben előforduló kifejezések még nem tisztáztak. Számtalan gyermekben a szülőkkel töltött kevés idő miatt is, no, meg újra a tv-re mutogatok, mert némán ülnek előtte hosszú délutánokat, a beszédképesség megcsappant ugyanúgy, mint az olvasási vágy. A képeket kényelmesebb felfogni, mint olvasni, kényelmesebb olvasni, a képzelőerőre alig van szükség...

Kezdő időmben csak a szóbeli felelést értékeltük, voltak témazáró írásbeli dolgozatok, de nem kapott olyan hangsúlyt az önálló írásbeli munka, mint később, már jócskán tapasztalt nevelő koromban. Hosszú éveken át mindkettőt alkalmaztam magam is. Azt hittem, nem lehet csak az egyikre esküdni, mint biztos értékelő módszerre. Voltak tanulóim, akik remekül dolgoztak önállóan, írásban, de lámpalázások lettek a táblánál. Mások elbizonytalanodtak, ha nem érezték magukon biztató vagy éppen aggódó pillantásomat. Egy bólintás, egy ujjemelés helyreigazította őket. Ez is meghatározta egyéniségüket.” (49)

„Az osztályomban *nagy gonddal szerveztem meg minden munkát*... Én a számtanórákat láncszámolással kezdtem, mindenkinek bele kellett kapcsolódnia! A házi feladatok ellenőrzése komoly számonkérés volt, nem maradhatott el, bár a házi füzeteket is rendszeresen ellenőriztem, azokról magamnak feljegyzéseket csináltam, hogy a hibákat érdemben javíttathassam. Mértanfeladatokhoz, szerkesztésekhez otthon modellt készítettem, a gyerek kezébe adtam, ellenőrizve munkáját. Olyan jóleső érzés volt látni a boldog örömet, ha hibátlan volt a munka...

Fizikával, kémiával, tornával nem jutott eszembe a tárgyi feltételek hiányára hárítani a felelősséget; nem volt szertár, de kísérleteztünk. Súlypont: állj szorosan a falhoz, a cipő orrához tettem ceruzát, vedd fel! Nehézségi erő: ki a legügyesebb? Ugorj magasba, maradj ott, mikor szólok, gyere le! Közegellenállás:

kukoricacsutkára pauszpapírt teszek, ejtőernyő! Mi történne, ha megszűnne a súrlódás? Milyen egyszerű gép a korcsolyakulcs? Miért kell fakanállal keverni a rántást? Miért alszik meg a tej? Miért van jó szag meszelés után?

Az alapfogalmak, anyagrészek tanításával párhuzamosan papírszeletekre kérdéseket írtam, gyűjtöttem, később, ismétlésnek szánva, felelésnél húztak egyet-kettőt ellenőrzésül, mit felejtettek. Volt alkalom, hogy tanuló vállalt kis-előadást az anyaggal kapcsolatban. Hálás dolog volt tudósok életéből feldolgozni egy-egy eseményt.

Soha nem volt tornatermünk, de volt tornaünnepély, a falu nagy öröme. Sportkört vezettem, ott is készültünk. Atlétika, szabad-, mozgásos, ritmikus talajtorna-gyakorlatok. Karika-, zászló-, buzogány-, botgyakorlat. Májusfatánc, lakodalmas, magyar tánc, stafétajátékok, tübefűző verseny. Mindenkinek jutott szerep bőven. Örömmel csinálták...

A leánykézimunka-órák nagyszerű alkalmak voltak beszélgetésekre: udvariasság, barátság, segítőkészség, őszinteség, hűség, jókedv, szorgalom, takarékoság, jóság, tisztaság. Tiszta cipő (már dolgozó korában nevezetessé vált volt tanítványom a mindig ragyogó cipőjéért), tiszta köröm, tiszta száj, tiszta fül volt a vizsgálati anyag.” (50)

„Szüleim is pedagógusok voltak. Amikor 1937-ben elvégeztem a tanítóképzőt és K-ra kerültem, apám már iskolaigazgató volt ott. Ez sok előnyt nem jelentett a számomra, mert kiküldött két évre a faluhoz tartozó nagyjárai tanyasi iskolába »tanulni«. Kemény tanulóévek voltak! Osztatlan iskolában tanítottam első osztálytól hatodikig. Állandó volt a hiányzás, akivel egyszer elkezdtem a betűtanulást, sokszor 2-3 hét múlva láttam. Az utoljára már sohasem jutott idő! A második-harmadik év végén a többség kimaradt az iskolából, vagy ha járt is, olyan sokat hiányzott, hogy nem lehetett vele mit tenni! Sokan a nevüket tudták csak úgy-ahogy leírni a »tanulmányaik« befejeztével. A községbe visszatérve az évek során a hittan kivételével minden tárgyat végigtanítottam. A körülmények összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, bár a gyerekanyag igen változó volt. Nagyon szegény hely volt a miénk! A futóhomok megszelídítése igen kemény munkát követelt felnőttől, gyerektől. Itt is állandó volt a hiányzás, iskolából való kimaradás... A háború további szenvedéseket hozott ránk! A férfielemek jó része a frontra ment, még nagyobb lett a szegénység! Az iskolában hatan voltunk pedagógusok. Emberfeletti munkát végeztünk, hogy a

gyerekekbe a tudásból valamit átültessünk, a csonkán maradt családokat vigasztaljuk, bátorítsuk, az emberekbe erőt öntsünk.

A háborút követő év zűrzavaros állapotok közt telt el. Délről, Jugoszláviából, a menekültek áradata lepte el az egyébként is morálisan szétzilált falut. Szabadkáról özönlöttek a legkülönbözőbb foglalkozású, gondolkodású emberek. A falu háromszorosára duzzadt. Emlékszem, az első osztályosok 86-an szorongtak egyik tanteremben. Ráadásul kegyetlen hideg tél köszöntött ránk. Az emberek a környező erdőkbe jártak a nagy hóban fát lopni, hogy legyen mivel fűteni. Minden gyerek a hóna alatt egy fadarabbal léphetett be az osztályba, különben nem volt mivel fűtenünk!... Az emberek durvák, erőszakosak, agresszívek voltak. Ez átragadt a gyerekekre is! Igen nehéz volt fegyelmezni őket. *De áhították a tudást, olyan sok csillogó szemű, mesére, szeretetre éhező gyereket még sohasem láttam!*” (51)

„25 évig tanítottam a budapesti III. kerületi Kiskorona utcai polgári, majd később általános iskolában. A két utolsó évben, 1956–57-ben, magyar szakos felügyelő voltam a III. kerületben. Rákövetkező évben, mikor a III. kerületi Szentendrei úton létrejött a 12 évfolyamos általános iskola és gimnázium, áthelyeztek ide, és egy általános osztályban a magyar nyelvet tanítottam, a többi óraszámban pedig a gimnáziumban németet.

A módszerről: szerintem *aki teljesen zárt határok között mozgó módszert követel a pedagógustól, ellensége a tudás átadásának*. Hogy miért viszolygok, ha pusztán hallom ezt a szót? Mert... akkor Budapesten megkövetelték a túlzott, eredményt alig hozó, »munkaiskola« módszereinek átdolgozott bohóckodását. A Budapestről Szegedre telepített főiskola is magával hozta ennek a módszernek leegyszerűsített, megszelídült változatát. Ebben a szellemben nevelkedtünk mi is. A cél a gyerekek aktivizálása volt. Ez helyes is, követendő is. Ami azonban Budapesten fogadott a »mintapolgáriban«, az szörnyű volt. Ide kellett járni hospitálni. Az volt a cél, hogy a tanár egyáltalán ne beszéljen, csak a gyerek találjon ki mindent. A tanár kézzel-lábbal hadonászott, orrát-nyakát tekergette, kezével csapkodott, lábával dobantott, és a végén, ha valamelyik gyerek kibökte a dolgot, ugrált örömeiben. Nem – ez nem tanítás, ez iszonyat volt. Hála istennek, rövid időn belül megbukott.

Módszer szempontjából nagyon fontosnak tartottam, a »keveset de alaposan« elvét. Óráról órára csak 5-7 szót ismertünk meg, és azokkal gyakoroltunk

egyszerű mondatokat. Kérdő, kijelentő, helyeslő, tagadó stb. mondatokkal folyamatosan beszéltek a gyerekek egy-egy témakörből. Ezt nagyon szívesen tették. Egyik kérdezett, a másik felelt, igen örültek, hogy ők már beszélgetnek egymással. Az írás sajátosságait füzetekbe rögzítettük. Természetesen kicsinként kellett adagolni. Táblán megfigyelik a kérdő és kijelentő mondat szórendjét. Egy tanuló kérdez, társa felel, egy tanuló kérdez, valamennyien felelnek. Néha kavardás van, nem baj, javítanak, ismétlés. Végül példamondatok kerülnek a táblára, otthon 3 kérdést adnak, felelnek rá.

Kijelöljük a csoportvezetőket! Óra elején jelentik az eredményt. Így egyenként megtanulják a kérdőszavakkal alkotható mondatok megszerkesztését – felelnek rá. Néhány hét leforgása után van már bőven kérdőszó, és örömmel felelnek. Persze, hibák is csúsznak a mondatokba, a gyerekek jól mulatnak, nem baj. Féken kell tartani a jókedvet, de nem szabad letörni. Így örülnek, hogy egymással már jól megy a kérdés-felelet. Később az igenlő és tagadó mondatoknál már összetett mondatok keletkeznek. Néha egy-két gyerek ott-honról hoz egy új szót, és nagyon figyeli a hatást, vajon mit szólok hozzá. Persze, dicsérem, de ezt féken kell tartani, mert kizökkenti az óra menetét. Tetszik a gyerekeknek, örülnek az eredménynek... Igen hasznos volt a múltban a heti két óra német társalgás. Itt bőséges alkalom nyílt a gyakorlásra.” (52)

„Friss és igen »Fémjelzett« diplomával a kezemben kerültem 1952. augusztus 1-jével a gyomai óvónőképzőbe énektanárnak. Csodálatos évek következtek. Rövid idő alatt jó kórusom, a zenével mindig szívesen foglalkozó diákjaim voltak. Mivel kollégiumi nevelőtanár is voltam, énekeltünk, amikor csak időnk volt, mindig. A »tarhosi szellem« egy kicsit beköltözött akkor velem. Első kórusszereplésünk – ami igen komoly volt – a Kodály születésnapjára rendezett díszhangverseny volt Békéscsabán. A tarhosi kórus is ott volt, akkor a legnagyobb öröömre volt igazgatóm, Gulyás György igen megdicsérte pár hónapos kórusmunkámat. Talán boldogabb ember nem volt akkor nálam!

1955-től átkerültem az általános iskolához. Tiszta leányiskola volt, mindjárt 90 tagú kórust szerveztem – negyedik osztálytól felfelé járó tanulókból. Egy-egy iskolai ünnepély, községi fellépés legszebb színfoltja volt a kórusunk szereplése. Emellett igen sok járási és megyei kórusversenyen való részvétel, majd 1961-ben eljutottunk a nemzetközi kórusverseny elődöntőjébe, ahol az országos első négy között voltunk. Úgy érzem, munkámnak mindig különle-

ges lendületet adott egy leírhatatlan belső sugallat, amit akkor éreztem, amikor a kórus elé álltam. Tanítványaim szemében megcsillant a fény, és elkezdtünk énekelni. Nagyon *sok örömet és megszámlálhatatlan kedves órát jelentett mindeddig számomra tanítványaimmal való együttlét.* Az öröm alapját mindig a szép zenéért való lelkesedés, a szép éneklés adta.” (53)

„Az az igazán jó nevelő, aki egész életében a mindennapi találkozások, beszélgetések, gesztusok hatásaival, a saját példás emberi magatartásával az iskolán kívüli életben is, *amíg meg nem hal, nevel...* Az természetes, hogy minden tanítványommal nem tarthatok kapcsolatot. De az élet csodálatos módon mindig kiválogatja azokat, akiknek szükségük van rám... Igyekeztem a tanítványaim játszótársa, beszélgetőpartnere is lenni. Nem a csendes (sokszor ravasz) gyerek volt az ideálom, akivel nincs semmi baj, nem zavarja az órát, nem kíván többletmunkát, hanem az eleven, csillogó szemű, sokat kérdező, minden után érdeklődő, s ezzel néha fárasztó gyerek, akit csak eggyel lehet lekötni: ha adjuk neki önmagunkat, a tudásunkat és ezen keresztül a világ megismerésére mindazt, amire éppen akkor a legnagyobb szüksége van. Sohasem skatulyáztam be, hanem *fejlődésében néztem a tanulót.* Csak annyiban irányítottam, mint a jó rendező a színészt, arra ügyeltem, hogy el ne térjen az egyéniségének, képességeinek kiteljesítéséhez szükséges irányhoz képest. Szerintem az *elsődleges cél a szó nemes értelmében vett emberré nevelés!* Az oktatás anyaga eszköz ehhez... A tanuló szerepe ne legyen alárendelt az oktatás-nevelés folyamatában. Tudatosítani is kell benne, hogy csak te, a tanuló és én, a nevelő, egymás kezét soha el nem engedve, érhetjük el kitűzött célunkat. ... A tanuló ne azért tanuljon, mert pénzt vagy ajándékot kap, hanem mert *rányitották a szemét a körülötte levő világra, és azt fel akarja fedezni a maga számára.*” (54)

„Bizonyára nem mondok újat azzal, ha megállapítom, hogy az emberi élet kisebb-nagyobb örömei, könnyebb vagy súlyosabb bánatalkalmak sorozata. Ez jelen van magánéletünkben éppúgy, mint foglalkozásunk, hivatásunk gyakorlásában. *Egészséges emberi törekvés az, hogy sikereket érjünk el, mert a siker: öröm.* Félünk a kudarcától, mert a kudarc: bánat. Megvisel bennünket, letörli ambíciónkat. Sikert érni el nem túl egyszerű dolog, mert nem pusztán a pozitív szellemi és fizikai adottságaink függvénye. Több tényező kell hozzá, köztük olyan is, amit úgy hívunk: szerencse. Hány szerény képességű embert dobtak magasba szerencsés körülményei!? És mennyi nagy tehetségű ember kallódott el!? Ki tudná ezt megmondani?

Lehet, hogy szerénytelen túlértékelésnek hat, de mégis ki kell mondanom: pedagóguspályán a sikernek nagyobb jelentősége van, mint más pályákon. Itt ui. a *nevelő egyéni sikere egyúttal a közösség sikere is: fejlődést, több tudást, jobb eredményt jelent.* Ez pedig további sikert szül: örömet ad a szülőnek. És nincs csodálatosabb érzés mint a boldogság gyermekeinkben! Nos, így kapcsolódnak össze a siker láncszemei a pedagóguspályán. *Az a pedagógus a leg-sikeresebb, aki a legtöbb sikerhez juttatta tanítványait és azok szüleit.*

Rátérek saját pályafutásomra és mérlegelek. ... Én ... már azt is sikernek tulajdonítottam és örömforrásnak tekintettem, ha a gyerek nem félt tőlem, ha tiszta tekintettel szemembe nézett, és legörbülő szájjal nem mert hazudni; ha elfelejtette becsukni a száját, mikor kerekre nyílt szemekkel engem hallgatott; ha azt mondotta óra végén: »de kár, hogy kicsengettek...«, ha kétszer-háromszor többet akart dolgozni társánál, azt bizonyítandó, hogy érdemes a szeretetemre, ha közelebb dugta hozzám a fejét, hogy elérje simogató kezem, ha ... szóval ilyen apró, mákszemnyi örömök azok, amiket én sikernek könyvelek el. Mindnyájunkat érintő közös sikernek. Persze voltak apró kudarcok is. Sokszor elgondolkodom most is rajta. Mi okozhatta, hogy némelyik gyereket két év alatt sem bírtam arra rászoktatni, hogy a sálját mindig tegye a kabátja ujjába? (A fogason!) Miért hagyja a szemetet a padjában, amikor nap, mint nap figyelmeztettem rá?

Miért bántalmazza a pajtását »csak úgy«? Miért felejt el, hogy illik viselkedni evés közben vagy az utcán? Miért rongálja a padot, tördeli a fa ágait, tapossa el a virágot! Miért...” (55)

Vadócba rózsát oltani

„*Én a vadócba rózsát oltok... – ez volt egész életem pedagógiai ars poetikája.*” (56)

„*Az osztályfőnöki munkát lelkiismereti kérdésnek tekintettem. Beprogramozni a gyerekek lelkébe, szívébe, gondolatvilágába szép, nemes, értékes, hasznos apróságokat anélkül, hogy öncélúnak tekintenénk, főként alkalomszerűen megismerni a gyerekeket, beszélgetni problémáikról, mit szeret csinálni, mi foglalkoztatja. Bő alkalom nyílik szívébe látni, odahatni, hogy a jó és*

szép maradandóvá váljék. A polgári iskolában négy éven át volt kezünkben az osztály. *Segítőkétség!* Micsoda bő tárház! Volt egy testi hibás tanítványom, aki évnitóra sok papírral, írószerszámmal felszerelve jött, hogy tudja osztogatni, ne bosszankodjon a tanár néni. El is vitték a tanácsot életükbe: mindig legyen nálad papír, ceruza. Hiányzó tanulóhoz közelben lakó társa vitte aznap a leckét. Segítették egymást a tanulásban. Hosszabb betegség után magam pótoltam az anyagot a gyerekekkel. (A mulasztást pótolni kell, nem mondhatod majd, hogy beteg voltam, mikor a hatványozást tanulták.) Az osztályban együtt, őszintén beszéltük meg a problémákat, de ha valakivel komoly baj volt, azt nem közösen, hanem külön-külön *egyéniileg beszéltem meg a tanulókkal...* Egyszer következetlen voltam. Egyik kiváló tanítványom is rendetlenkedett az órán, vele is elindultam hazafelé, de az úton úgy tudott könnyörögni, megesett a szívem, nem mentem be hozzájuk. Nem kellett megbánnom. Hálás levelet írt nekem a tanítóképzből. Őszinte szavaikat mindig komolyan vettem. Egy tanulóm panaszkolt, nem bírja megtanulni a német leckét (szegény sorsú gyerek volt). Jött egy gondolatom: megkértem édesanyját, segítsen ő is, engedje magát németre tanítani a fiától... Ettől kezdve az óra anyagát a fiú otthon mindig megtanította az áldozatkész anyának. Lett eredmény!

A háború borzalmait is meg kellett ismernünk. Hadszíntér lett Enying, háromszor cserélt gazdát a harcok folyamán. Az iskola minden felszerelése elveszett. Másodszor indultam most *igazán semmi*-iskolából. Egyik szülő egylovas szekéren bevitt Székesfehérvárra. Ott adott Vanek tanácsos úr papírt, némi írószert és biztatást. A lakásomon gyűjtöttem össze a tanulókat, az eszembe jutott témákból mondtam tudnivalókat. A feladat: otthon leírni, miről hallottak (tankönyv nem volt). Majd szereztünk tantermet. Az erőfeszítés a mentésre is hatásos volt. Tanulók segítségével takarítottunk, a lyukas ablakokat beüvegeztük, csomagolópapírral beragasztottuk és terpentinnel bekentük. Aztán rendkívüli dolog történt. Tanulóink felfedezték, hogy a bombázott zsinagóga padlásán iskolapadok vannak. Lehordták, súrolták, takarították, javították, és berendeztek egy osztályt. Sok fífikával addig engem lefoglaltak, és csak a készre hívtak. Bizony, csak sírni tudtam tettük láttán. Ezeket a gyerekeket, úgy éreztem, úgy is kell tanítani. *»Nincs veszve bármi sors alatt, ki el nem csüggedt.«*⁴

4 Vörösmarty Mihály: Keserű bortal. Erkel Ferenc zenésítette meg a Bánk bán című operában. (A szerk.)

Egyik tanévben a 6. fiúosztályok egyikét senki nem akarta vállalni, én merem... Rávettem a fiúkat, hogy hívjuk ki az osztályokat magaviseleti versenyre. A tanári asztalon volt a füzet, mindennap beírva az órarend, és egy rovatba a tanár minden óra végén osztályozta a magatartást. A hét utolsó óráján (akkor volt az osztályfőnöki óra) kiértékeltek. Hónap végén a rossz fiúosztály nyert! Jöttek a lányok, és ők hívtak ki bennünket. Mondtam, majd megbeszéljük a fiúkkal. Az egyik nehézfiú nagyon fájdalmasan mondta: nem vállalom tanár néni, nem vállalom. Megsimogattam ösztinteségéért és kérdeztem: nagyon nehéz jónak lenni? Gyakoroljuk még egy kicsit, szépen kérünk erre. December elején megbeszéltem az osztályommal, hogyan lehet nekik igazi örömmé tenni az ünnepet. Mondtam: a felnőttek – ha van pénzük – tudnak venni ajándékot, de van valami csodálatos ajándék, amit csak ők tudnak adni szüleiknek, azok a jó osztályzatok. Gyűjtsék ezeket szorgalmasan, tanuljanak úgy, hogy sok ajándék legyen. Tantárgy és dátum feltüntetésével írják oda, vagy egy kis fenyőfaragz ágaira vagy egy kis notesz lapjaira, hogy mikor dolgoztak és tanultak ezért. Helyezzék a karácsonyfa alá. Az osztályomban kicsi értékű, egyéni ajándékot készítettek egymásnak. Aranyos dolgokat tudtak összehozni. Egyik fiú aszalt gyümölcsből egy alakot készített (ez volt otthon)...

Az anyák napja szívügyem volt. Az osztályban általánosan szerveztem a köszöntést. A »nehéz« fiúosztályban történt. Megbeszéltük, hogy mindenki készít egy kis virágcsokrot, kis papírra ráírja »édesanyám, nagyon szeretlek« aláírja, ahogyan édesanyja szólítja őt, és anyák napja reggelén odaadja. Volt egy tanuló, aki felügyelet alatt állt betöréses lopás miatt, anyja meghalt. Felállt, ironikus mosollyal kérdezte, én kinek adjak? Igaz – mondtam –, te nem tudsz kezdet csókolni az édesanyádnak, de szedjél egy szép mezei virágcsokrot, írad fel egy papírlapra a mondatot, és vidd ki a sírjára édesanyádnak. Padjára borult a fiú és zokogott (vitt virágot anyja sírjára). Férfi kollégáim azt mondták akkor, ez az én legnagyobb pedagógiai sikerem. Bár ezt a megállapítást még egyszer megkaptam Iszkaszentgyörgyön, mikor Aszódról egy, büntetés alatt álló volt kincsesi tanítványom megható leveleket írt nekem, hogy mennyire vágyik az osztályba.

Iszkaszentgyörgyön egyik anyák napi köszöntésgondolatom az egész iskola ügye lett. Igazgató kartárs megtudta – mert egyik gyermeke az osztályomba járt –, és minden osztállyal megcsináltatta. Képeslapra írtam és postára adták:

»Mióta első lépteimre
 Tanított ölelő karod,
 Úgy érzem, hogy az a két kar
 Láthatatlanul marad ott.
 Ölelve vezet át örökké
 Az élet száz gondján, baján
 Légy áldott érte ezerszer
 Én édes drága jó Anyám«

Ilyen köszöntést még nem kaptak ott az édesanyák.” (57)

„A tanári pályafutásom során sokat foglalkoztam nevelési kérdésekkel is. Mindig szívesen vállaltam osztályfőnöki megbízást ... A következőkben arról írok, hogy számomra mit jelentett az osztályfőnöki óra. Az 1959/60. tanévben a 8. osztály vezetését kaptam meg. Az előző években nem én voltam az osztályfőnökük. Meglehetősen nehéz helyzet elé kerültem, mert a régi osztályközösség felborult, új összetételű osztályt kaptam, mégpedig koedukált osztályt. Ennek az osztálynak három év alatt négy osztályfőnöke volt, én lettem az ötödik. A hetedik osztályban a fiúk és a lányok között nem volt kapcsolat, mert más-más épületben tanultak. A tanulmányi eredményük is nagyon gyenge volt, még a három egész átlagot sem érte el.

Legyőztem minden csüggedést, nekiláttam a munkának. Kezdetben nagyon sok bajom volt. Egész súlyos fegyelmi vétségek fordultak elő, amelyekért büntetnem kellett. Türelmesen, kitartóan nyesegettem hibáikat. *Magam köré gyűjtöttem az osztály tevékenyebb tagjait*, ezeknek feladatot adtam, bizalmat választottam közülük, hogy a kapcsolatot állandóan fenntartsam az osztályommal. Először a tanulók, szülők bevonásával a tantermet tettük otthonosabbá. Ízlésesen dekoráltuk, *esztétikus külsőt kapott a tanterem*, ami már kezdetben *jó hatással volt tanítványaimra*. Rövid idő alatt megszerették, vigyáztak a rendjére, tisztaságára. Ebben segített az iskola tisztasági versenye is, amit a szülői munkaközösség havonta értékelt. Osztályunk az első félévben öt értékelésből négy esetben első helyezést kapott. A versenyszellemet ezzel kezdtem bennük kialakítani.

Sokat foglalkoztam *egyénenként* is tanítványaimmal. Először *mindenkit meg akartam ismerni*, jó és rossz tulajdonságaival együtt. Szeptember végén már minden tanítványomat meglátogattam, megismertem otthoni körülményeiket.

Erre nagy szükség volt, mert az otthoni körülmények ismerete nélkül osztályfőnöki munkámnak nem lett volna talaja. *Megkerestem mindenkit azokat a jó tulajdonságokat, amelyeket a közösség javára fel tudtam használni...* Természetesen időbe telik, amíg 30-40 tanulót alaposan megismerünk. Ezért arra törekedtem, hogy amikor csak tehettem, *köztük legyek*, mindent magam lássak, tapasztaljak.

Bizalomteljes légkör kialakítására törekedtem. Arra neveltem tanítványaimat, hogy osztályfőnökökhöz mindig őszinték legyenek. Merjenek mindent elmondani, akár jót, akár rosszat tettek. Ennek érdekében vezettem be a KÉRDEZZ-FELELEK-et. Ez abból állt, hogy tanítványaim név nélkül leírhatták problémáikat, az osztályban erre a célra rendszeresített ládába bedobhatták, és osztályfőnöki órán megkapták rá a választ. Számtalan kérdést kaptam. Arra nagyon vigyáztam, hogy egyetlen kérdés se maradjon megválaszolatlanul. Az osztály részére HÍRADÓ-t is készítettem, melynek négy rovata volt: belpolitika, külpolitika, művészet-kultúra, sport, osztályügyek. Az idevonatkozó írásokat a tanulók írták. Időnként egy-egy rovat munkáját értékeltem.

Mindjárt a tanév elején megígértem tanítványaimnak: amennyiben az osztály úgy dolgozik, hogy azzal elégedett lehetek, a tanév végén jutalomképpen tanulmányi kirándulásra utazunk Budapestre. Az útiköltséget az osztály teremtette elő. Mindig ügyeltem arra, hogy amit tanítványaimnak megígértem, azt minden körülmények között be is váltsam. De erre neveltem tanítványaimat is. Itt is nagyon fontos, hogy *az ígéretetek realisak, teljesíthetők legyenek*. A nevelői következetességre mindig vigyáztam.

Tanítványaim tudatára, gondolkodására igyekeztem mindig hatni. *Meggyőző érveket* sorakoztattam fel, kerülve az »erkölcsi intelmeket«. Az osztályfőnöki órákra nagyon felkészültem, de ebbe a *felkészülésbe bevontam a tanulókat is*. Mindig volt számukra is feladat. Az osztályfőnöki órán a csoportvezetők beszámoltak a végzett munkáról. Erre az órára meghívtuk a község volt nyugdíjas igazgató-tanítóját is, aki elmondta a tanítványaimnak, hogyan tanultak a gyerekek az ő idejében. Ez az igazgató-tanító akkor már elmúlt 80 éves. Mondanom sem kell, hogy ez az óra milyen nagy hatással volt tanítványaimra...

A *kulturált magatartás szokásait* a készség fokára igyekeztem emelni. Sokat foglalkoztam a tanulók udvarias magatartásával, illetve annak hiányával. A kulturált étkezést a gyakorlatban tanítottam meg velük. Az egyik osztályfő-

női órára a tanulók maguk hoztak össze különféle hideg ételeket, evőeszközöket, szabályosan megterítették, és bemutatták az evőeszközök helyes használatát, az asztalnál megkívánt viselkedést. Más alkalommal olyan osztályfőnöki órát iktattam be, amit maguk a tanulók vezettek le. »Az egészséges életmód« című előadás-sorozat anyagából választottam ki témákat, amit szabad előadás formájában más és más tanuló tartott meg. A kiselőadást közös megbeszélés, vita követte.

Az osztályfőnöki munkám lényegét az alábbiakban tudnám összefoglalni: *nem húztam soha vonalat az oktató-nevelői tevékenységem közé, vagyis eddig oktatás, ettől nevelés. E kettős feladatot egységes egésznek tekintettem, és a hangsúlyt mindig az adott körülmények jelölték ki.* Ehhez ismerni kell a tanulók iskolai, otthoni, utcai magatartását, jó és rossz tulajdonságait. *Kölcsönös bizalomra van szükség ahhoz, hogy az osztályfőnök eredményt tudjon elérni.* És még egyre van szükség, többlet fáradtságot is szívesen vállaló *pedagógusi hivatásszeretetre.* Némi elégtétellel fogadtam az új oktatási törvény azon kitételét, amely a sorrendet megfordította: a jövőben nevelés-oktatás legyen a pedagógus feladata.” (58)

„Az oktatáson kívül a nevelés problémája egyre inkább átszáll az iskolára, napközi otthonra. Tudjuk, hogy a munkahelyről idegesen, fáradtan érkeznek haza a szülők. – Jaj, hagyj békén! Nem érek rá! – hallják a szüleikre éhes gyerekek. Következik a szülők keresetkiegészítő második műszakja. A gyerek alig kap szeretetet, habár érte történik minden, mégis sivárrá válik a családi élet. Ez még a jobbik eset, még nem hullik szét a család. Ám hány helyen egyáltalán nem fontos a gyerek! Az emberek nagy hányada csak önmagára gondol, mindenki mást maga mögé utasít. Kiveszöben van a lemondás, az áldozatvállalás fogalma. Nem tudják a márt eladni a holnapért...

A nevelés megoldása, a jövő formálása a szülő, a társadalom, de leginkább a nevelő kezében van. Tapasztalataim elmondását a *fegyelmezés* kérdésével kezdeném, mert az is *része a nevelésnek, de alapja is az oktatás sikerének. A fegyelmezéshez megérzés, megértés, találékonyság, s nem utolsósorban szakértelem kell.* Ezt bizony nemigen lehet előre megtervezni, mert mindig az adott helyzethez kell simulnia. Lényeges része a csoport összehangolása, vezető egyéniségek (hangadók) meghódítása, a jó közösség kialakítása. Természetesen a közösség egyénéből, eredeti egyéniségekből tevődik össze.

Nagyon aktív gyermekeimet különleges megbízatásokkal, feladatokkal tartottam nyugton. A passzívokba bátorságot, önbizalmat öntöttem, kisebb eredményeiket is értékelttem, s jó tanácsokkal serkentettem őket jobb munkára. Olyan hibák leküzdésére, ahol szülők bevonása is szükséges, óriási tapintattal kell eljárni, mert természetesen érzékenyek. Gyermekei hátrányával mindenkinek keserves dolog számot vetni. A reményt tápláltam, a pici eredményt is észrevettem, hogy se a szülő, se a gyerek el ne kedvetlenedjék. *Szerettem használni fegyelmezésül a jók kiemelését.* A legkevesebb igyekezetet is méltányoltam azoknál is, akik rendszerint zavarták az órát. Egy közbevetett mondatocskára: Milyen figyelmesen csillog Katika szeme – ezúttal már valóban figyelt. Hadd látom, Pisti bal keze legyőzi-e azt a kotorászó jobbat – és így tovább. Néhányszor megkértem egy-egy gyorsabban dolgozó tanulót: míg én ellenőrzöm a többiek munkáját, ő írja a táblára a legfegyelmezettebbek nevét.

De rendszerint minden osztályban akad fegyelemsértésre, vagánykodásra hajlamos gyerek, aki fütyül a dicséretre és elmarasztalásra egyaránt. Sok ilyen nehéz egyéniséggel találkoztam, de a *kitartó kulcskeresés, türelmes szeretet*, igencsak *meghozta az eredményt.* Hosszú sor történetét lehetne elmondani, szinte nem is tudom, melyiket válasszam. Pl. egyik értelmes fiacskám nem készült rendszeresen az órákra. Rossz jegyet kapott. A tőbedik alkalommal, némi lelkifröccs után vállrángatva kijelentette: »Nekem nyóc, milyen jegyet kapok« – Ne illetlenkedj Pisti, ez neked nem áll jól! Nekem, bizony, nem mindegy, meg az anyukádnak sem, hogy milyenek a jegyeid, de még az sem, ha be kell írnom az ellenőrződbe nevetlen viselkedésedet. Ha óra végéig meggondolod és elnézést kérsz, elfelejtem, hogy neked »nyóc«. Meggondolta. Egy puszival pecsételtük meg a kiengesztelődését. (Csak zárójelben említem meg, ma főiskolás, tanári pályára készül. Gondolom, neki sem lesz közömbös tanítványainak eredménye.)

Még összevont tanulócsoporthoz való működésem alatt történt. Év közben vettem át a csoportot. Egyik kisfiú (harmadikos) egy sikertelenség után földre vetette magát, görcsösen rugdalózott, s visított, mint a fába szorult féreg. A többi köréje sereglett, nevettek, csúfolták, vizet öntöttek alá, hogy felkeljen, de mindez nem használt. Pillanatok alatt játszódom le, teljesen váratlanul ért a dolog. A gyerekek kiabáltak: mindig ezt csinálja, mindig ezt csinálja! Azonnal kiküldtem minden gyereket a tanteremből, őt *felöleltem a padlóról, ölembe ül-*

tettem s igyekeztem megnyugtatni. Tanítás után hazakisértem szüleimhez, az úton elbeszélgettünk, szüleim kikérdeztem az otthoni viselkedéséről. Ezek után Tibire külön gondom volt. Sokat korrepetáltam, hogy ne legyen lemaradása. A jelenet többé nem ismétlődött meg, sőt tanulmányi eredménye erősen javult. Negyedikos korában már nem kellett korrepetálni, egyik legjobb tanulómként küldtem a felső tagozatba...

Valami módon, minden egyénhez megtalálható az út, ha okosan, szeretettel közeledünk hozzájuk. Kell, hogy érezzék: emberként becsüljük őket, akkor is, ha esetleg éppen fenyítést kapnak. Játékos foglalkozáson, kiránduláson is meg kell érteniük, hogy csak fegyelem mellett lehet jó a hangulat, anélkül minden összezavarodik körülöttünk, a fegyelem értük van, s nélküle még örömük sem igazi.” (59)

„Legtöbb fegyelmezési eszközöm a színes, érdeklődést felkeltő óravezetés volt. Földrajz–biológia–kémia–ének képesítése van. Elmondhatom, hogy állandóan tanultam, hogy taníthassak. Szeretetem a tanulók iránt viszontszereketet szült bennük. Így ők is, én is élveztük a közös munkát. Ahol csak lehetett, igyekeztem kielégíteni romantikus hajlamaikat...

Beszélünk róla, de ritkán éljük meg az igazi bensőséges tanár-diák kapcsolatot. Volt tanáraink a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán már pusztán jelenlétükkel is megóvták diákmulatságainkat a fiatalos szélsőségektől, pedig akkor még nem volt divatos téma a tanár-diák kapcsolat. Nem szóval, hanem példájukkal neveltek mind a munkában, mind a szórakozásban. Egész életükben segítettek kiváló diákjaik érvényesülését, boldogan adva át nekik legújabban szerzett tudásukat, kutatásaik eredményeit. Így nevelték kiváló nevelők, kutatók, vezetők egész sorát. Példájuk mint a lámpa fénye világította be egész életemet... Befejezésül úgy összegzem nevelési céljainkat: önismeretre, önfegyelmre, önbecsülésre és önkiszolgálásra nevelés.” (60)

Együtt a családdal...

„A tanév kezdetén, különösen, ha új osztályt kapunk, úgy gondolom, az első lépés a *kiinduló helyzet megismerése*. Fel kell térképeznünk, honnan, milyen családból érkeznek, mit hoznak hazulról a gyerekek. A család a társadalom

alapvető közössége. *A családban alakulnak ki kora gyermekkortól kezdve az emberi kapcsolatok mintái és a gyermekek szokásrendszere, ezért a családi környezet, a családi élet minősége az egyik legjelentősebb nevelési tényező.* Köztudott, hogy hatéves korig a család szerepe szinte meghatározó jellegű. A gyermek azt az értékrendet, szellemiséget, motivációt, gondolkodásmódot hozza magával, amit otthon sajátított el... Mint osztályfőnök-rajvezető évek hosszú során tapasztaltam, hogy milyen értékes segítséget nyújthatnak a szülők nevelői feladataink teljesítésében, ha gondosan megszervezzük tevékenységüket. Mivel az általános iskola felső osztályaiban nagyobb távra, előre láthatóan, négy évre tervezünk, igyekeztem már az induláskor, az ötödik osztály kezdetén számba venni a lehetőségeket. A személyi lapok átvétele alkalmával a negyedikes tanító nénitől ezért arról is tájékozódtam, kik azok az aktív szülők, akik örömmel vennének részt pedagógiai munkánkban.

Szeptember elején a gyerekek írásban vallottak mikrokörnyezetükről »*A mi családuink*« című fogalmazásukban. A felmérésekből és a hallottakból általános képet kaptam az osztály tagjainak szociális helyzetéről, otthoni körülményeikről. Ezután került sor a szülőkkel való személyes ismerkedésre, az első szülői értekezleten. A tanév feladatainak megbeszélése után ismertettem munkatervünket, és a gyerekek által kiegészített rajprogramunkat. Kértem, írják fel, ki minek a megvalósításában tudna segíteni. Különféle feladatokat neveztem meg, bőven akadt választék. A kérések elhangzottak, a kapcsolat kezdett kialakulni. Általános tapasztalat, hogy a szülők szívesen tevékenykednek gyermekeik érdekében, ha konkrétan tudják, miben lehetnek segítségünkre, és ismerik törekvéseinket és az irányelveket, amelyek alapján dolgozunk. Áldozatvállalásuk bőségesen megtérül abban, hogy a közös foglalkozások, játékok során közelebb kerülnek saját gyerekükhöz, igaz barátjukká válhatnak, s így nagyobb befolyást tudnak gyakorolni jellemük fejlődésére.

Az első szülői értekezleten távlati kirándulási programunk is szóba jött. Úgy terveztük, hogy kirándulás keretében az ötödik osztályban lakóhelyünk nevezetességeit, történelmi emlékeit és új létesítményeit keressük fel. A hatodik osztályban tágabb környezetünkkel, szomszédos helységekkkel (Nagytétény: Kastélymúzeum, Martonvásár: Brunszvik park, Százhalombattai Erőmű stb.) ismerkedünk. Hetedikben a főváros kulturális nevezetességei kerülnek sorra. Ezeken kívül minden év végén szerveztünk egy-egy egész napos kirándulást

is; a VI.-ban pl. Egerbe mentünk, a VIII.-kal a Veszprém-Nagyvázsony-Tihany útvonalat jártuk végig. Év elején közös takarékkönyvet nyitottunk, ebben gyűjtöttük, munkával (papírgyűjtés stb.) szerzett forintjainkat. Arra törekedtünk, hogy ezeken a kirándulásokon minél több szülő csatlakozzék hozzánk. Ez tette lehetővé, hogy az úton kisebb csoportokban járassuk végig pl. a veszprémi állatkertet vagy a múzeumokat. Kirándulásaink mindig családiasak, meghittek voltak, mert összeszokott társaság kelt esetenként útra. Jó hangulatban néztük a látnivalókat, élveztük a szórakozási lehetőségeket.

A szervezett programokon kívül alkalmi feladatok is akadtak bőven. Ilyenek voltak az osztály díszítése, szemléltetőeszközök készítése, bútorok javítása, őrsi zászlók hímzése – egészen az új iskola építésével kapcsolatos társadalmi munkáig (járdaépítés, sportpálya létesítése stb.). Önkéntes felajánlással szívesen vettek részt a szülők ezekben. Sokat segítettek a későbbiek során a pályaválasztási feladatokban is. Rajfoglalkozásainkra, osztályfőnöki órákra meghívtuk volt növendékeinket és a szülőket, akik élményszerűen ismertették foglalkozásukat. Az érdeklődő tanulókat vitték a gyárba, üzembe, tsz-be. A jó kapcsolatok eredményeként sok pajtás választotta életpályául az így megismert szakmát.

Kapcsolataink kölcsönösök voltak, a felnőttek figyelmességét igyekeztünk viszonzozni. Évente rajkeretekben ültük meg az anyák napját. Egyik legbensőségesebb megmozdulásunk volt ez, hisz majdnem mindegyik pajtásnak eljött az édesanyja, s őket gyermekeik versekkel, énekszámokkal és virágcsokorral köszöntötték. A nőnapot őrsi keretben tartottuk meg, ilyenkor mindig jutott virág a pártoló édesanyáknak is. De meghívtuk a szülőket »*Ki mit tud?*« rendezvényeinkre, klubdelutánjainkra, túráinkra, s ők amellet, hogy segítettek a programok előkészítésében, együtt élvezték velünk vidám műsorainkat is. Nagy szerepet kaptak még a 8. osztályosok ballagásának megszervezésében. Mivel négy éven át jóban-rosszban együtt voltunk, szívvel-lélekkel fáradoztak, hogy ez az esemény minél emlékezetesebb maradjon a gyermekek részére. Természetesen bankettjükön is részt vettek.

Fontos feladatuk volt a magányos öregek támogatása. Ezt a tevékenységüket már ötödikes korukban elkezdték. Elhagyott, idős ember volt az iskola körzetében bőven – mindegyik tanuló talált tennivalót. A lányok eljártak hozzájuk takarítani, bevásárolni, beszélgetni. A fiúk többnyire a külső munkákat, favá-

gást, ásást látták el. Meglepődtem, amikor néha cinikusnak vélt, rossz magaviseletű tanulók rendbehozták öreg nénik kertjét. Dicséretet kaptak szorgalmukért, de munkájuk igazi jutalmát társaik elismerése és önbecsülésük növekedése jelentette. Szuhomlinszkij⁵ írja: »úgy neveltem a gyerekeket, hogy korán észrevegyék mások örömét, baját, fájdalmát. A gyermekeket az érzelmek kultúráján kell átvezetni«. Meglátogattuk mi is a helybeli szociális otthont, távozásunkkor a lakók könnyes szemmel kísérték ki bennünket.

Saját tapasztalat alapján meggyőződtem arról, hogy a jól tervezett őszinte együttműködésnek számtalan lehetősége van. Élvezője a gyermek, aki már kiskorától a család, az iskola és a gyermekmozgalom együttes hatásrendszerében növekszik. A felnőttekkel együtt dolgozva, szórakozva könnyebben illeszkedik majd be a felnőtt társadalom normarendszerébe, a felnőttek világába. *Az emóciókban gazdag, őszinte légkör, a biztonság érzete segíti személyiségének sokoldalú kibontakozását.*” (61)

„A szülők megértettek, támogattak. Ennek tudata nagy erőt, lelkesedést adott nekem az osztályfőnöki munkámban. A szülői értekezletek látogatottsága is erről tanúskodik. A 31 tanulóm közül átlag 27 tanuló szülője jelent meg, köztük apák is. Kezdetben személyesen hívtam meg azokat a szülőket, akikről tudtam, hogy nem szoktak eljárni. Ennek is meglett az eredménye. Minden szülői értekező előtt az osztályom műsort is adott. A szülők mindig tudták, hogy mi a témája a szülői értekezőnek. A tanulók díszes meghívót is készítettek és adtak át a szülőknak. Az első szülői értekezőn határoztuk el, hogy a tanulmányi eredmény javítása érdekében az iskolában közös tanulást szervezünk, amelyen a felügyeletet az osztályfőnök a szülőkkel közösen látja el. A felügyeletet társadalmi munkában vállaltam én is, a szülők is. A tanulókat négyes csoportokba osztottam, egy-egy csoportban 6-7 tanuló volt. A csoportok vezetői mindennap kikérdezték a leckét, és jelentést tettek nekem. A *tanulószo*ba (ma napközi otthonnak nevezik) *lehetőséget adott arra, hogy jobban megismerjem tanítványaim egyéni képességeit, és rendszeres segítséget nyújtsak az egyes tárgyak tanuláshoz.* Másrészről elősegítette a közösségi élet megszilárdulását, egymás segítésére adott alkalmat. Ez akkor nem kis áldozattal járt, mert lekötötte egész délutánomat. Az eredmény nem is maradt el.

5 Szovjet pedagógus, az iskolai munkára nevelés egyik teoretikusa. (A szerk.)

Már félévkor egy egész jeggyel jobb volt az osztály átlaga, mint egy évvel előtte. Kérdezhetné valaki: lehet-e azt kívánni egy nevelőtől, hogy heti 30 óra mellett társadalmi munkában azt is vállalja, hogy osztálya részére tanulószobát szervezzen, és naponta 2-3 órát ott töltsön? Ezt valóban nem lehet kötelezővé tenni. Nekem se tette ezt senki kötelezővé. Mindezt önként vállaltam. A jól végzett munkának meglett a jutalma. A beígért kirándulásra sor került. Tanítványaim többsége életében először járt Budapesten. Az osztályfőnök örömeiben osztozhattak a szülők, a tanítványok.” (62)

„Az iskolák államosításakor kerültem véglegesen Majsára, igazgatóhelyettesnek. 1956-ban pedagógusnapon kaptam »Kiváló Tanító« kitüntetést az Országházban. Végtelenül boldog voltam és önkéntelenül eszembe jutott az a kigyósi »madarak és fák napja«, amikor a gyermekműsor után a szülők vállukra kaptak, felemeltek. Latolgattam az előbbivel összehasonlítva, melyik a felemelőbb érzés – ez vagy az Országház? ...” (63)

„Sikernek érzem, hogy a szülőkkel való kapcsolatom jó és kiegyensúlyozott volt. Hallgattak rám, értékelték, amit gyermekeiknek adtam tudásban, nevelésben, szeretetben. Jó érzés volt elváláskor könnyeket látni szemükben, s jó érzés ma a felcsillanó örömet tapasztalni, ha találkozunk.” (64)

Tanórán kívül...

„*Szerettem foglalkozni a tanulókkal órán kívül is.* Táncszámokkal sokszor szerepeltek községi ünnepségeken, de többször rendeztünk iskolai önálló műsoros esteket is... Egy alkalommal örömeiben könnyezve ölelt meg egy édesanya: tanár néni olyan gyönyörű volt Emma, először nem ismertem meg, hogy az én lányom. A János vitézt is előadtuk, rendezője voltam. Mikor Iluska rákötötte pántlikáját a magyar zászlóra, kértem ölelje át, simogassa – majd csókolja meg a zászlót. Szinte felcsuklott a nézőtér.” (65)

„Nagyon kedvesek voltak a *közös kirándulásaink*. Felszabadultan játszottak, labdáztak, kört alakítottunk, dobáltunk együtt. Ugyancsak sok örömet szerzett évenként a *kisdobosavatás* nekik és nekem is. Sikeresek, színesek voltak a *tornabemutatóink* is. Mint úttörővezetőnek később is volt kapcsolatom a pajtásokkal. Őrsi, raj- és csapatfoglalkozásaink felejthetetlenek voltak. Szépen összeállí-

tott műsorokkal rendeztünk nemzeti, hazafias ünnepélyeket. Télapó-, karácsonyi, anyák napi rendezvényeinket szívesen látogatták a szülők, nagyszülők is. Meghatódva gyönyörködtek gyermekeik szereplésében, akik bizonyosságot tettek ügyességükről, tehetségükről, szüleik iránti szeretetükről szavalatukkal, kedves dalaikkal, táncaikkal. Mindez örömmel töltött el bennünket, és ma is szívesen emlékszem vissza ezekre az iskolai élményeimre.” (66)

„Hamar észrevettem a rajon kívüli közösségek, pl. az *énekkar, szakkör, színjátszó csoport nevelőerejét*. Igyekeztem a tanulókat megfigyelni, és képességeiknek megfelelő közösségekbe irányítani. A szemem rajta volt ezen a munkájukon is. Talán azért verődik a mai fiatal bandákba, mert idejében nem irányítják a képességének megfelelő közösségbe, ahol az alkotás láza, a siker-élmények öröme leköti fölös energiáit, és kielégítik.” (67)

„Nem maradtam ki a kisdobos-vezetésből sem. Társadalmi munka volt az úttörővezető mellett, órakedvezmény nélkül, ugyanis a sportpróbákra a tornatanárnő készítette fel a kisdobosokat is, s ezt csak órakedvezménnyel tudta megoldani a vezetőség. De a nyári táborozások, tanulmányi versenyek előkészítése, megszervezése, feladatok összeállítása az én munkám volt. A foglalkozásokon mindig jelen voltam, nem elégedtem meg az ifivezetéssel. Sohasem hagytam jól megszervezett előkészítés nélkül az összejöveteleket. *Szerettem a gyerekek között lenni*. Törekvésem volt a felszabadultságot és fegyelmet egyensúlyba hozni. Megértettem virgoncságukat, mozgásigényüket, ők megértették, hogy szórakoztató elfoglaltságot is csak fegyelmezetten jó végrehajtani. Sokszor mentünk kerékpártúrára, erdőjárásra, télen szánkózásra. Soha baleset nem történt.” (68)

„Szerettem a gyerekeket, *szerettem velük lenni iskolán kívül is*. Ez hozta magával, hogy már a kezdet kezdetén az ifjúsági szervezetek munkájában részt vállaltam. A tanyán »színkört« vezettem. Faluról falura jártunk Gárdonyi »Bor« c. színművével. Majd az úttörők között hasznosítottam magam. 1957 nyarán Csillebércen voltam egész nyáron át altáborvezető, majd táborvezető-helyettes. Talán az ott végzett lelkes munkámmal érdemeltem ki, hogy az akkor induló Úttörővezető c. lap szerkesztőbizottsági tagjának kértek fel.” (69)

„Szemet-lelket gyönyörködtető *tornaünnepélyeket* rendeztünk a tanév végén. A szülőkön, nagyszülőkön kívül eljött »sógor-koma-jóbarát«, hogy lássák a gyereket. Megmozdult az egész falu közössége (agitáció nélkül!). Ha jól emlékszem,

2 forint volt a belépődíj. Könyveket vásároltunk a bevételből, hogy tanévzáraskor megajándékozzuk az arra érdemes tanulókat. Jóleső érzéssel tölt el még ma is, hogy a jutalomkönyvekkel sok örömet szereztünk diáknak, szülőknak egyaránt. És ehhez én is hozzájárultam a munkámmal. Mert sok bajjal, fáradsággal járt egy-egy tornaünnepély megszervezése; tetézte azzal, hogy ezekre május végén került sor, amikor már tűz a nap, és a vásártéren egyetlen bokor sem volt, ami hűvöst adhatott volna. Kemény évek, de feledhetetlenek, megedződünk.” (70)

Egy pedagógus addig marad pedagógus, amíg megújulásra képes...

„... Az apró sikerek után rátérek néhány nagyobb jelentőségű sikerre. Merészelem ezt azért megtenni, mert nem a szerencse vezetett hozzá. *Forrása az a belső indítatás volt, amely az új, az izgalmas más kipróbálására ösztönzi a pedagógust.*

A Művelődési Osztály javaslatára az Országos Pedagógiai Intézet megbízott egy hároméves kísérlet vezetésével. Hatéves, de iskolaéretlen (retardált) gyerekeket kellett úgy fejleszteni, hogy a 2. osztályban utolérjék »érett« társaikat. Kemény, egész embert kívánó, rendkívül energiaigényes munka volt. Sok buktatóval, de a végén sikerrel: ezt követően létesítettek Magyarországon korrekciós osztályokat, ahol retardált gyerekek fizikai, szellemi adottságainak megfelelő oktatásban, bánásmódban részesülnek. Személyes sikerem így vált széles körű, sok-sok embert érintő sikerre. Az pedig külön öröm volt, amikor munkámat, módszereimet népszerűsítendő, az OPI kiküldte a rádió egyik riporterét (...) és műsort sugárzott a kísérletről. – De a helyi sajtó is felfigyelt rá, és megkeresett. A Dél-Magyarország közölt is cikket, amelyben ismertette és méltatta ezt az úttörő munkát. A rádió riportműsorát, az újságcikket, az OPI-től kapott sok köszönőlevéllel együtt, emlékeim között őrzöm. Van fiókomban jó néhány szaklap is (Tanító), amelyben saját cikkeimet olvashatom. Volt szerencsém tehát gyarapítani a pedagógiai szakirodalmat, amelyből sok kolléga profitálhat, s munkája eredményesebb (sikeresebb) lehet ezáltal. Ezt aláhúzendó jegyzem meg, hogy a »Hogyan tanítsunk az ábécés olvasókönyvből?« c. segédkönyvben a szerkesztők utalnak cikkeimre mint szakirodalmi forrásanyagra...

Sikernek tekintetem, ha vezetők kértek fel bemutató tanításra; ha fiatal kollégák örültek, ha nálam hospitálhattak; ha tanítójelölteket küldtek hozzám

azért, hogy az én szakvezetésem alatt töltsék gyakorlóidejüket; ha előadást tarthattam eljárásaimról; ha szakdolgozatok elkészítésénél nyújthattam segítséget.” (71)

„... 1953 nyarán egy 6 hetes tanfolyamra küldtek, amit a debreceni egyetemen tartottak »oktatókáderek képzése« címen. A tanfolyam vezetője Speizer Márton volt, előadói közül Bakonyi Pálra, Kerékgyártó Imrére, Makoldy Mihályra emlékszem. Szeptembertől a járás oktatókádere lettem, olyan funkció, ami a szakfelügyelő és a munkaközösség vezető között helyezkedne el ma. Nem sokáig töltöttem be azt a funkciót, mert átvittek az iskola felső tagozatára magyart és történelmet tanítani. Így aztán természetes volt, hogy jelentkeztem Egerbe a Pedagógiai Főiskolára magyar–történelem szakra. ... 1962-ben lettem az iskola igazgatóhelyettese. ... Az igazgatóhelyettesi munkám mellett igen szívesen tanítottam tárgyait. Nem zárkoztam el a bemutató tanításoktól, a járási továbbképzéseken szinte minden évben tartottam bemutató tanítást. Iskolánk ún. bázis-iskola, gyakoriak a látogatók. Meglátogatta az iskolánkat és részt vett bemutató órámon többek között Lengyel Dénes, Szabolcsi József, Borus Rózsa (rendező tv-s órán). Ezeket nem dicsekvésképpen írom, hanem azt akarom ezekkel az eredményekkel jelezni, hogy olyan alapokat kaptunk a Constantinumban, amelyekkel – kellő szorgalommal – eredményesen lehetett az életben előrehaladni.” (72)

„Már gyermekkoromban tanító, pedagógus szerettem volna lenni... A középfokú tanítóképző intézet elvégzése után azonnal nappalos hallgatóként általános iskolai tanári oklevél megszerzésére törekedtem Szegeden. Magyar–történelem–ének szakos általános iskolai tanárként kezdtem meg működésemet falun. Négyévi tanítás után általános iskolai igazgatói feladatok ellátásával bíztak meg. Igazgatóként tíz évig dolgoztam, de mindig tudatosan törekedtem szabadidőm értelmes eltöltésére. Senki sem szólított fel, nem kényszerített, hogy az egyetem levelező tagozatán elvégezzem a magyar–történelem szakot. *Belső indítatást éreztem, hogy nekem élen kell járnom, példát kell mutatnom, hogy az önképzés legeredményesebb formája a szervezett főiskolai, egyetemi tanulás.* Középiskolai tanári oklevelem megszerzése után Kecskemétre hívtak gimnáziumi igazgatónak. Öt év után ismét úgy éreztem, csak akkor tarthatok lépést a legújabb pedagógiai eljárásokkal, ha szervezeten – vizsgára kötelezve – sajátítottam el a pedagógia tudományának eredményeit. Elvégeztem a pedagógia szakot a József

Attila Tudományegyetemen. Igazgatói munkámhoz nem volt ez előírás, hiszen középiskolai tanári oklevéllel rendelkeztem, de azt vallottam, csak akkor lehetek jó igazgató, ha én is elsajátítom azokat a pedagógiai ismereteket, amelyekkel a főiskolák és egyetemek felvértezték a fiatal pedagógusokat.” (73)

„A nevelést nem időszakos, hanem állandó feladatomnak tekintettem. Tudatosan törekedtem arra, hogy példaképpé válhassak. *Csak önmagát állandóan nevelő és megújítani képes ember tudhat mást is nevelni.* Szerencsére mindig érdekelt az új. 1945 után is Arany János adta meg életem célját: »... ember lenni mindig, minden körülményben«. Pedagógusnyelvre fordítva: A saját példámon keresztül igaz embert nevelni mindig, minden körülményben. Ehhez el kellett érnem, hogy felnézzenek rám. Soha sem tévesztettem szem elől, hogy *amilyen a nevelő tudása, embersége, olyan lesz a neveltjéé is.*” (74)

„... 1956-ban megszereztem második tanári diplomám rajz szakon. Ezt még nagyobb örömmel tanultam, mint a testnevelést. Rendszeresen jártam a helybeli Rudnay Gyula képzőművész körbe, ahol nagy segítséget kaptam munkámhoz...

1959-ben a bajai tanítóképző is felsőfokúvá lett. Az akkori rajztanár, aki a gyakorlóiskolában is tanított, akkor ment nyugdíjba. A helyére meghívtak gyakorlóiskolai rajztanárnak... Olyan helyre kerültem, ahol ... állandó továbbképzési lehetőség nyílt. Ha nem akartam a növendékek előtt szégyent vallani, bizony, fel kellett állandóan becsületesen készülnöm az órákra, mindegyikre! Sohasem lehetett lazítani, s ezt a tempót megszoktuk és vérünkkel vált. Ez mentett meg az elszürkülés, belefásulás veszélyétől. Ez pedig a gyerekekkel való foglalkozásban véleményem szerint a legnagyobb veszély, a munka halála, amit a gyerekek is nagyon megéreznek. *Egy pedagógus nem addig marad pedagógus, amíg tanít, hanem csak addig, amíg megújulásra képes!* Különben a többi favágás!

... Továbbképzés alkalmával ismerkedtem meg az OPI akkori rajz tanszékének vezetőjével, Aradi Jenővel. E véletlen kapcsán kerültem be az első osztályba visszavezetendő rajz »kísérleti« tanításába. (Előtte évtizedig eltörölték a rajztanítást elsőben. A kísérleti szót azért tettem idézőjelbe, mert szerintem minden kísérlet nélkül is világos volt, hogy kell a 6 éves gyereknek a rajz!) Több éven át több száz rajz beküldésével igazoltuk munkánkat. Amikor az ország kilenc különböző helyéről összejöttünk kísérletvezetők, a kötetlen beszél-

getések alkalmával nagyon sokat tanultunk egymástól. Akkor döbbsentem rá, hogy amikor az ember magára hagyva dolgozik, s nincs összehasonlításra módja mások munkájával, ami vagy visszaigazolja, vagy nem, amit csinált, teljes bizonytalanságban lehet munkája jósága felől. Föltétlen szükség van időnként a megmértetés lehetőségére! A sikeres munka tudata ad aztán erőt és önbizalmat a további erőfeszítésekhez.

Mint gyakorlósnak módomban nyílt arra, hogy elvégezzem a JATE levelező tagozatán a pedagógia szakot, melyről 1967-ben kaptam diplomát... Azért még egy szerencse ért: 1972-ben véletlenül megtudtam, hogy a képzőművészeti főiskolán van egyéves felsőfokú rajztanári továbbképzés. Rögtön jelentkeztem! Százunk közül én voltam az egyetlen maszek jelentkező, akit nem a megye jelölt ki továbbképzésre... A Balogh Jenő professzor vezette nyári kéthetes gyakorlat rádöbbsentett, hogy mennyire kiestem a rajzi-festési gyakorlatból, ami pedig a rajztanársághoz nélkülözhetetlen! Ez az év adott indítást végleg ahhoz, hogy ezt a gyakorlatot többé sose hagyom már abba, s ez tartalmat ad még nyugdíjas éveimnek is. S rengeteg örömet.

Még olyan megerősítést is kaptam, hogy 1974-ben kijöttek hozzám az ITV-től, megnézték pár órát, s annak alapján bekerültem az új rajztantervet előkészítő sorozat anyagába, melyet éveken át adtak. Aztán még egy portréfilmet is készítettek rólam s egy fiatal kartásnőről, »Kettős portré« címen, ami végül 1976-ban pedagógusnapi műsorként ment. Mikor utólag elárulták a tv-sek, hogy előzőleg vagy 15 helyen néztek órát, s úgy kötöttek ki nálam, bizony, nagyon jó érzés volt! Kívánnék minden pedagógusnak ilyen sok jó érzésre alkalmat és módot...

Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók, mondja a közmondás. Hát, így valahogy lettem és maradtam én is pedagógus. Ma már egyetértek azzal, akinek az a véleménye, hogy nem nagy szerencsétlenség, ha egy fiatal nem rögtön lesz az, ami szeretne lenni. Egy egészséges fiatal minden munkát, értelmes munkát meg tud tanulni! Ha akar vagy ha rákényszerül, mint én is. S minden munkát értelmessé lehet tenni, csak *jól meg kell tanulni azt a szakmát!* Amit nem tudunk, azt nem szerethetjük, mert nem jutunk benne sikerélményhez... A pedagógus óriási előnye: minden új osztállyal újakezdhet mindent, friss szemmel felfedezni évről évre a világot. Az újakezdés izgalma élteti aztán ezt az őszinte érdeklődést tanítványai munkája iránt, melyet azok megérezve, komoly erőfeszítéssel honorálnak.” (75)

„1964-től lettem az alsó tagozat csoportvezetője. Az összejöveteleket a szomszéd faluk bevonásával rendeztük. Rengeteg bemutató tanítást csináltam, a szervezésekkel is sok társadalmi munka járt. Minderről jegyzőkönyvet kellett vezetni, a járás szakfelügyelőjének megküldeni. Természetesen nemcsak én, mások is vállaltak bemutató tanítást, azokat elemezni kellett, egy-egy pedagógiai tartalmú előadással kibővíteni. Elismerést 1966. évben kaptam. 1966-ban a Bajai Tanítóképző Intézet kétéves elosztásban tanítók akadémiaját szervezett a nyári hónapokban, 10-10 naposat. Nem titkolták, hogy a kecskeméti járás és város legjobb pedagógusai 150-en vesznek részt ebben a továbbképzésben. Később szívből örültem, hogy egy hónapra hozzám osztották be gyakorlatra az egyik növendéküket. Ma is jó baráti kapcsolatot tartunk.” (76)

És jönnek az utcán a volt tanítványok...

„Mehettem volna nyelvtudásommal más munkakörbe. 31 évet tanítottam Budakeszin részben orosz nyelvet, részben németet. Volt sok bosszúságom is, de legnagyobb örömeim közé tartozik a volt tanítvány »doktor bácsi«, aki azt mondta lányomnak: édesanyjától tanultam, amit tudok a nyelvből, és ezzel az alappal éltem meg a gimnáziumban és az egyetemen is!

Meg sokan mások, akik úgy érzik, hogy tanultak valamit a nyelven kívül is, amit átadhatnak gyermekeiknek. *És jönnek az utcán a volt tanítványok*, immár gyermekeikkel vagy unokáikkal, és szorítják a gyermekek kezét. Az azt jelenti: köszönjön a tanár néninek. *Boldogan járok köztük, és köszöntöm én is őket. »Szervusztok, gyerekeim, sok sikert az élethez.«* (77)

„*Nem tudnám megmondani, hány tanítványom volt, de valamennyire még ma is nagy szeretettel és szívjósággal emlékeztem vissza.* Tanítványaim közt egyetemi tanárok, költők, irodalmárok és művészek találhatók... Azt nem tudnám fejből megmondani, hogy hány érettségiző diákot készítettem fel sikerrel szovjet és NDK-beli egyetemekre, de még ma is büszkeséggel tölt el, hogy ezek a fiatalok egy kicsit nekem is köszönhették, hogy később híres emberek-ké, tudósokká váltak.

Boldog örömmel tölt el, ha néha találkozom közülük egyik-másikkal, s ilyenkor érzem, hogy nem hiába éltem, hogy *pedagógiai pályafutásomnak volt*

célja, értelme. De ugyanez a szívmelengető érzés tölt el, ha a közelmúltban végzett tanítványaimmal találkozom, ők pedig kissé zavarban, akadozva vallanak sikereikről, régi élményeikről.” (78)

„1947-től nyugdíjazásomig a komáromi Petőfi Sándor Általános Iskolában tanítottam. Sok szülőt, talán ma már nagyszülőt indítottam el az 1. osztályban az iskolai életre. Meg is kedveltek, szívesen jártak az iskolába. Nagyon jóleső érzés volt az évek folyamán, mikor az édesanyák, apák, volt tanítványaim bizalommal hozták kicsinyeiket, hogy őket is vezessem be az olvasás-írás tudományába. Sokan választották közülük hivatásul a tanítói pályát. *Örömmre szolgál, hogy valamennyien becsülettel megállják a helyüket,* és szeretettel emlékeznek vissza első tanító nénijükre.” (79)

„Saját gyermekemet vártam egy alkalommal a vasútállomáson. Az érkező vonattal jött a tovább tanuló volt tanítványom Pestről. Nem a szüleihez ment, az én nyakamba kapaszkodott: *»tanár néni de jó tudni, megdicsérték.* Pesti iskolában az osztályban csak én tudtam, hogy mi a számművelet.«

Szerettem kötni az értelmüket, hogy segítség legyen. Nagyon boldog volt egyszer egy másik tovább tanuló tanítványom, mert egyedül ő merete vállalni a megoldást a táblánál, felismerte a problémát: két szám kiszámítása összegükből, különbségükből... Állandó vesszőparipám volt keresni a számolási előnyöket, célravezetőbb módokat. Ehhez a kötés: viszket a bal fülem (jobbkezes vagyok), mutattam: megvakarhatom, ha az állam alatt odanyúlok, vagy fejtezőn keresztül viszem a kezem, de miért így? Mikor úgy is lehet. Ezt nagyon szerették, sokszor kaptam vissza... Megható volt, mikor Svédországból látogatóba jött volt tanítványom Enyingen nem talált, és Iszkaszentgyörgyön keresett meg, hogy elmondja sikereit, és megköszönje a tanítási módot.” (80)

„Többéves tapasztalat igazolja, hogy az iskolánktól kikerült *gyerekek megállják a helyüket az életben, s ez örömmel tölt el.* Úgy érzem, munkám nem volt hiábavaló. Ha véletlenül összetalálkozunk az utcán, büszkén beszámolnak soruk alakulásáról, családjukról. Mindig felemlégetik iskolai éveiket, s – nagy csodálkozásomra – valamennyien megkérdik tőlem: szoktam e még mesélni? Mert őszintén bevallom, nagyon sokat meséltem tanítványaimnak; osztályfőnöki órákon, őrsi és rajfoglalkozásokon, sőt, néha az oroszórak utolsó 10 percében is. Így megismerték a magyar népmesék gazdag világát s az orosz *»bilinák«* rettenthetetlen hőseit, akik hazájukért minden áldozatra készek vol-

tak. Akkor a mesekönyv »fegyelmező eszköz« volt számomra. Soha nem gondoltam volna, hogy ilyen mély nyomot hagy bennük ez a »Móra Ferenctől« ellesett pedagógiai fogás.

Most már meggyőződéseim, hogy nem nagy szavak, hanem *apró, hétköznapi tettek, történetek és élmények játsszák a legjelentősebb szerepet a gyermekek nevelésében.*” (81)

„Hadd írjam még le azt is, hogy ... az osztályomnak egyik volt tanulója érettségi előtt mit írt nekem. Idézet ... Ferenc leveléből, melyet 1964. május 6-án küldött Miskolcra: »...Négy év távlatából az ember sokkal reálisabban értékeli a történeteket. Az Ön munkája nem volt hiábavaló, amit értünk tett. Most tudom igazán értékelné Önt, amikor az élet kapujában állok. Emlékszem, nagyon sokszor nem helyeztem, amit Ön tett négy évvel ezelőtt. Nem tudtam értékelné a tanulószobát, bár Ön a szabadidejét áldozta fel. Ma már tudom: helyes volt. Hasznos volt. Pontosságra, helyes időbeosztásra nevelt... Szeretnék Önnek négy év után köszönetet mondani mindenért, amit Ön értem és az osztályért tett. Egész életünkben hálásak lehetünk Önnek, hiszen Ön volt az, aki kézen fogva vezetett, amíg az első lépéseket megtettük a felnőtté válásig. *Nem felejttem el soha Önt.*« ... Hadd jegyezzem meg, hogy ... Ferenc kitűnő tanuló volt, ma orvosként dolgozik. Hozzá hasonló hangú levelet kaptam még másik két tanítványomtól is... Lám, lám, a tanár nevelőmunkájának gyümölcse ... Feri levelének tanulsága szerint is később, évek múlva érik be. Az ilyen és hasonló megnyilatkozások erősítették bennem azt a meggyőződésemet: *érdemes volt tanárnak maradni.*” (82).

„Soha nem vágytam arra, hogy tanítványaimból professzionista egyének váljanak. Az volt a célom, hogy értékes embereket neveljek. Természetesen voltak kiemelkedő képességű tanítványaim, akikre nagyon büszke vagyok, de a többség átlagképességekkel átlagember lett, hasznos tagja társadalmunknak, és rájuk is *büszke vagyok*, mert én is valahol *ott vagyok bennük.*” (83)

„Úgy érzem, amit a rám bízottakért megtehettem, azt megtettem. A régi tanítványok már mind szülők, sőt, van nagyapa is köztük. Nagyrészt becsületes, rendes munkásemberek lettek. Szép házuk, kocsijuk van. *Megbecsüljük egymást.* Ők engem, én őket. S ha bemegyek az iskolába, a szaktantermek, a nagy fenyők, a platánok és még jó néhány dolog emlékeztet arra, hogy *ezekhez nekem is van közöm.* És ez a tudat jóleső.” (84)

„Miért maradtam a pályán? Ha könyvelő maradok, bizonyosan ott is jó eredményeket értem volna el, és jobb egészséggel, dupla nyugdíjjal élnék. De azt a meleg szeretetet, amivel egy 25 éves osztálytalálkozón volt osztályom tagjai körülvettek, soha nem értem volna meg. A régi mérlegkönyvek becsukódva porosodnak raktárok polcain, meghaltak. De az én *tanítványaim élnek szerte az országban*, kisebb nagyobb posztokon becsülettel dolgozva, helytállva és boldogulva, tele életszeretettel, mert az *elvetett mag kikel, kilombozódik, munkánk gyümölcse beérik, s ennél nagyobb öröm nincs a világon.*” (85)

„Hál’ Istennek elmondhatom, hogy életemben megkaptam azt az emberi megbecsülést, aminél többre sohase vágytam. Tudom, egy kis »ügyességgel« többre is mehettem volna. De nem tehetek róla, olyan természetet adott a sors, hogy a formánál többre értékelem a tartalmat, a hangos dicséretnél a meleg kézszorítást, baráti ölelést, s azt, hogy sok kedves embernek »Gyurka bácsija« lehetek. Számomra minden kitüntetésnél többet jelent, hogy végigmenve az utcán *mosolyogva fogadják köszöntésemet*, örömmel állnak meg, hogy velem szót váltsanak, pedig én már jó ideje »hatalmat«, tisztséget elvesztve csak egy vagyok az élők között.” (86)

„A levelezés is igen sok öröm forrása. Nemrég Nigériából írt egy volt tanítványom, aki az orvosi műszergyár egyik vezető dolgozója. Regényt nem olvasok akkora élvezettel, mint ahogy ezt a levelet olvastam. Híradást, számomra teljesen ismeretlen világról. Az természetes, hogy minden tanítványommal nem tarthatok kapcsolatot. De az *élet csodálatos* módon mindig kiválogatja azokat, akiknek szükségük van rám.” (87)

„Büszke vagyok jelenlegi és volt tanítványaim ragaszkodására és hálájára, amelynek jeleivel igen gyakran találkozom. Az utcán megismernek, üdvözlőnek, és örömmel beszélnek újabb sikereikről. *Büszke voltam és vagyok arra, hogy volt tanítványaim közül egyszerű családjaikból kiemelkedve mérnökök, orvosok, matematikusok is kikerültek.*” (88)

V. Összegzés: gazdagnak, boldognak érzem magam...

„Befejezésül még egyszer csak azt mondhatom, nem hasonlítható a pedagógus munkája senki máséhoz. Tiszteletre méltó minden foglalkozás, ha szívvvel, értelemmel csinálják, de a *pedagógus az, aki minden foglalkozás alapját lerakja*. Kézen fogva vezeti az emberkét a világ rejtelseibe igényt támaszt az ismeretszerzésre, a velük született kíváncsiságot kielégíti, vagy magasabbra csigázza, megtanítja az embert önmaga lehetőségeire és korlátaira...

Elégedett ember vagyok. Jólesik végigmenni a falunkban, szakállas, bajuszos férfiak, gyermeket vezető anyukák mosolyogva köszöntenek...

Nehéz időkben születtünk, nehéz időket éltünk át, néha aggódva kémlelek a jövőbe, de mindenhez erőt adott és ad ma is a bizalom. Mindig igyekeztem el nem eresztani egy kezét, amelyik már végigvezetett az életen, s immár mondhatom Berzsenyivel: »Partra szállottam, bevonom vitorlám. A szelek mérgét nemesen kiálltam.«” (89)

„Soha nem vágytam nagy dolgokra, csak hogy becsületesen, emberhez méltóan végezhessem munkámat, s gyermekkori álmom valóságát a tanításban meg lehessen és abban a legnagyobb örömet leljem. Hát ezt mind megtaláltam, és büszke vagyok, hogy becsületesen végigcsinálhattam, és emelt fővel, nyugodt lélekkel mehettem 37 év után nyugdíjba. Úgy éreztem, mindig megelégedéssel fogadták munkámat... Tisztelet és megbecsülés vesz körül az iskolán belül és kívül. Munkám gyümölcsét ezekben az években aratom le. Sok-sok tapasztalatot, emléket gyűjtöttem össze, ezért *gazdagnak, boldognak érzem magam*. Olyan jó érzés fog el, mikor volt tanítványaim rám köszönnék,

és kedves emlékekről beszélgethetek, érzem hálájukat, tiszteletüket és megbecsülésüket érdeklődésükkel tudtomra adják.

Kár, hogy lassan végleg pihenőre kell mennem, hisz az idő kerekét nem lehet megállítani. Megnyugvás számomra, hogy van kinek átadni a »fáklyát« a családban... Szép volt ez a 38 év, nehezen válok el az iskolától. Belecsavarodik a szívem, ha arra gondolok, hogy nincs tovább. Megkönnyíti az elválást, hogy nagyon vár haza a kis unokám, akinek két kis csillogó szeme pótolja azokat, kik hosszú éveken át a hivatás rögzős útján segítettek járni, és a gazdag emlékeimmel talán könnyebb lesz az is, ami ezután vár rám.” (90)

„Kaptam néha elismerést, jutalmat munkám során, de a legszebb ajándékot az a gyermek adta, ki egyszer így szólt a többiek helyeslése közepette: »Bár egész héten itt maradhatnánk, s csak szombaton kellene hazamenni.«” (91)

„A mai napig nagy tisztelettel gondolok az első tanítómra. Cipőm nem volt, ezért még október végén is mezítláb futottam az iskolába. Futottam, hogy ne fázzon a lábam. Ott felmelegített a nagy vaskályha és a tanító úr melegsége. *Én mindig ilyen mezítlásos gyermekeknek tekintettem a tanítványaimat, akiknek szükségük volt az iskola, a pedagógus melegségére.* Azt hiszem, újra pedagógus lennék.” (92)

„Nyugalmat, megelégedettséget az ad nekem hetvenéves fővel, hogy azért a *sok szépért, jóért, szerencséért, amit az értelmiséggé való előléptetésem az élettől kaptam, tehetségem szerint másokat is hasonló útra »vezényelve«, segítve, megfizettem.*” (93)

„Érdemes volt ennyi ideig dolgozni? Megérte? A magam részéről úgy érzem, igen. Igaz, sokat dolgoztam, de munkámat mindig elismerték, több kitüntetéssel, számtalan jutalommal... S 61 évesen mit várjak már az élettől? Örülök a négy unokámnak, s *örülök Nektek, hogy még köztetek lehetek.*” (94)

„Most már 50 éve, hogy megszereztem a tanítói oklevelem, megkaptam az aranydiplomát. 38 évig működtem mint pedagógus, de mindig szívesen végeztem. Az iskolában sohasem éreztem fáradtságot, nagyon szerettem tanítani, nevelni, gyerekekkel foglalkozni. Még nyugdíjazásom után is korrepetáltam néhány évig gyengébb képességű tanulókat. Örültem, ha sikerült őket felzárkóztatni a többiek közé, de legalábbis átsegíteni a felsőbb osztályba...

Szerintem ez az egyik legszebb pálya. Természetesen csak akkor és annál, aki hivatásból, szívvel, lélekkel végzi. Nagyon nehéz munka ez, de *a gyerekek,*

szülők szeretete, hálája, az elért eredmények kárpótolnak minden fáradságot. Egy latin közmondás is azt mondta: »akit az istenek szeretnek, tanítóvá teszik«. Egész életpályámon éreztem ennek a közmondásnak az igazságát.” (95)

„Mi volt szép? Talán az, hogy 1947–48-ban, mikor még nem volt autóbuszjárat, s én a Bajai úti iskolában tanítottam, ami Szegedhez 16 km-re van, és kerékpárral jártam ki, akkor az útmester húzta előttem a hóékét! Eltakarított minden reggel egy keskeny utat, hogy bejussak kerékpárral a városból. Hajnalba már mentem, hogy mire a 3 km-es körzetből odaérkeznek az átfagyott kicsinyek, én már meleg tanteremmel várjam őket (mert nekem kellett befűteni a kályhába is, ha én voltam a délelőtti). Vagy az, hogy átfagyott kis lábukat – klumpában (fapapucs, kibélelve szalmával) jártak akkor –, kezüket melengettem, könnyező szemüket törölgettem. Vagy az, hogy ott álltam meghatottan az érettségi ballagásukon vagy a tanítóképzői képesítőn, ezek közül négy nálam tette le a gyakorlati vizsgát. Kell ennél szebb egy pályán? Vagy az, mikor kézen fogva hozza a kisgyermekét, s azt is én tanítottam. Most is van három ilyen tanítványom. Vagy kell annál szebb, mikor szülői értekezleten részt vevő igazgatóhelyettes-nő azt mondja hozzászólásában a szülőknek, »engem is a *tanító néni* tanított meg arra, *hogyan kell nagyon szeretni a gyerekeket*«.” (96)

„*Pedagógusnak lenni és annak is maradni nagyon nehéz, de csodálatos dolog.* A jövő nemzedékét nevelni nagyon nehéz, de szép feladat. Ezt a bizalmat megszavazták nekem, amikor a diplomámat a sárospataki tanítóképző rektora átadta. Én úgy próbáltam 42 éven keresztül dolgozni, hogy az elvárásoknak maximálisan eleget tegyek.

Hogy valóra váltak-e elképzeléseim? Azt hiszem, igen. Természetesen voltak olyan idők, amikor a pedagógusok képzelőereje nem sokat számított. Szerencsére, ez az idő már elmúlt. *Ma, ha egy pedagógus szárnyalni akar, teret kap a repüléshez.* Én már nem akarok repülni, de amíg tudok mozogni, és szellemi képességeim lehetővé teszik, dolgozni szeretnék.” (97)

„Úgy érzem, hogy életpályámból a következő tanulságok vonhatók le. *A pedagógus pályán az ember akaratlanul és öntudatlanul naponta megméri, és szembenézhet önmagával.* Ennek a számonkérésnek csak akkor felelhetünk meg, ha tudatosan és rendszeresen lépést tartunk szaktárgyaink eredményeivel és a pedagógiai eljárások legújabb módszereivel. A pedagóguspályára azért ér-

demes jelentkezni, majd a pályán maradni, mert itt arra kényszerülünk, hogy permanens önképzésben vegyünk részt.

Naponta nevelve nevelődünk. A pedagógus mindig közösségben él, hiszen ... jól tudja, hogy közösségben élni, igazi közösséget alkotni csak egyéniségek tudnak. *Egyéniséget teremteni, formálni is csak egyéniségek képesek...*

A sugárzó szeretet a hála, amelyet a volt növendékektől kapok, pénzzel nem váltható meg... *A mi pályánk, a pedagóguspálya az emberi hivatások közül a legnemesebb, a legszebb életút.*” (98)

„*Szerettem tanítani.* Lelkesen és élvezettel bontottam ki a tanulókkal együtt egy-egy mű erkölcsi és nyelvi szépségeit. A Toldi tanítása mindig élmény volt. A nyelvtant is élvezettel tanítottam. Jó volt hallani, amikor a tanítványaim, mint gimnazisták, visszajöttek beszámolni eredményükről és eldicsekedtek, pl. hogy az ő dolgozatuk sikerült az osztályban a legjobban. Legalább 5 tanítványomból lett magyartanár. Amikor nyugdíjba mentem, a stafétabotot egyik volt tanítványom vette át.” (99)

„Most, amikor már csak 3 év választ el a nyugdíjazástól, őszinte szívvel mondhatom, nem bántam meg, hogy tanár lettem és maradtam! Tanítványaimból óvónők, tanítók, ének szakos tanárok, zeneiskolai hegedű- és zongoratanárok népes csoportja került ki, még olyan is van, akinek tehetsége az operaénekes-pálya felé vezet. Mikor e népes csoportot magam elé képzelem, *nagy az örööm.* *Úgy érzem, érdemes volt dolgozni több mint három évtizeden keresztül.* Szeretném, ha a felnövekvő generáció tagjai között is lennének ilyen lelkes pedagógusok, mint én voltam és vagyok ma is.” (100)

„*Remek dolog pedagógusnak lenni!* Látni a volt tanítványok fejlődését. Találkozni velük, részben mint szülővel vagy dolgozóval, részben mint kollégával. Nagyon szeretem, ha volt tanítványaimmal kartársi viszonyba kerülök. (Most is van kettő!) Örülök és büszke vagyok..., ha problémáikkal felkeresnek és segíthetek rajtuk...

Felneveltünk egy rokon kislányt. Óvónő lett. Úgy tapasztalom, szereti a pályát. Hivatásának érzi. Rajong a gyerekekért! Szeresse is őket! És szeresse mindenki tiszta szívvel, őszinte melegséggel, aki pedagógus mer lenni. *A gyermek megérzi, ki közeledik hozzá igaz szeretetből* – nem kenyérkeresetből. *A mi hivatásunk becsületes, őszinte, igaz embereket nevelni.*

Nehéz, kemény volt az életem. De ha újra kellene kezdenem, csak ezt vá-

lasztanám. Mert nincs csodálatosabb, mint tudást adni, nyiladozó értelembe erkölcsi normák alapján lerakni és látni annak eredményét!” (101)

„Pedagógus-pályafutásomról készített visszatekintésem azzal zárom, hogy ma már csak a *szépre, a jóra akarok emlékezni. Őrizve mindazokat a kedves emlékeket, amelyeket négy évtized alatt gyűjtöttem*. Tudom, hogy az idő múlásával az események többsége kissé megszépül. Már idéztem volt tanítványok leveléből. Befejezőként volt kollégám hozzám intézett sorait idézem...: „Igen szép hangú s szívemhez és lelkemhez szóló kedves leveledet oly sokszor s elmélyülten, gondolkozva olvastam el. Kedves, szívből jövő együttérzésed csendült ki annak minden szavából. Amit igazán megköszönni nem tudok. Leírni pedig szerény képességem miatt meg sem próbálom. Így marad a kedves jó barát együttérző, kedves, jó szavainak sokasága szívem s lelkem kincse, ami részemre örök érvényű gazdagság.” (102)

„... Hű maradtam az indításból eredő, majd később az önmagam által szabott elvárásokhoz, s így alakult az életem. Tudom, hogy a mi *pályánk szépsége a küzdelem, a napi sikerek és kudarcok ötvözete*. Ezt nemcsak vallom, hanem cselekedtem is hosszú évek során, de továbbmegyek, három gyerekemből kettő pedagógus lett, hogy milyen tanítók lesznek, azt majd az élet igazolja.

A mindent megszépítő messzeségből visszaint az ifjúságom. Mit kérek számon tőle? A tanulás lehetőségét, amelyet nem ismertem fel időben; a bátorságot ahhoz, hogy tanító maradhassak. *Ha újra kezdeném – TANÍTÓ lennék, s az maradnék életem végéig.*” (103)

„A tanítás, a gyermekekkel való foglalkozás, ezerféle egyéniségük, a gondjaik, az elesettségük, sőt, néha magányuk is – elfoglalja az embert. De egyúttal élteni is. Megóvjá az elmúlástól.

Ma már sokfelé találkozom tanítványaimmal. Az őszinte öröm arcukon nagy öröm nekem is. *Az a hit, hogy valami jót és szépet akartam átadni nekik, és az megfogant bennük, élmény számomra*. Megvigasztalás a múlt időben. Eszembe jutnak az én régi, ma már halott tanárait, akik engem alakítottak, irányítottak, és szeretném remélni, belőlem is megmarad valami tanítványaimban, és az tovább él bennük.” (104)

„Ideje abbahagynom! Hosszú volt és meredek az út, kellett a *lélek, odaadó türelem, tartás és tudás, szív és szeretet.*” (105)

„Az élet azonban állandóan előre megy, és közben a viszonyok és körülmé-

nyek is állandóan változnak, melyhez a mai vezetőknek, beosztottaknak is alkalmazkodni kell. Nem lehet a tegnapot lemásolni, megismételni. Korszerűsíteni kell módszereket, *újat, jobbat kell adni, mint tegnap*, mert a feladatok állandóan növekednek. Ez pedig nem megy állandó önképzés nélkül, úgy, ahogy a költő mondja: *»Diák marad az ember, amíg él, csak mindig nehezebb leckét tanul a réginél.«*⁶

Hát a lecke nehezebb része, úgy hiszem, még hátra van.” (106)

6 Reviczky Gyula verse. (A szerk.)

VI. Útravaló: „Szeressék a gyerekeket!”

„*Szeressék a gyerekeket! Ez pályánk alapvető tétele és sarkpontja. Ez teszi lehetővé a tanítványainkkal való azonosulást, problémáik megértését. Vegyük komolyan őket és tekintsük bizonyos szempontból egyenjogú partnernek! Minél több önállóságra, de ugyanakkor közösségi emberekké kell nevelnünk őket. Legyen nekünk, nevelőknek végtelen türelmünk! Követelményeinkben legyen mindenkor szigorúan következetesek!*” (107)

„Ha jellemezni kellene röviden a valóban hivatása magas fokán álló pedagógust, a következő jellemzőket tudnám felsorolni: *hivatását, gyermekeket szerető, munkáját mindig lelkiismeretesen végző, jellemes, tanítványainak példamutató, a nevelés magasabbrendűségét és fontosságát a szaktárgyaiban előre helyező, másokat becsülő és segítőkész ember legyen.*” (108)

„Aki katedrára lép, pontosabban: aki a gyermekközösség, az egyén formálását választja hivatásul, annak vállalnia kell az ezzel járó kínokat, sokszor sikertelenséget, és *tudni kell mindennap újra kezdeni és elfelejteni egyéni életének buktatóit. Kedves jövőző kartársak! Adassék meg nektek hittel végzett munkátok öröme, a mindig újrakezdés ereje, tudásotok átadásának lehetősége és önmagatok egy életen át történő formálása.*” (109)

„Pályakezdőknek *türelmet, sok-sok szeretetet a gyerekek iránt*, életkori sajátosságuknak megfelelő ... magyarázatot, sok mesét, játékot szeretnék útravalóul kívánni.” (110)

„*Szeresd a gyermeket, hiszen rád bízta, felelős vagy szellemi és lelki fejlődéséért, és belőle még minden lehet. Ő a jövő, sokat tehetsz azért, hogy a rád bízott gyermek milyen felnőtté válik. Csak ilyen hittel és gyermekszeretettel sza-*

bad ezen a pályán élni és dolgozni. *A szakmát, a választott tárgyat is alaposan meg kell tanulni és odahatni, hogy azt, amit tudsz, másnak, a gyerekeknek is legjobb tudásod szerint add át.* Nagy öröm az, ha látja az ember, amint tanítása nyomán világosság gyúl a gyermeki agyakban. Kevés pálya van, ahol annyi lehetőség van az emberi kapcsolatokra, ahol szavaiddal, tetteiddel építhetsz, de sokat ronthatsz is. A legnemesebb anyaggal, emberrel dolgozol.” (111)

„... Minden tanítási óra alkotás, formázás, ... a pedagógus is alkotó művész. Embereket formál, de nem elzárkózva egy műhelyben. Ezért nagyon fontos az egyénisége. Milyen legyen? Mindenkinek vannak természeti adottságai. Ezek vagy előnyösek erre a pályára, vagy nem. Nagy szerencse az első, főleg, ha még ösztön is járul hozzá. Ha nem, akkor meg kell küzdenie egyénisége formálásával. *Nem elég a szaktárgyi tudás. Emberi tulajdonságai is fontosak.* Nem lehet hangulatember. Személyi problémái szűnjenek meg az órákon, a tanulókkal való érintkezéskor. Az iskolában csak ők a fontosak. *Bízni tudjon munkájának eredményességében,* hisz hivatása ez, és jól felkészült rá. *Nagy feladat a tanulók megismerése.* Ismerni kell környezetüket is. Tudni azt, mi érdekli őket, és irányítani érdeklődésüket arra, amit jónak és az érdekükkel megfelelőnek lát. *A szeretet nagy motiváló erő. Ez irányítja a pedagógust!*” (112)

„Aki ma pedagógus akar lenni, nehéz, de nagyon szép hivatást vállal. Csak az menjen erre a pályára, aki *szeret gyerekekkel foglalkozni,* aki *tud emberekkel együtt dolgozni,* akinek *van beleélési képessége* mások problémáiba, gondjaiba. A színművészethez hasonlíthatnám a mi pályánkat. Felgyorsult világunkban olykor nekünk kell pótolni azt, amelyet a szülők elmulasztanak megadni gyermeküknek. A tudomány és a technikai fejlődés és a tömegkommunikációs eszközök rengetegében is *az újra fogékony, nyitott pedagógusokra van szükség.* Városon, községekben egyaránt tudásra szomjas emberek várják a pedagógust. Nem hiszem, hogy van ennél szebb pálya, kívánom, hogy hasonló érzésekkel fejezd be aktív pályafutásodat Te is, Ifjú Kolléga.” (113)

„Gondolkodtam ... dolgokon, munkán, életemen. Sok-sok kép, arc, esemény villan fel. De ez csak nekem fontos és szép. Az út is, amit jártam. Ami leszűrve kialakult bennem, ezt is bizonyára sokan elmondták már. Azt gondolom, sok ember, fiatal sajátítja el kiválóan a tudomány egy-egy ágát. Lehet, hogy sokat tud, lehet, hogy nagyszerűen elmondja, jól követel, úgy hiszi, remek pedagógus, mert tanítványainak tudniuk kell. Lehet – sőt, valószínű –,

a felettesei is elismerik, dicsérik »őt, a Tanárt«. Ez szerintem nem ok arra, hogy pedagógus legyen ... Sőt, lehet, hogy nem is jó tanár.

Arra gondoltam, minden induló pedagógusnak meg kellene vizsgáltatnia magát – sőt esetleg ki is próbálni –, *tudná-e úgy szeretni az idegen gyerekeket is, mintha a sajátjai lennének? Tudna úgy aggódni értük, átélni életük problémáit, bánatait, áldozatot hozni?* Nem csupán egyikért-másikért. És ha erre igent felel, akkor induljon el ezen az úton.” (114)

„Többen megkérdezték már idősebbek, fiatalok, pályakezdők is, hogy mit tanácsolnék azoknak, akik ezt a pályát választják. A következőket: Mindenekfölött *szeresse a gyereket* olyan módon, hogy élje bele magát az adott korú gyermek összetett helyzetébe, s próbáljon az ő eszével gondolkodni, szívével érezni.

- *Szeressen dolgozni!* Mindig az volt az én mottóm: aki dolgozni tud, az boldogul. Aki szeret dolgozni, az boldog is!
- *Ne csak a tananyagot tanítsa, hanem az emberekhez való humánus viszonyulást is.* Éljen úgy, hogy a tanuló és a szülők viselkedésmintát láthasson benne. Különös tekintettel a kollegialitásra.
- *Egyéni gondját, bánatát hagyja kívül a tantermen.*
- Naponta mérje fel, hogy mennyit adott tanítványainak és környezetének.” (115)

„*Pedagógusnak lenni* sohasem volt foglalkozás, hanem *hivatás*. Hivatástudat és gyermekszeretet nélkül senki se lépjen gyermekközösség elé, de oda is csak úgy lépjen be, ha vállalja annak a közösségnek minden kötődését, társadalmi előnyeit és hátrányait, vállalja azt a bizonyos magyar életet. Ha azt kérdezné tőlem valaki, hogy mit tanácsolnék a fiatal vagy éppenséggel pályakezdő fiataloknak, bizony elég nehéz helyzetbe kerülnék.

A legelső, amit eddigi pályafutásom megérlelt bennem, az, hogy erre a pályára születni kell... Ez a pálya megkívánja a különösen *fejlett közlő, kifejező-képességet és átadó képességet*. A szép magyar beszéd, a tiszta artikuláció és intonáció nélkülözhetetlen velejárója a pályának. Ennek érdekében, bármilyen szakos is legyen az a nevelő, mesterien kell kezelnie a nyelvet és a beszédet. Ez pedig úgy érhető el, ha szüntelenül fejleszti tudását, és rengeteget olvas. Anton Pavlovics Csehov mondta, hogy *az embernek a ruházata, a megjelenése, a beszéde, de még a gondolatai is legyenek tiszták*. Úgy gondolom, ez a normatíva örök érvényű minden pedagógus számára.

Makarenkótól tanultam, hogy az ember *tanítványaival szemben legyen mindig nyílt, őszinte és egyenes*. A jó pedagógus mindig érezteti tanítványaival azt az ősi princípiumot, amely úgy hangzik: »érted haragszom, de nem rád«. Ami talán mindennél fontosabb a pályán, az a következetesség. Az irányelv az legyen, hogy *szeretlek és tisztellek, tehát követelek tőled*.

Számos, e helyen nem is részletezhető pszichés tényezője van az oktatási folyamatnak. Minden tanítványunkat *külön pszichikusként kell kezelni*, és ezt jutalmazásnál és büntetésnél messzemenően figyelembe kell vennünk. Ugyanúgy kell eljárunk a szülőkhöz fűződő kapcsolatainknál is, mert a *szülői ház és környezet alapos ismerete* nélkül nem ismerhetjük meg a tanuló egyéniségét, és csak a sötétben tapogatózunk.

A tanuló kíméletlen kritikus, rendkívül jó megfigyelő, és hamar kialakul nevelőjével kapcsolatos értékítélete. *A tanuló szemében a nevelő modell, de nem biztos, hogy példakép*. Tapasztalataim szerint nincs rosszabb annál a nevelőnél, aki olcsó fogásokkal és népszerűsködéssel példaképpé akar válni... Úgy *szeressék a tanulót*, hogy az, bár segítse a szeretet, mégis tartson a pedagógusától. *Legyen igényes és szigorú, de megnyilvánulásaiból az emberszeretet és humanizmus tükröződjék*. Hallgassa meg tanítványai véleményét, tekintélyét csak növeli, ha időnként netán igazat is ad nekik. Mindig a legnagyobb *tisztelettel beszéljen kollégáiról*, és akkor őt is fogják tisztelni.

Legyen becsületes, tiszta és rendezett a magánélete, és akkor bátran nézhet tanítványaira. S ha így négy-öt évtizedet, pályája végeztével elmondhatja a költővel együtt:

»Köszönjük, élet áldomásaidat,
Ez jó mulatság, férfimunka volt!«⁷ (116)

„Tanácsok a mai fiatal pedagógusoknak:

- A *hivatásszeretet* jelzi a foglalkozáshoz való érzelmi, szubjektív viszonyulást, a *felkészültség* pedig igazolja, hogy a pedagógus szakértője munkájának. A hivatásszeretet biztosítja a pedagógiai lelkesedést a nevelőmunka lendületes végzéséhez.

7 Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban. (A szerk.)

- Korunk sajátos vonása, hogy a nevelési, oktatási kérdéseknek nagy jelentőséget tulajdonít. *A fejlődés összefügg a nevelés és oktatás eredményeivel, színvonalával, az pedig szorosan kapcsolódik a nevelők képzettségéhez.* A modern társadalom türelmetlen a pedagógiával szemben; olyan követelményeket támaszt az iskola vonatkozásában, melyet nehéz teljesíteni, és sok esetben nem is az iskolára tartoznak. Pedig a neveléstudomány az utóbbi 3-4 évtizedben sokat fejlődött: merített a múltból és használja a modern eljárásokat és eszközöket, a technikát is. Ennek a követelménynek eleget kell tennünk.
- *Csak az olyan nevelő képes felkelteni a gyerekekben a tudásvágyat, aki állandóan fejleszti műveltségét, gyarapítja ismereteit.* A pedagógus önképzésének sajátos vonása az új ismeretek önálló megszerzésének képessége úgy, hogy az ismeretanyagot megfelelő szituációkban át tudja adni növendékeinek.
- *Az emocionális érzékenység, az okos gyermekszeretet, az őszinte érdeklődés a gyermek problémái iránt* jellemezze a fiatal pedagógust hivatásának gyakorlásában.
- A nevelési gyakorlatban mindenkor érvényesül – jobban, mint sok más területen – a dialektikának az a törvénye, hogy a *folyamatosan létrejövő lassú kis változások együttesen meghozhatják a rendszeres, helyesen végzett pedagógiai munka eredményét: a személyiség fejlődését.* Ezért a nevelési folyamatban ragadjunk meg minden pozitív tényezőt, és alkalmazzuk a személyiségformálásban. A metodikai variációk – főleg hosszú távon – meg szokták hozni a kívánt eredményt.
- *Törekedjenek arra a fiatal kollégák, hogy munkájuk alkotótevékenységgé fejlődjön.* Ez azt jelenti, hogy a nevelés folyamatában kialakuló pedagógiai szituációkat körültekintő metodika alkalmazásával oldják meg. A gépies rutin, a sablonos munka elszurkítja a pedagógus egész személyiségét.
- *Sose feledjük el: a mérnök és az orvos büszke a saját tudományára; mi is legyünk büszkék hivatásunkra, de igényesek is.* (117)

„Aki nem érez elkötelezettséget, akinek nincsen hivatástudata, leegyszerűsítve: *aki nem szereti a gyerekeket, az ne legyen pedagógus.*” (118)

„A jövő pedagógusgenerációjának kívánok sok lelkesedést, szeretetet, megértést, erőt, egészséget! Ezek majd segítenek a rögzös utat simábbá, élvezetesebbé tenni.” (119)

„Útravaló nektek ... és magamnak!

Most már mindig Nélkületek, és Ti is nélkülem látjátok, a percek forgácsa hullanak... S mire éveitek fává magasodnak, emlékeinket elfújja a szél!

Hát csak ennyi a tegnap? Ilyen kevés lett volna az életem? Tenyeremből csorog az idő. S bár egymásba fonódott napjaink széthullanak, valahol mégis indul a Talán, hisz nem lehet feledni a bánat mosott csillogó örömök megrendítő báját... Igen! Talán kulcsolt kezetekben megmarad az Emberség, létünk áramló melege, talán, akikre mindig is vigyáztunk, megőrzik a múltból feltört emlékeinket...

*Talán egy mondat, egy szó
ott él majd a mélyben,
talán minden álmom nem ment veszendőbe.
Talán, mert egymás kínjának hordozói voltunk,
Összeköt akkor is, ha elnémul a múltunk...*

*Az Értelem csüggedten méri,
hogyan vergődik az Én
Csukódó kapuk előtt.
De a szívben feltör a pici áram,
A fogoly szeretet, hogy nem volt hiába,
Mert a Torzókat hitünk emberré formálta.*

*Hát ezért is érdemes volt!
S most átadom Nektek
hagyni akarásom maradék göröngyét,
a mindig újrakezdés félelmét s gyönyörét...
az álmaim s a megbocsátás nehéz kenyerét!*

*Egyetek belőle, de éhes én sem leszek,
de fogjátok meg a kezem,
Mikor most ... elmegyek.” (120)*

Irodalom

1. Bartyik Istvánné
2. Dr. Lénárt Béláné
3. Szokolai György
4. Serfőző János
5. dr. Pataki Lajosné
6. Krajnyák Nándor
7. Nagy Istvánné
8. Sebessi Jánosné
9. Hunya Alajosné
10. Felföldi Sándorné
11. Juhász Imre
12. Benkő Ferencné
13. Nyerges Károlyné
14. Benkő Ferencné
15. Felföldi Sándorné
16. Szokolai György
17. Felföldi Sándorné
18. Benkő Ferencné
19. Pataki Ferenc
20. Bálint József
21. Sági Lászlóné
22. Padányi Lajosné
23. Tamás Béláné
24. Nagy Ernőné
25. Hunya Alajosné
26. Felföldi Sándorné
27. Andó Mihályné
28. Bartyik Istvánné
29. Serfőző János
30. Pekrényi Emil
31. Ruppert Etelka
32. Benkő Ferencné
33. Dr. Csala Mihályné
34. Nagy Kálmánné
35. Pataki Ferenc
36. Rátkai Gyuláné
37. Juhász Imre
38. Ö. Beranek Ottóné
39. Balogh Mihályné
40. Ruppert Etelka
41. Sebessi Jánosné
42. Bálint József
43. Dr. Kerékgyártó Imréné
44. Vincze Lajosné
45. Dr. Mezősi Ferencné
46. Dr. Füsti M. László
47. Nagy Istvánné
48. Pataki Ferenc
49. Felföldi Sándorné
50. Dr. Pataki Lajosné
51. Nagy Ilona
52. Pekrényi Emil
53. Hunya Alajosné
54. Dr. Puskás Árpádné
55. Becskyné Lőrincz Magdolna
56. Dr. Füsti M. László
57. Dr. Pataki Lajosné
58. Serfőző János
59. Felföldi Sándorné
60. Dr. Puskás Árpádné
61. Dr. Kerékgyártó Imréné
62. Serfőző János
63. Nagy Kálmánné
64. Becskyné Lőrincz Magdolna

65. Dr. Pataki Lajosné	93. Szokolai György
66. Nagy Istvánné	94. Pataki Ferenc
67. Dr. Puskás Árpádné	95. Nagy Istvánné
68. Felföldi Sándorné	96. Dr. Lénárt Béláné
69. Dr. Lénárt Béláné	97. Horváth Gyula
70. Rátkai Gyuláné	98. Fischer István
71. Becskyné Lőrincz Magdolna	99. Molnár G. Istvánné
72. Benkő Ferencné	100. Hunya Alajosné
73. Fischer István	101. Dr. Csala Mihályné
74. Dr. Puskás Árpádné	102. Serfőző János
75. Rendes Béláné	103. Bartyik Istvánné
76. Felföldi Sándorné	104. Keresztély Jánosné
77. Padányi Lajosné	105. Dr. Pataki Lajosné
78. Dr. Füsti M. László	106. Bálint József
79. Nagy Istvánné	107. Balogh Mihályné
80. Dr. Pataki Lajosné	108. Tamás Béláné
81. Dr. Kerékgyártó Imréné	109. Hajdú Istvánné
82. Serfőző János	110. Dr. Lénárt Béláné
83. Horváth Gyula	111. Padányi Lajosné
84. Pataki Ferenc	112. Ruppert Etelka
85. Szalai Béláné	113. Rétházi József
86. Szokolai György	114. Vincze Lajosné
87. Dr. Puskás Árpádné	115. Nagy Kálmánné
88. Balogh Mihályné	116. Dr. Füsti M. László
89. Felföldi Sándorné	117. Dr. Krajnyák Nándor
90. Andó Mihályné	118. Sági Lászlóné
91. Szalai Béláné	119. Sebessi Jánosné
92. Turbók Mihály	120. Dr. Csala Mihályné

A válogatáshoz felhasznált vallomások

Andó Mihályné: Pályán maradtam
Balogh Mihályné: Szeressék a gyerekeket!
Bartyik Istvánné: A pedagóguspályán maradtam
Bálint József: Ha újra kezdeném, akkor is a pedagóguspályát választanám
Becslyné Lórincz Magdolna: Sikerek és kudarcok egy pedagóguspályán
Benkő Ferencné: Nem untam meg az iskolát
Ö. Beranek Ottóné: Az iskola: második otthon
Dr. Csala Mihályné: Szeretem az iskolai légkört
Felföldi Sándorné: Szerettem a gyerekek között lenni...
Fenyvesi Andrásné: Még most is szakkört vezetek
Fischer István: A legszebb életút
Dr. Füsti M. László: Visszapillantás tanári pályafutásomra
Hajdúné Ecsery Sára: Hittem abban, amit csinálok
Horváth Gyula: Lehet rám számítani
Hunya Alajosné: Nem bántam meg, hogy tanár lettem
Juhász Imre: Emberi sors – pedagógussors
Dr. Kerékgyártó Imréné: A pedagógiai munka hétköznapijai
Keresztély Jánosné: Jót és szépet akartam átadni
Dr. Krajnyák Nándor: Foglalkozás és hivatás
Dr. Lénárt Béláné: Átfagyott lábukat melengettem
Dr. Mezősi Ferencné: Miért maradtam a pályán?
Molnár G. Istvánné: Szerettem tanítani
Nagy Ernőné: A tanítóképző tudatosan készített fel

Nagy Ilona: A mai világban lenne jó tanárnak lenni
Nagy Istvánné: Ha megnövők, tanítónő szeretnék lenni
Nagy Kálmánné: Emlékeim
Nyerges Károlyné: A valóságon keresztül éreztük meg hivatásunk igazi értelmét
Padányi Lajosné: Az önismeret a legfontosabb
Pataki Ferenc: Amit a rám bízottakért megtehettem, azt megtettem
Dr. Pataki Lajosné: Kellett a lélek, a szív és a szeretet
Pekrényi Emil: Közös baráti érzés
Dr. Puskás Árpádné: Nevelői hitvallásom
Rátkai Gyuláné: A pálya vonzásában
Rendes Béláné: Egy pedagógus addig marad pedagógus, amíg megújulásra képes
Rétháti József: Nekünk kell pótolni a szeretetet
Ruppert Etelka: Akartam, hogy szeressenek a tanítványaim
Sági Lászlóné: „Naprakész” tudás
Sebessi Jánosné: Lelki kapcsolat a tanulókkal
Serfőző János: Bizalom, megbecsülés, megpróbáltatások
Szalai Béláné: Haza csak aludni és felkészülni jártam
Szokolai György: Mosolyogva fogadják a köszönésemet
Tamás Béláné: Féltem a jövő nemzedékét
Turbók Mihály: Azt hiszem, újra pedagógus lennék
Vincze Lajosné: A gyerekektől annyit kaptam, amennyit adtam

Zárszó

*„A boldogság és a siker kulcsa minden életpályán
az őszinte, kiegyensúlyozott
és megértő magatartás önmagunkkal és másokkal szemben”*

Selye János

Selye János *„Álomtól a felfedezésig”* című munkájában saját tudományos pályája bemutatása során – többek között – keresi a boldogság és a siker kulcsát is. Ez a „kulcs” nem más, mint a „megértő magatartás”, amely szinte valamennyi életpályán megnyitja a boldogsághoz vezető utat, így a pedagóguspályán is.

Az utóbbi évtizedekben – a globalizálódó világban – a migráció, a népességmozgás felerősödésének lehettünk tanulói. Ez a tény újabb lökést adott a *interkulturális nevelési-oktatási stratégiák* kidolgozásához. Az Európai Unió a maastrichti szerződés 126. cikkelyében fogalmazta meg azt a követelményt, mely szerint a tagországoknak együtt kell működniük az interkulturális oktatás támogatásában, a kulturális és nyelvi sokféleség iskolai megerősítésében. Magyarországon is elkészült az az interkulturális nevelési-oktatási program, amely 2004. szeptember 1-jétől a külföldi állampolgár gyermekek, tanulók befogadását, beilleszkedését és személyiségük fejlesztését kívánja elősegíteni. Az interkulturális program megvalósításában részt vevő pedagógusok tudásukat, felkészültségüket folyamatosan megújítva, gazdagítva – bizonyára nap, mint nap – „mérlegre” teszik munkájukat, annak eredményességét, sikeresség-

gét. Az interkulturális nevelés-oktatás folyamatában az eredményességet befolyásoló tényezők közül különösen felértékelődik a „megértő magatartás”, a külföldi állampolgárságú tanulók feltétel nélküli elfogadása, megértése, függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszélnek, milyen kultúrát képviselnek, milyen szocioökonómiai háttérrel rendelkeznek. A toleráns, empátiás magatartás szükséges, de nem elégséges feltétele a sikernek.

Mi tehát a siker titka? A kérdésre, a teljesség igényével, nem tudunk és nem is feladatunk válaszolni, csupán jelezzük, hogy a választ két forrásból ismerhetjük meg. Gazdag szakirodalma van azoknak a hazai és külföldi pedagóguskutatásoknak, amelyek a pedagógus iskolai hatékonyságát, sikerességét befolyásoló tényezőket vizsgálják. Értékes választ kínál maga a pedagógiai gyakorlat, a praxis is. *„A siker láncszemei”* című könyv ez utóbbi forrásból táplálkozik. Azok a pedagógusok osztják meg benne velünk egy-egy életút során összegyűjtött pedagógiai tapasztalataikat, akik mindennap átélhették – az olykor felmerülő nehézségek, a „göröngyös” út ellenére is – a siker, a boldogság érzését, a sikerélményt, a sikervágy motiváló hatását. Olyan pedagógusok emlékeznek vissza, akiket a szaktárgyi, a mesterségbeli tudás mellett hivatás- és gyermekszeretet, empátia, tolerancia, emocionális érzékenység, segítőkészség, az új iránti fogékonyság, lelkiismeretesség, igazságosság, humanizmus, állhatatosság, elkötelezettség, optimizmus, példamutató magatartás, őszinteség, jó kooperatív képesség jellemez. A kiemelés csak töredéke azoknak a pozitív tulajdonságoknak, amelyek alkalmassá tették ezeket a pedagógusokat arra, hogy – a mindenkori társadalom elvárásainak megfelelően – egyre „... szélesebbre tárják a tudás ablakát”. Csak remélni tudjuk, hogy a könyv elolvasása után sikerül „összeilleszteni” azokat a „láncszemeket”, amelyeket a szerteágazó, sokszínű pedagógiai gyakorlat, az egymástól teljesen eltérő életutat bejáró és élethelyzetet megélő tanítók és tanárok alkottak meg, s ez lehetővé teszi a siker titkainak megfejtését.

Kiknek ajánljuk a könyvet? A közoktatásban dolgozó valamennyi pedagógusnak és pedagóguspályára készülőknek, mindazoknak, akik szívesen tesznek egy időutazást az elmúlt században, elkísérve a közel fél évszázadon át dolgozó pedagógusokat a pályaválasztástól a felkészülésen át az „igazi” pedagógussá válás küzdelmes, de élményekben gazdag útján, egészen a nyugállományba vonulásig. Az időutazás alatt – még ha mozaikszerűen is – megismer-

kedhetnek az adott társadalom oktatási rendszerével, oktatáspolitikájával, pedagógiájával, a pedagógia elméletével és gyakorlatával. Az elmúlt hat-hét évtizedben nagy változások tanúi lehettünk, szinte minden megváltozott: a társadalom, annak értékrendje, az oktatási rendszer, az oktatáspolitikai, a pedagógiatudomány, a pedagógiai gondolkodásmód, új korszerű célok és feladatok fogalmazódtak meg, adekvát módszerek, eszközrendszerek kerültek bevezetésre. Egyetlen dolog azonban nem változott. *A nevelés, az oktatás sikerességének kulcsa továbbra is a pedagógus kezében van.* Ajánljuk tehát a könyvet mindazoknak, akik a felgyorsult világunkban fogékonyak és nyitottak az újra, valamint a pedagógiai gyakorlat által kínált értékes tapasztalatokra, s azokkal önképzés vagy továbbképzés keretében kívánnak megismerkedni.

A visszaemlékezésekből – a közel ötven pedagógus vallomásából, üzeneteiből – egyetlen „közös” üzenetet kívánunk kiemelni: *„Szeressék a gyermekeket!”* A kulcsszó tehát a kötődés, a pedagógus és a tanulók közötti kötődések, illetve a tanulók egymás között kialakuló kötődései. A kötődés főleg bizalomra és szeretetre épül, ezért az interkulturális nevelés-oktatás programjának sikeres megvalósításában is kiemelt szerepet játszhat. Megkönnyítheti az idegen anyanyelvű tanulók beilleszkedését, ha érzik, hogy bizalommal, szeretettel közeledik feléjük a pedagógus. A kötődés, az attitűd, a szeretet motívumainak fontosságát a tanulás eredményessége szempontjából is mind a szakemberek, mind a pedagógusok elismerik. A kérdés csupán az – mint erről a szakirodalomban olvashattunk –, hogy képes-e a pedagógus mindenkit egyformán szeretni.

A pedagógus szerint igen, mert:

- A gyermekek megérik a feléjük áradó szeretetet, és megtapasztalják a pedagógus igazságszeretetét, mellyel nem tesz különbséget köztük sem a társadalmi, családi helyzet, sem testi vagy szellemi adottságaik nyújtotta előnyeik vagy hátrányaik miatt.
- Mindenkit egyformán kell szeretni, a jókat, a pajkosokat, a „mostoha sorsúakat”, akiknek az iskola, a nevelő megértő magatartása „oázist” jelent.
- „Nem a csendes gyermek volt az ideálom, akivel nincs semmi baj, aki nem zavarja az órát, hanem az eleven, csillogó szemű, sokat kérdező, minden után érdeklődő s ezzel néha fárasztó gyerek.”
- Egy élet alatt sokat csálódhatunk, csak a gyermekekben soha! Őket meg lehet „ismerni”, „érteni” és „szeretni”.

- Ha a tanulók „megértő” tanárok és osztálytársak köréből kerülnek ki, könnyebben beilleszkednek a társadalomba. A kialakult biztonságérzetük segíti őket abban, hogy új körülmények között is helyt tudjanak állni.
- Oly módon kell szeretni a tanulókat, hogy a pedagógus próbálja magát beleélni azok összetett helyzetébe, s próbáljon az ő érzéseikkel gondolkozni, szívükkel érezni.

Nagy József – az előzőekben felvetett kérdéssel kapcsolatban – arra hívja fel a figyelmet, hogy a pedagógusok gyermekszeretete, kötődési hajlamának intenzitása nem lehet azonos minden tanuló iránt, de a pedagógusoknak van lehetőségük arra, hogy személyiségüket alakítsák. Tudatosan és kitartóan erősíteni kell a pedagógusokban azt a meggyőződést, hogy tanulóik – mi kiegészítjük, legyen az külföldi vagy magyar – elsősorban együttérzést, védelmet és támaszt, segítséget várnak tőlük, hogy ezt képesek is megadni, hogy bízhatnak bennük, számíthatnak rájuk, függetlenül attól, hogy kihez milyen szorosan kötődnek, kit mennyire szeretnek.

Nem elegendő azonban, ha csak érzik a tanulók a feléjük áradó bizalmat, szeretetet, de ezt ők nem viszonzozzák. G. Clauss és H. Hiebsch szerint a pedagógus iránti szeretet „aranyhidat” épít a tananyaghoz, és fordítva: a megzavart tanár-tanuló kapcsolat megnehezíti a sikeres tanulást, sőt, meg is gátolja. Az e témakörben végzett vizsgálatok, gyakorlati tapasztalatok is ezt az összefüggést erősítik meg. Ha hiányzik a „híd”, melyen a pedagógus és tanuló egyaránt „átmehet”, több konfliktussal találkozhat a pedagógus. A vizsgálatok sokasága igazolja, hogy a tanulók tanuláshoz való viszonyulását (attitűdjét) alapvetően a pedagógus személye, emberi magatartása, órávezetési stílusa, módszertani kultúrája, korszerű szemléletet tükröző tanulásszervezése, az adott tárgyhoz és tanulóhoz való viszonya döntően befolyásolja. A pedagógusok is hasonlóan ítélik meg a szeretet „kölcsonösségnek” szükségességét:

- Szerettem tanítványaimat, és akartam, hogy ők is szeressenek. Nem népszerűségről. Tudtam, hogy csak ilyen légkörben megy jól a munka. A jól végzett munka pedig örömet fakaszt. A szaktárgyaimat is szerettem.
- Nagyon szerettem a gyerekeket, mindig tudtam, hogy szeretetet a pedagógus csak cserébe kaphat.
- Nehezen jutottam ahhoz a felismeréshez, hogy a nevelés mindenható,

hogyan a tanító és a gyermek szeretetteljes kapcsolata az, amely eredményesebbé teszi az oktatást.

- Mindig boldogság töltött el, amikor láttam tanév közben tanítványaim szeretetét. Együtt tudtam örülni tanítványaim sikereinek, tudtam, hogy ez a közös munkánk eredménye.
- A nevelő személye iránt érzett vonzalom, ragaszkodás motiválja a gyermekeket az órák alatti munkában, az iskolai feladatok elvégzésével járó, megterhelés szíves vállalásában, végső soron az örömteli munkavégzésben.
- Így alakul ki az a derűs kellemes légkör, mely felejthetetlenné teszi az együtt töltött napokat. A gyermek érzi, hogy itt kölcsönös a bizalom, tudja, hogy nevelője mindig segítőtársa a nehézségek elhárításában.

A kapcsolatok, a kötődések meghatározó szerepet játszanak a tanulók egymás közötti viszonyrendszerében is. Ezek a személyes kapcsolatok többnyire spontán módra jöhetnek létre, a tartalmukra nézve rokonszenvi, ellenszenvi és indifferens, a viszonzottság szempontjából kétoldalú (kölcsönös) vagy egyoldalú, időtartam szerint rövid (változó) és tartós kapcsolatok. A pedagógusoknak a kölcsönös rokonszenvi, baráti, tartós kötődések kialakulását kell elősegíteniük, különösen érvényes ez a külföldi és magyar tanulók közötti kapcsolatra. A kölcsönös, pozitív érzelmekre épülő kapcsolatok – mint már erről szoltunk – erősítik egy-egy osztály, csoport összetartását, kohézióját, és kedvező légkört teremtenek a tanuláshoz. A kapcsolatok, a kötődések csak interakciók során, a tanulók egymás közötti érintkezésének folyamán alakulnak ki. Ehhez elsősorban a tanórai munka, az alkalmazott kooperatív módszerek, valamint a tanórán kívüli közös, „együttes” élményt nyújtó programok színes választéka kínál lehetőséget. Hogy hogyan lehet, illetve lehetett különböző – gyakran nehéz – feltételek között működő iskolákban, 50-60 fős osztályokból erős, összetartó, közösségeket formálni, erre a pedagógusok visszaemlékezései adják meg a választ. A könyvből kapunk választ arra is, hogy hogyan válhatnak a szakkörök, a kirándulások, az énekkarok, a színjátszó csoportok, a télapó-, karácsonyi, az anyák napi rendezvények, a „szemet-lelket gyönyörködtető” tornaünnepélyek és más programok az együttes élmények, a kölcsönös rokonszenvi és baráti kapcsolatok kialakulásának forrásaivá.

A könyv bemutatásának lassan a végére érkezünk, s idézzünk fel egy bölcs tanácsot, mely szerint a pedagógusoknak el kell érniük, hogy a tanuló ne azért tanuljon, mert pénzt vagy ajándékot kap, hanem azért, mert ráirányították szemét a körülötte levő világra, és azt fel akarja fedezni. Talán sohasem volt annyi lehetőség a világ „megismerésére” és „felfedezésére”, mint napjainkban (egyebek között a SOCRATES, COMENIUS, ERASMUS, LINGUA programok révén), akkor amikor a „nyitott Európa” megteremtéséről, az „Európa-polgárság” szellemének erősítéséről, az iskolázás interkulturális dimenziójának erősítéséről beszélünk, felkészítve tanítványainkat a többkultúrájú és többnyelvű társadalomba való beilleszkedésre és egy alakuló „planetáris” értékrend elfogadására.

Köszönetünket fejezzük ki „*A siker láncszemei*” című könyvben megszólaló pedagógusoknak. Kívánjuk, hogy a visszaemlékezés üzenetei minél több pedagógushoz és pedagógusjelölthöz jussanak el. Kívánjuk, hogy a könyv elolvasása után egyre többen induljanak el egymás felé a G. Caluss és H. Hiebsch által alkotott „szeretet hídján”, éljék meg annak örömét, amikor a pedagógus és a tanuló – legyen az magyar vagy külföldi – összetalálkozik és „kezet fog”.

Varga Sándorné